נכתב כלשונו- ממש כמו שאימא סיפרה ליפה.

אמא מספרת (1-1990) ליפה.

דיסק ראשון

משפחתה של סבתא הדסה

נולדתי ב-25 בדצמבר 1919 בבית סבא וסבתא משה ובלה פינדעק (פונדק), הורי אבי לייב-אריה, בעיירה סוכצ'ב-58 ק"מ מערבית לוארשה הבירה.
אחותי הבכורה- שיינדל'ה- נולדה ב-1918. גם אחי-מרדכי-אביגדור (מוטל'ה) נולד בסוכצ'ב.
שנה לאחר מכן שכרו הורי דירה עם חנות לנעליים בכיכר העיירה בלוניה ששכנה באמצע כביש מספר 2 בין וארשה לסוכצ'ב. התווספו לנו עוד 4 אחים: אליעזר, מיכאל, צבי (הירש) ומוישלה שנולד ב-1929.
אבא היה סוחר בדברי סנדלרות ובנעליים ואמא-חנה עסקה במלאכות הבית. פעם בשבוע –ביום הכביסה הגיעה כובסת לעזרת אמי.
כשהגעתי לגיל בי"ס-למדתי בבית הספר העירוני ששכן בחלק מבניין מכבי האש. למדו בו יהודים וגויים בכפיפה אחת.
היו לנו שכנים פולנים, נהגתי ללכת לביה"ס עם חברותי היהודיות והפולניות. אתן גם שיחקנו בהפסקות ולאחר הלימודים. היחסים היו טובים ולא חשנו כמעט באווירה אנטישמית.
המשפחה בבית הייתה ציונית. השתתפנו בתנועת הנוער "השומר הצעיר.." השאיפות והמשאלות של כולנו- היו להגיע לארץ ישראל: "חלמנו על עליה לישראל ".
"למה לא קמים והולכים?".
בישראל, שהייתה תחת מנדט בריטי, נתנו סרטיפיקטים (אשרות כניסה)- לחברי תנועות נוער שעבדו בהכשרות. הייתי צעירה מדי לעבוד בהכשרה (זאת עבודה לשנתיים – עבודות תעשיה), העשירים קנו קרקע בישראל ועם השנים הם עלו.
עזרתי לאימי בעבודות הבית ובגידול אחי הקטנים

התור ללחם

מתוך עשרת אלפים נפשות -500 משפחות יהודיות חיו בעיירה בלוניה. כולם הכירו זה את זה.
לאחר שסיימתי בי"ס יסודי, למדתי בוארשה 3 שנים. השלמתי את לימודי התיכון ולאחר מכן למדתי בבי"ס מקצועי: באותה התקופה המקצוע המבוקש לנשים היה תפירת חזיות ומחוכים.
למדתי בבי"ס מעולה והצטיינתי בלימודי.
התחלתי לעבוד במקצועי בעיירה והרווחתי יפה. היו לי לקוחות רבים.
היה מכל טוב בבית.
ההורים היו מסורים מאוד- הם דאגו לכל מחסורנו.
היה לי כרטיס חודשי, בלי ניקובים, ויכולתי לנסוע פעמים רבות ביום לוארשה: בבוקר נסעתי לקנות סחורה לחנות הנעליים שהייתה לנו, כדי שאבא לא יצטרך לנסוע, ובערב נסעתי להמשיך בלימודי.
שיינדל'ה למדה קוסמטיקה. היא הייתה קוסמטיקאית.

ב-1936-7 , האווירה הייתה מתוחה. הגרמנים דרשו שפולין תחזיר להם את הגישה לים הבלטי. הפולנים לא הסכימו.
כשהתחילו המאורעות, פעם, סמוך לתחנת הרכבת, סטודנטים התנפלו והכו את אבא. הוא נפצע קשה והיה עליו לשכב מספר שבועות.
מאז לא הרשיתי לו לנסוע לוארשה. מאז-כל הסידורים בוארשה נעשו על ידי.
התחלנו להרגיש באנטישמיות. ילדי הנוצרים התנכלו לנו והתרחקו מאיתנו. יחסי החברות שהיו בינינו מלפני כן-היו כלא היו. הם השפילו אותנו וזרקו עלינו אבנים.
אבא המשיך לעבוד בבית. אך לא יצא יותר לסחור מחוץ לבית. למדתי עד שנת 1936. חזרתי לעיירה ועבדתי במקצועי. עזרתי לאבא במסחר.

עוד לפני שפרצה המלחמה, הייתה מודעות לכך שיש להכין חדר אטום לגזים.

המלחמה החלה בהפגזות קשות מאוד על וארשה. בגלל קירבתנו לעיר, שמענו את רעמי התותחים. שלושה שבועות לאחר כיבוש וארשה-נכנסו הגרמנים לעיירה שלנו.
מעט יהודים נשארו בבלוניה. רובם ברחו לוארשה.
לאחר מכן היה מצור ובעקבותיו מחסור במים. הגרמנים אספו את האנשים שהיו בדרכים והביאו אותם לוארשה.
כשהגרמנים כבשו את העיר-הפולנים החלו לבזוז את רכושם של היהודים. הם פרצו לחנויותיהם ובזזו את כל הסחורות שהיו שם.
גם אלינו הם הגיעו: נערים פולנים פרצו לחנות והחלו לבזוז את כל התכולה.
אחותי שיינדל'ה הלכה לעירייה – שם ישבו הגרמנים-השליטים החדשים-וסיפרה להם שהפולנים בוזזים את החנות שלנו.
שני חיילים גרמנים הצטוו ללוות את שיינדל'ה לחנות.
הם עשו סדר: ציוו על כל הבוזזים לעמוד בתור ולקנות את הסחורה. אנחנו קבענו מחיר והם שילמו.
לאחותי הייתה אישיות כריזמאטית. הייתה לה השפעה על אנשים. היה לה שטף דיבור. היא הרשימה את כל רואיה. מכרנו את כל הסחורה (אפילו זוגות נעליים שהיו מונחות זמן רב על המדף, נמכרו) הרווחנו כסף רב.
בכסף שהרווחנו, נסעתי לוארשה וקניתי עורות.
הסתרנו את הסחורה בבור שכרינו מתחת למיטת ההורים. המחירים של העורות עלו מיום ליום.
העורות האלו עזרו לנו מאוחר יותר כשהיינו בגטו וארשה. שם מכרנו אותם בשוק השחור (הגרמנים הוציאו צו לאסור על קניית מוצרים מהיהודים)
היהודים הוכרחו למסור את כל הפרוות ומקלטי הרדיו שבידיהם. מכרנו בסתר לאנשים שהכירו אותנו. הם נכנסו לחנות בדלת האחורית.
כשהגיעו הגרמנים לערוך חיפוש, הם לא מצאו דבר.
באותה התקופה, עדיין הרשו לנו להמשיך ולחיות בעיירה.
אולם-חטפו את הגברים לעבודות כפיה שונות. הם השפילו אותם. גזזו את הזקנים.היה עליהם לכרוע ברך על הטליתות. הטילו עליהם לאסוף את ההריסות של הבתים שנפגעו.
גם אנחנו ניזוקנו.
לקחו את האחים ואת אבי לעבודות כפייה.
המשכתי לנסוע לוארשה

בזמן הפלישה של הגרמנים לפולין כולנו היינו בבית בבלוניה, החיים החלו להיות יותר קשים, היינו צריכים לקום ב- 2:00 בלילה. ולעמוד בתור ללחם- שהיה תור ארוך מאוד, גם הגויים עמדו בתור, היו שומרים פולנים וגרמנים. כשיהודי התקרב לאשנב לקבל את הלחם, יצא ילד פולני והצביע על הילד יהודי. הוציאו אותו מן התור וזרקו אותו לסופו. כמובן שעד שהגיע תורו שנית- כבר אזל הלחם. וכך חזר הביתה בלי הלחם. זה קרה לא פעם גם לי כשעמדתי בתור כל הלילה. כל פעם התחלפנו- פעם אני עמדתי, פעם אחד האחים, אבל עדיין לא היה זה הגרוע מכל. כל עוד היינו בבלוניה, עוד לא הייתה בעיה של חוסר מזון, תמיד היה משהו בבית, היה אפשר עוד להשיג דברים אחרים, לאפות ולעשות כל מיני תבשילים.

מוטה נילקח לעבודת כפייה

התחילו רדיפות, לקחו את הגברים לעבודת כפיה, פעם תפסו את אחי הגדול- מוטל'ה, הוא אמנם הצליח לחזור הביתה, אולם הוא חזר- מאוד רזה, מלוכלך, שחור, הוא היה חולה מאוד-הפעם הוא הצליח לחזור....

נסעתי לוארשה וקניתי עורות, והעורות האלה-מחירם עלה מיום ליום. בכל פעם שמכרנו - רצתי מהר וקניתי עוד סחורה- אז זה עוד הכל היה פתוח, אפשר היה לקנות ולא היו גזרות. כעבור זמן קצר היו כרזות שאסור ליהודים להחזיק עורות ופרוות ואת מקלטי הרדיו צריך היה לתת להם, אסור היה להחזיק מקלטי רדיו. היה צריך למצוא מקום מסתור. היו לנו הרבה עורות, מהסוגים הטובים. חפרנו בור מתחת למיטות של ההורים- היו אלו שתי מיטות מחוברות- היה זה מקום מסתור לסחורה במשך כל הזמן בו שהיינו בבלוניה.

בניית חומות גטו וארשה

במשך הזמן התחילו לבנות חומות בוארשה. איש לא ידע לשם מה החומות.
כמעט בכל יום נסעתי לוארשה, ראיתי שבונים, הגרמנים לא גילו כי הם מכינים עבור היהודים גטו מוקף חומות. - בשנת 40- בסופה- סגרו את הגטו. הבניה ארכה כשנה, הם פלשו לפולין ב- 1 בספטמבר 1939ועד סוף שנת 40- כבר הייתה חומה מסביב לגטו וארשה. כעבור זמן קצר התחילו לגרש יהודים מכל העיירות שבסביבת וארשה לתוך הגטו, למקום שהיה מבודד. לשטח שבתוך החומות – ואז כבר הבינו שעומד להיות גטו סגור- , היו כמה יציאות, היו שערים בכל מיני רחובות.

כרזות הגירוש

בתחילת ינואר 41 , נתלו כרזות גדולות ברחובות בלוניה, היה כתוב בהן שכל היהודים חייבים לעזוב את בלוניה, מה- 7– 21 לינואר 41'. לכל אחד מותר להוציא 15 קילו. ולהיכנס לשטח המוקף חומה בוארשה.
לא הייתה כל ברירה- היה לנו מאוד עצוב. התחלנו לפרק את כל תכולת הבית.

הבריחה לרוסיה-ללוצק

כשהתחיל המלחמה אנשים רבים ברחו לבית המועצות. היה צריך לגנוב את הגבולות. מי שהגיע לנהר הבוג- ניסה לעבור לגדה המזרחית. רוב האנשים הצליחו לעבור. גם אנחנו רצינו לברוח. למעשה, ליזר מוטקה ושינדלה- כבר לא היו בבית. שיינדלה עם בן זוגה- שלמה גאלעק, ברחו לביאליסטוק ושם התחתנו. היא הייתה כבר מאורסת, הם העמידו חופה והיא שלחה לנו את

הכתובה הביתה. הדודה חנה- אמא של בינקה (אחות של אבא)- ומשפחתה-שכרו מטעים שעליהם שמרו, זו הייתה פרנסתם, הם נהגו לשכור מטעים מבעליהם -ושמרו עליהם. אספו את הפרי וגרו במבנים בשטח המושכר. המטע אליו הגיעו ליזר, שיינדלה ומוטק'ה -היה בתחומה של העיר לוצק -שהיתה בשטח שרוסיה פלשה אליו. רוסיה כבשה את השטח הפולני שהיה ממזרח לבוג. הגרמנים כבשו את פולין שממערב לבוג. רוב היהודים - מי שרק היה יכול , ברח לרוסיה. רצינו לשכנע את אבא, זכרונו לברכה, שגם אנחנו נברח. ליזר ומוטק'ה היו כבר אצל הדודה חנה. גם שינדעלה ובעלה שלמה היו אצל הדודה, ואחר כך שלחו אותם להרי אוראל למגניטוגורסקי- הדודה בלוצק- ידעה זמנים קשים. לא היה מה לאכול והייתה צפיפות איומה בבית הדודה. מרדכי וחברו מהעיר שלנו, ברחו וחזרו הביתה. שיינדעלה נשארה בבית הדודה עם בעלה. היו שם חמישה אחים עם נשותיהם. הם נשלחו ביחד למגניטוגורסק. אליעזר היה אצל הדודה. לילה אחד נכנסו רוסים לבית הדודה ,הוציאו את הצעירים מן המיטות ואמרו: "מי שרוצה לחזור הביתה- שירשם". אליעזר נירשם לנסוע הביתה . כשמוטל'ה ברח וחזר הביתה, אליעזר פחד להצטרף אליו. הוא פחד מחציית הגבול ,לייזר סבל מאוד בכניסה לרוסיה. הוא עבר עינויים קשים מידי הרוסים שתפסוהו בגבול וחקרוהו אם אין הוא מרגל- לכן פחד לחזור על אותה הדרך- הוא נשאר אצל הדודה בלוצק ונרשם אצל הרוסים לחזור הביתה, במחשבה, שאם יישלח באופן חוקי- לא יעבור אותן התלאות והסבל שעבר כשחצה את הבוג בפעם הראשונה. מי שנרשם נלקח לסיביר. וכך הגיע אליעזר לסיביר (לגולג). למחנה עבודה בכפיה. ברוסיה היו מחנות כפיה, הגרמנים למדו מהרוסים לבנות מחנות כפייה. זה הציל אותו חלקית, אם לא היה נרשם- היה נשלח עם המשפחה של הדודה- שגם היא ומשפחתה הגיעה כעבור זמן קצר לסיביר, אולם טוב היה לו יותר לו נשאר בחיק המשפחה. לייזר נותר לבדו. ילד בן 16 , הוא לא היה מורגל לכך, לייזר היה רגיל להיות מוקף בחיק משפחתו הגדולה. העבידו אותו בעבודות פרך- בתנאים מאוד קשים. נעליו נקרעו, מעילו נגנב. אצבעות רגליו קפאו ונאלצו לקטוע אותן . אשפזו אותו, הוא עבר סבל רב, הודות לרופא יהודי-נצלו חיו, רוב החולים גססו בכאבים נוראים- הם לא זכו לקבל כל טיפול שהוא .הרופא ריחם על הנער הצעיר וטיפל בו במסירות וכך הצילו . אינני יודעת מה עלה בגורלו של אותו הרופא והאם שרד את המלחמה. זה היה בבית חולים רוסי. לא ידענו עליו דבר, הוא היה במרחקים, אי אפשר היה לשלוח לשם מכתבים. 9 שנים לא ידעתי אם הוא חי או מת- לא הייתה לי שוב ידיעה על אליעזר.

<u>עם פלטפורמה גדולה-עוברים לגטו וארשה</u>

לפני שסגרו את הגטו, לפני שיצאנו מבלוניה, אימא נסעה לוארשה, היא נזכרה שלחברת ילדות שלה, שכבר שנים רבות לא ראתה אותה, יש בית מלון באחד הרחובות המרכזיים של הגטו, ברחוב נלבקי. היא הייתה בעלת בית המלון עם שותף נוסף. אמא פנתה אליה. החברה ובני משפחתה שמחו מאוד איתה, הם נתנו לה את החדר היפה ביותר בבית המלון, היה קשה להשיג חדרים. המקום בגטו היה מצומצם ולא הצליח להכיל את כל היהודים שגורשו מכל העיירות הקטנות שבסביבת וארשה. אמנם שילמנו שכר דירה - אבל גם עבור כסף היה קשה להשיג מקום מגורים. כיוון שלאמא הייתה פרוטקציה, היא השיגה עוד שני חדרים לאנשי בלוניה נוספים, היה לנו חדר מרוהט, דבר שהקל עלינו מפני שלא יכולנו להביא איתנו רהיטים. פתחנו את מקום המחבוא של העורות, הוצאנו את הכל, והודות לכך הצלחנו לעבור את הדרך בשלום.

שכרנו פלטפורמה גדולה בוארשה ועגלונים מנוסים, יחד עם עוד שכנים שותפים. שילמנו ממון רב להעמסת כל חפצינו.

זו הייתה פלטפורמה ענקית, הצלחנו להעמיס את כל מטלטלינו. כמובן- את הרהיטים לא לקחנו- רק את כלי המיטה, את המכונות ואת הסחורה שהייתה לנו.

השתדלנו לא לחכות ליום האחרון- כדי להימנע משקילת חפצינו. . כך יכולנו לשאת אתנו למעלה מן המותר- וכך גם הצלחנו להגיע בין הראשונים ולהשיג את החדר ששכרנו.
החדר היה מרוהט- היה לנו די נוח.
קנינו קצת מזון, שק תפוחי אדמה ומעט קמח- כל מה שאפשר היה להעמיס על הפלטפורמה.
מזלינו שפר עלינו.
גרמנים שעמדו בצידי הדרכים - ערכו חיפושים והלאימו רכוש רב .הם עשו כבתוך שלהם להשבעת תאבונם.
הם עצרו עגלות רבות ,החרימו את הרכוש שעליהן ושלחו אותן ריקות לוארשה.
העגלונים שהובילו אותנו היו כבר מיודדים עם כל האנשים שבדקו אותנו. בכל מקום שצריך- שילמו לשוטרים שלמונים,
נסענו הלאה והמשכנו בדרכנו עד שהגענו בשלום- עם כל רכושנו.

<u>החיים בוארשה: מגורים, מרק ברחוב, קליפות מהזבל, מוות, זהב תמורת לחם, תלושים ללחם ושעועית, אבא מחפש פרנסה, לחם הערמונים, כלואים ומבודדים, צפיפות, עבודות כפייה וילדים מוכרים סוכריות ומתים מרעב.</u>
נכנסנו לוארשה ולדירה. ואכן- זמן קצר לאחר מכן, סגרו את שערי הגטו. כבר אי אפשר היה לצאת ולהיכנס.
אפשר היה להכנס בקבוצות ובליווי של גרמנים.
הכניסו קבוצות של יהודים עם חבילות על הגב. מי שלא הצליחו להשיג דירת מגורים, שיכנו אותם במקומות ציבוריים. הכניסו אותם בהמונים – 50 בחדר אחד.

בהתחלה היו מבשלים ברחובות ארוחות חמות.
כל אחד בא עם הצלחת וקיבל ארוחה. היו הרבה אנשים שבימים הראשונים כבר אזל להם הכסף ולא היה להם מה לאכול . הם הוציאו מהזבל קליפות של תפוחי אדמה ואכלו.
כעבור זמן קצר- נשארו מיהודי עיירתנו בלוניה, שגורשו לוארשה- כמחצית ממספרם. . הם נפלו כמו זבובים.
היה צורך בכסף רב כדי להשיג את המצרכים והמזון.
כמות המזון שהייתה בגטו הלכה והצטמצמה.
היה קשה להשיג מזון וגם הכסף אזל.
מפעם לפעם-הוצאנו מעט מהסחורה שברשותינו ומכרנו.
כל דבר היה זול- רק האוכל היה יקר. לא יכולנו, כבר ,כמובן - לצאת מהגטו.
אבא שכר חנות קטנה והתחיל לעבוד בתור תפר נעלים ועור, חשב שימכור שם קצת, יעבוד ונוכל להתפרנס. אבל זה לא הלך, שום דבר, לא היה שם עתיד.
היה קשה להשיג לחם- קיבלנו בהתחלה תלושים בהקצבה של כמה גרמים לחם ליום וקצת שעועית – אבל זה היה רק בהתחלה.
כעבור זמן קצר נעלמה ההקצבה לחלוטין ולא היה מה לאכול.
למי שעדיין היה בידיו סכום כסף - צריך היה לקנות לחם בשוק השחור.
כיכר לחם קטנה, בהשוואה לימינו, עלתה כחמישים ש"ח, לפי ערך הכסף של היום. וכשאכלו את הלחם הרגישו שהוא עשוי מחול, הכניסו חומרים שונים לתוכו.
לא היה קמח כדי לאפות את הלחם.
מעצי הערמונים שבגנים נהגו לקלף את הפרי ולעשות ממנו דבק.
בפולין לא השתמשו בערמונים למאכל.
בגטו נהגו לטחון את הערמונים ולהוסיף ללחם. זה העלה את משקלו של הלחם.

הייתה משום סכנה באכילת לחם שכזה.
עם הזמן לא ראינו עתיד בחיינו אלה- כלואים, הרגשנו עצמנו כתולעים: חדשות לא שמענו, לא ידענו דבר על המתרחש בחוץ. לא היה עיתון ולא שמענו חדשות . בהתחלה היו בגטו רמקולים ובשעה מסוימת כולם התאספו ושמעו חלק מהחדשות, את מה שמותר היה לפרסם. היהודים הרגישו ממש חנוקים לגמרי.
הליכה ברחוב הייתה מסוכנת. אנשים נחטפו ברחובות ונשלחו למקומות בלתי ידועים, סגרו רחובות . אנשים נרדפו כמו חיות ונשלחו לעבודות שונות. מידי יום פורסמו הגבלות . נוספות.
הצפיפות ברחובות הייתה בלתי אפשרית.
ראינו ילדים עם קופסאות מעץ, או מקרטון, תלויים על הצוואר, הם מכרו סוכריות , ממתקים בשביל להתפרנס, היו הרבה יתומים, הרבה ילדים שלא היה להם בית, המראות היו מאוד קשים, ילדים עם קופסאות כאלה ישבו ברחוב וכאילו ונרדמו.
עדיין היו אנשים שהיה להם כסף. היו שקנו סוכרייה בשביל להשכיח במקצת את הרעב.
הילדים היו כל כך חלשים, כל פעם נחלשו יותר. אפשר לחיות מסוכרייה? חסר להם האוכל הבסיסי.
היה שוק בוארשה.
האנשים הביאו דברי זהב, טבעות, עגילים, כל מיני דברים, פרוות- עבור כיכר לחם, מכל טוב הם מכרו עבור כיכר לחם
הם אמרו:
" אין לי צורך בזהב. אני צריך לחיות, לאכול משהו בסיסי".
אנשים מתו ברעב,
היו מגפות של טיפוס,
הנאצים שמרו על השערים.
היו 12 שערים :ליד כל שער עמדו שוטרים פולנים ,נאצים ויהודים, שהיו שוטרים – אבל לא היה להם נשק- רק אלות - הם עמדו בפנים הגטו. הם עבדו ליד השער.
לאחר שעברנו לגטו- כשהגטו היה כבר סגור, נסעתי מספר פעמים לעיירה שלנו לקנות מצרכים שונים. הצלחתי לצאת דרך חורים שעשו בחומות. היה צריך להתגנב בתעלות. עשיתי זאת אולי רק 3 פעמים.
פעם אחת תפסו אותי. הפולנים הכירו אותי. הם שאלו היכן המסמכים שלי. אמרתי שלא לקחתי מסמכים. הייתי בלי הסרט עם מגן הדוד על היד.
ליהודי אסור היה לצאת מהבית בלי הַהַנְדבַּנְד עם מגן הדוד.
הם העמידו אותי ליד השער והגרמנים שמרו עלי.
והנה נכנסה משאית עם סחורה. הם בדקו כל דבר שנכנס לגטו. הם פנו לבדוק את המשאית.
אחד השוטרים היהודים עמד בקרבת מקום .סימנתי לו בהסתר בידי כדי שיבוא וישחרר אותי. זה היה מסוכן- מפני שאם הייתי נופלת לידי הגרמנים –הם היו עוצרים אותי, ויתכן אפילו גרוע מזה... על שרציתי לרמותם. הוא רמז לי לרוץ. רצתי כל עוד רוחי בי ונכנסתי לאחד הבתים. נתתי לו כסף ואמרתי לו שזה כל כספי. נשאר בידי כסף נוסף .רצתי ורצתי רחובות רבים .רגלי רעדו תחתי, חשתי פחד ואימה. רצתי כשלושה קילומטרים עד שהגעתי לבית דודי. לאחר מכן כבר פחדתי לנסוע .
כל המשפחה גרה בחדר אחד. לא היו מספיק מצרכים, הסתפקנו במועט, חילקנו מנות קטנות לכל אחד, היינו 8 חודשים בגטו. יצאנו גם החוצה. תפסו אנשים צעירים לעבודות. תפסו גם את אחי הגדול מוטל.

באחת הפעמים הוא נתפס ויועד למשלוח למחנה ריכוז. הצלחנו לשחררו . שיחדנו את שומריו שהיו נוצרים גויים והם שיחררו אותו. היו פעמים נוספות בהן נתפס עם קבוצת גברים .למזלנו- הצלחנו שוב לשחררו..

פרצו מחלות שונות בתוך הגטו.

אנשים שלא הספיקו לתפוס דירות- שוכנו באולמות ציבוריים בחוסר כל. בתחילה היו מטבחים כללים שחילקו בהם אוכל מבושל- אולם-עקב חוסר תנאי הגיינה-פרצו מחלות שונות, הטיפוס התפשט במהירות עצומה – בבתי החולים המאולתרים לא היה די מקום לכל הנזקקים. מעטים הצליחו לשרוד . אנשים נפלו ומתו ברחובות ואנשי חברת קדישא עברו ואספו אותם בעגלות עם ידיות-הגופות נערמו זו על גבי זו בערימה גדולה,כמו שאוספים זבל. קברו אותם בקבר אחים. אלו היו מראות קשים מאוד.

גם אצלנו נגמר המלאי המזון, נותרנו מחוסרי כל. לא ראינו כל מוצא. המצב הלך והחמיר, אבא מצא את הגלויה מצאנו אחד בהמלצה שעבור כסף הוא עשה רישיונות, רישיונות אלו היו טובים רק בשביל להיות בתוך תחנת הרכבת, ברחוב הם לא היו שווים כלום, גם בשביל לעבור את השערים, זה גם לא עזר, היה צריך לצאת באיזה שהו אופן או להגיע לתחנה המרכזית ושמה הייתה פינה של היהודים- 2 ספסלים- שמותר היה להם לשבת למי שהיה מסמך כזה.

<u>איך ניצלנו? זה באמת סיפור מעניין!-הגלויה מאוזארוב קילצקי</u>

אבא הלך ברחוב ומצא גלויה, גלויה שמשהו כתב, הוא הביא אותה הביתה, שאנחנו קראנו כולנו את הגלויה הזאתי, על אחת שהייתה באוז'רוב-קילצקי, היא סיפרה ניסים ונפלאות, כאילו שזאת הייתה פלנטה אחרת לגמרי, ששמה עוד אין גטו,לא סגורים, וחיים יפה ועושים לחם, ויש להשיג את כל המצרכים וממש לא מרגישים את הדוחק הזה ואת המחנק, את חוסר האונים, אנשים התחילו לברוח, מי שרק יכול היה, בכל מיני דרכים ברחו מהגטו, אבל רובם נתפסו ונהרגו, רובם! היו בודדים שהצליחו לצאת בצורה פרטיזנית, מי שלבד, על דעת עצמו, רצה לצאת, קראנו את הגלויה ונדהמנו שיש מקום בפולין שאפשר לחיות, ששם לא מרגישים שזה סוף העולם, שנגמרים כבר, שרודפים אותך.

אבא עשה 5 אישורים כאלה עם התמונה ועם חותמת ועם הכל, אני ואחד האחים נשארנו עוד בגטו(מיכאל) , הגברים יצאו, הלבישו על עצמם עורות, הם נסעו ברכב לתחנה, הצליחו לצאת , בשערים היה צריך לשלם לשוטרים היהודים סכום כסף גדול והם ביחד עם הגרמנים עשו יד אחת איתם, לא תמיד זה הצליח, אבל ברוב המקרים ששילמו סכום כסף, אפשר ה היה לצאת, אני נשארתי עם האח שלי וכל הרכוש נשאר גם הוא, האח שנשאר, יותר צעיר מאליעזר (מיכאל) . חמישה איש יצאו , היינו אז כבר רק שבעה , כי אחות שלי הייתה בברית המועצות, לא סיפרתי שבהתחלה הגבול היה פתוח, פולין הייתה מחולקת- חלק אחד לרוסים וחלק אחד לגרמנים, אז הגבולות היו פתוחים – לא רשמי- אבל אפשר היה לעבור הגבולות, רוב היהודים התחילו לפנות לרוסיה, האחות הגדולה ושני האחים הגדולים(מרדכי ואליעזר) ברחו, אבל במשך הזמן עוד לפני הגירוש מהעיר שלנו אליעזר נשאר ברוסיה, האח הגדול חזר אלינו לעיירה, האחות הגדולה ואליעזר היו בברית המועצות, כך נשארנו שבעה נפשות מתוך תשעה. לחמישה היו רשיונות והם הגיעו בשלום לשמה(לאוזרובקולצקי) , ושכרו שמה חדר בדירה של גויים, הייתה חברת משלוח במחתרת, שהיה אפשר לשלוח אותם חבילות רשמי אסור היה, כל פעם ארזתי חבילה מכונות וכלי מיטה, הרכוש הנייד, כל פעם ארזתי חבילה ושלחתי וכשקיבלתי תשובה שזה הגיע שלחתי עוד אחת, והכל הגיע בשלום,שום דבר לא הלך לאיבוד בדרך, אחרי שנשארתי אני

ומיכאל בלי הרכוש- אבא שלי בא שב לגטו ולקח את האח שלי, נשארתי לבד ואמת היא שהייתי מאוד מותשת, פעם הלכתי ברחוב ולא הרגשתי שהתעלפתי, לא ידעתי כמה זמן שכבתי כך, אחר כך התעוררתי ושוב קמתי והלכתי, הייתי הבכורה, כי אחותי הבכורה הייתה ברוסייה ואי הרגשתי את עצמי אחראית, הייתי יכולה גם לברוח לרוסיה אבל הייתה לי אחריות על ההורים ועל הילדים הקטנים שאני לא יכולה להשאיר אותם לבד,

<u>אישורים לנסיעה ברכבת</u>

נודע לאבא דרך מכרים שישנו אחד, אפילו מבלוניה, מהעיר שלנו, שעושה, מסדר אישורים כאלה בשביל ליסוע ברכבת. זה עלה הרבה כסף לקנות אישורים כאלה. אז הוא הלך לאיש הזה, והוא עשה אישור לאמא ולעצמו, ז"א – ל 5 אנשים, ולשלושה אחים,

אבא עשה 5 אישורים כאלה עם התמונה ועם חותמת ועם הכל, אני ואחד האחים נשארנו עוד בגטו(מיכאל) , הגברים יצאו, הלבישו על עצמם עורות, הם נסעו ברכב לתחנה, הצליחו לצאת , בשערים היה צריך לשלם לשוטרים היהודים סכום כסף גדול והם ביחד עם הגרמנים עשו יד אחת איתם, לא תמיד זה הצליח, אבל ברוב המקרים ששילמו סכום כסך, אפשר ה היה לצאת, אני נשארתי עם האח שלי וכל הרכוש נשאר גם הוא, האח שנשאר, יותר צעיר מאליעזר (מיכאל) . חמישה איש יצאו , היינו אז כבר רק שבעה , כי אחות שלי הייתה בברית המועצות, לא סיפרתי שבהתחלה הגבול היה פתוח, פולין הייתה מחולקת- חלק אחד לרוסים וחלק אחד לגרמנים, אז הגבולות היו פתוחים – לא רשמי- אבל אפשר היה לעבור הגבולות, רוב היהודים התחילו לפנות לרוסיה, האחות הגדולה ושני האחים הגדולים(מרדכי ואליעזר) ברחו, אבל במשך הזמן עוד לפני הגירוש מהעיר שלנו אליעזר נשאר ברוסיה, האח הגדול חזר אלינו לעיירה, האחות הגדולה ואליעזר היו בברית המועצות, כך נשארנו שבעה נפשות מתוך תשעה. לחמישה היו רשיונות והם הגיעו בשלום לשמה(לאוזרובקולצקי) , ושכרו שמה חדר בדירה של גויים, הייתה חברת משלוח במחתרת, שהיה אפשר לשלוח אותם חבילות רשמי אסור היה, כל פעם ארזתי חבילה מכונות וכלי מיטה, הרכוש הנייד, כל פעם ארזתי חבילה ושלחתי וכשקיבלתי תשובה שזה הגיע שלחתי עוד אחת, והכל הגיע בשלום,שום דבר לא הלך לאיבוד בדרך, אחרי שנשארתי אני ומיכאל בלי הרכוש- אבא שלי בא שב לגטו ולקח את האח שלי, נשארתי לבד ואמת היא שהייתי מאוד מותשת, פעם הלכתי ברחוב ולא הרגשתי שהתעלפתי, לא ידעתי כמה זמן שכבתי כך, אחר כך התעוררתי ושוב קמתי והלכתי, הייתי הבכורה, כי אחותי הבכורה הייתה ברוסייה ואי הרגשתי את עצמי אחראית, הייתי יכולה גם לברוח לרוסיה אבל הייתה לי אחריות על ההורים ועל הילדים הקטנים שאני לא יכולה להשאיר אותם לבד,

ואני ועוד אח היינו צריכם להישאר עוד בוארשה, זאת אומרת, אנחנו היינו 7 נפשות – כי 2 לא היו איתנו- הם היו ברוסיה, יפה ואליעזר, אז חמישה אישורים הוא הזמין, וכל אחד עטף על עצמו מן העורות, שלא יצאו כי לא יכלו לקחת דברים, כל אחד עטף על עצמו וככה יצאו מוארשה, עלו כל הרכבת, האישורים האלה היו טובים ברכבת בוארשה הם לקחו מרכבה, מי שנסע במרכבה- הגיע למקום שהיה התחנה המרכזית של וארשה – הייתה שם פינה ליהודים ששמה היה מותר להם להיות על סמך האישורים האלה, והצליחו להגיע לאותה העיירה- אוז'רוב-קילצקי. זה היה 215 ק"מ מוארשה, זה די רחוק. הם הגיעו לשמה וכתבו לי גלויה שהגיעו בשלום וקיבלו דירה, זאת אומרת- הם שכרו חדר אצל הגויים, עם כניסה לחוד וכל המטען. המכונית והכסתות, נשארו בבית ז"א – בוארשה, איתו ואני הייתי צריכה לשלוח חבילות לשמה, ולארוז אותם, והיה משלוח מחתרתי, הייתי צריכה כל פעם לשלוח חבילה כזאתי, ואחרי שקיבלתי שוב גלויה והודיעו שהגיעה בשלום, שוב שלחתי, עטפתי כל פעם מכונה אחת, היו לנו

הרבה מכונות, אז כל פעם עטפתי מכונה עם כסתות וארזתי את זה טוב והבאתי את זה למקום מסתור, איפה שהיו שולחים את זה לכל מיני מקומות, וזה הגיע, כל הדברים הגיעו בשלום,

מכתב אחרון משיינדהלה-זועקת לעזרה

אחרי שכבר הגיעה תשובה על החבילה האחרונה שהגיעה בשלום – אז אבא בא ולקח את מיכאל, שנשאר איתי, הוא לקח אותו ואני נשארתי לבד, עד שקבלתי את המכתב האחרון מהאחות שלי, שיינדהלה, שהיא זועקת לעזרה, שהיא במצב קשה, ונולדה לה בת, ואין לה איפה לגור ואיזו אישה הכניסה אותה אליה הביתה והיא קנתה קצת תפוחי אדמה והיא הולכת לעבוד. היא כתבה שיש לה עבודה בבית חרושת לשוקולד, אבל זה לא היה נכון – היא התביישה לכתוב את האמת, כי אח"כ נודע לי שהיא עשתה ספונג'ה אצל ספר בקרבת מקום. הייתה לה ילדה קטנה, יפהפייה. היא קראה לה בשם של סבתא- אמא של אמא שלי- הנה. וזה היה מכתב אחרון, אני עניתי לה. אבל אני לא יודעת אם זה הגיע אליה עוד לידיה כי אז כבר התפרצה המלחמה של רוסיה וגרמניה.

אבא בא בפעם האחרונה והביא לי את אחד האישורים של אח אחר.

גם כשבא לקחת את מיכאל- זה היה על אישור של אח אחר, הוא החליף את התמונה הוא הביא לי את האישור של האח הבכור- מרדכי, ומה אני עשיתי? הייתי צריכה להחליף את התמונה והייתה שם חותמת, אז טבלתי זלוטי אחד בדיו ועשיתי עם זה חותמת על התמונה. אז אבא בא לקחת אותי, ולא הצלחנו לעבור יחד את השער, במקום שהגרמנים שמרו, אבא שלי עבר, הוא שילם להם כסף, עשו עסק עם היהודים – מצד אחד עמדו השוטרים היהודים (יודהיפוליצי) והם עשו עסקה עם הגרמנים, איתם הם היו מיודדים, וככה נתנו לעבור. לא תמיד זה הצליח, אז לאבא נתנו לעבור ואני נשארתי בגטו ליד השער ולא היה לי כסף, הכסף היה אצל אבא, כל המסמכים שלי היו אצל אבא, אני נשארתי לבד בלי שום דבר, ואת הלנתה-של היהודי (בוארשה הייתה פיסת בד שהיה צריך להלביש על היד ועליה מגן דוד כחול) כל יהודי היה חייב לשאת את זה על הזרוע. וזה היה נסתר מתחת לבגדים, אני יצאתי כגויה כאילו שאני לא יהודיה-

הדרך לרכבת-ופולני שיכור

אני יצאתי משמה, כשעברתי חיפשתי את אבא בכל המקומות, הכניסות לבתים חשבתי שהוא מחכה לי, אבל נוכחתי לדעת שהוא לא שמה, לא ראיתי אותו, חשבתי- יהודי כמו אבא שלי, הכירו עליו שהוא יהודי. היה צריך מהר מהר, בלי להישאר רגע, היה איסור להיות בצד הפולני, אז הוא לקח בטח מרכבה, והסיעו אותו לתחנה ואני נשארתי בלי שום דבר ובלי כסף, טוב – התחלתי ללכת לכיוון התחנה המרכזית ובאחד הרחובות נצמד אלי, אחד שעבור כסף הוא הסגיר את היהודים לאס אס, לגסטאפו של הגרמנים, הוא קיבל עבור כל יהודי חצי ליטר וודקה וקילו סוכר. הוא הסריח כולו מאלכוהול הוא היה שיכור, הוא נצמד אליי שאמר שאתן לו כסף, אחרת הוא יביא אותי לגסטאפו לא היה לי גרוש על הנשמה שום דבר לא היה לי ביקשתי ממנו שיביא אותי עד לתחנה המרכזית ושם אקח מאבא ואתן לו כסף, הוא אמר: "בשום אופן לא!". התחלתי לספר לו סיפורים וככה להעסיק את המחשבות שלו בדברים אחרים, אבל הוא שמע את הסיפור ואמר: "די, יותר אני לא הולך איתך". אם את לא נותנת לי כסף, אני מביא לאותך לגסטאפו. היה לי מזל שבדיוק לא עבר שמה הגסטאפו בסביבה, באיזה שלב רציתי להוריד את המעיל, היה לי מעיל קל- מעיל גשם. אמרתי: "אני אתן לך את המעיל, אם אתה רוצה, כי אין לי שום דבר מה אני יכולה לתת לך?". ואז הוא אמר: "אני לא רוצה את המעיל, אני רוצה כסף".

כל צעד – זה היה גיהינום!! גיהינום היה ללכת איתו, שהוא כל הזמן, כל הזמן מאיים עלי ואוטוטו אני בידיים של הגסטאפו. עד שבסוף כן הצלחתי להגיע לתחנה, אמרתי לו "תמתין כאן". אסור היה להם להיכנס לתוך ה"פיסקה" – לתוך חדר ההמתנה של הרכבת- לאלה שרצו להסגיר את

היהודים. אנשים אלו אסור היה להם להיכנס, רק ברחוב הוא יכול היה לפעול. אז הוא עמד ככה בפתח בדיוק ממול- הייתה הפינה של היהודים, איפה שהיו 2 ספסלים ושמה היה מותר להם לעמוד בפינה ולחכות לרכבת. אני ניגשתי לשמה והיו רק יהודים הרי, אז שאלתי אם לא ראו איש כזה וכזה, והם אמרו "כן-ראינו איש כזה" הוא הלך לעמוד בתור לכרטיסים". היה צריך לעמוד בתור הרבה זמן, היה תמיד תור גדול לכרטיסים. והאיש הזה שחיכה בחוץ- אז העיניים שלו היה כמו סכינים, הם כאילו חתכו אותי לחתיכות, הייתי שקטה והשתדלתי לא להסתכל לכיוון הזה, עד שאבא בא באמת. הוא עמד הרבה זמן וחיכה, כשאבא בא לא חיפשתי אותו ולא הוצאתי לו כסף הוא כבר לא היה, זה לקח הרבה זמן עד שאבא חזר עם הכרטיסים- טוב- עלינו על הרכבת. האיש הזה הסתלק, הוא בטח התנקם ביהודי אחר שתפס, הוא כבר בטח לא האמין.

<u>ברכבת לאוזארוב קילצקי-הקונדוקטור המאיים</u>

עלינו לרכבת ובא קונדיטור כדי לבדוק את הכרטיסים, את האישורים, אלה היו פולנים, אז אני נותנת לו את האישור, הוא מסתכל באישור ולוקח את זה לכוס. אומר: "בתחנה הבאה את יורדת איתי". כשרק התחלנו ליסוע, ואני, מה זה, חשבתי, די, חשבתי- עכשיו אני גמרתי כבר, אני כבר תקועה פה, אין לאן לברוח. התחלתי לדבר איתו, רציתי לתת לו כסף, הוא לא רצה שוב לדבר, כל פעם אחרי התחנה הוא החזיק את האישור הזה עד שהגענו, בכל פעם הוא אמר : "עוד מעט, עוד מעט- אנחנו יורדים, עוד מעט". כל הזמן הוא איים עלי, ובסוף הוא החזיק אותי עד שהגענו לאוז'רובקילצקי ושמה הוא נתן לי את האישור בלי כסף, נתן לי את האישור בחזרה וירדתי. הוא לא אמר שום דבר, הוא ריחם עלי כנראה, ראה על איזה יהודייה מסכנה הוא נטפל.

<u>צ'ולנט קר-טעם גן עדן</u>

זמן קצר לפני שאבא בא לקחת אותי, אז אני הלכתי ברחובות בוארשה, ולא הרגשתי איך שנפלתי והתעלפתי, אני אפילו לא יודעת עד היום כמה זמן שכבתי, ככה, וכנראה שכבתי כך זמן ארוך, עד שהתעוררתי לבד, אולי לא שעות, אני לא יודעת, כי שעות- אני לא הייתי כאן. אבל התעוררתי בעצמי. התאוששתי והתחלתי שוב ללכת, הרגשתי חולשה, הייתי מאוד חלשה, לא היה לי אוכל לא היה לי שום דבר. אז כשהגענו לבית הזה באוזארוב, ראיתי על הפחמים- עמד סיר והיו שם קצת תפוחי אדמה מהצ'ולנט שאמא בשלה- זה היה לי כל כך טעים, הייתי כל כך רעבה, נורא נורא רעבה, לא היה לאבא אוכל, החזקתי מעמד, והגויה שהשכירה לנו את הדירה- היא באה לראות אותי, שמחה, היא אומרת: "אני לא מאמינה שאת היית בגטו". הם שמעו מה שקורה בגטו. היה לי אופי כזה, תמיד היו לי, נראיתי בפנים טוב, שפתיים אדומות ולחיים כאלה ורודות, היה לי עור כזה יפה- "את יצאת מהגטו- זה לא יכול להיות". היו לי צמות כאלו יפות עד למותניים, "אני לא מאמינה, איך זה יכול להיות שאנשים שמה מתים ברעב בהמונים ואת נראית כל כך יפה". היא לא הרגישה שהייתי חלשה ורזה וסחוטה.

<u>שמה באמת התחילו חיים אחרים לגמרי</u>

אין להשוות לחיים בגטו, קודם כל- טחנו תבואה- גרגירי חיטה ועשינו קמח, ומזה אמא אפתה לחמים כאלה גדולים והיה אפשר ללכת לחנות ולקנות את כל המצרכים, ואבא שכר חנות בשביל לעבוד, היו לו מכונות הרי היו לנו עורות, והוא התחיל לקבל כל מיני עבודות ובמשך הזמן שהיה צריך- אני ואמא היינו נוסעות לעיר אחרת והיינו מביאות משם- כגויות, בלי הסימן של היהודים, היינו מתלבשות עלינו – עוטפות את עצמנו בעורות וכך היינו נוסעות ומביאות סחורה ואני גם עבדתי במקצוע שלי. פגשתי שם אישה שהייתה שכנה שלנו בבלוניה והיא שמחה איתי ואמרה-

את נמצאת כאן , אל תדאגי יהיה לך טוב ואת תרוויחי הרבה כסף, במקצוע שלך את עושה עבודה כל כך טובה, אני אכיר לך את כל האנשים הכי עשירים כאן, ואת תעשי פה חייל, הם היו עשירים, הם גרו בבית הסמוך לבית שלנו, היה שייך להם, היא הכירה לי את כל הפאר של העיירה, היו שם גם זרים, שגירשו אותם ממקומות אחרים, ואני התחלתי לעבוד והייתה לי הצלחה לא רגילה, כולם שיבחו כל כך את העבודה שלי- תפרתי חזיות וחגורות בטן. הנשים היו יותר אלגנטיות, בפולין לא הייתה אישה שיצאה בלי חגורת בטן, בפולניה נשים מאוד שמרו על הופעה חיצונית, הפיגורה- היה מקובל שכל אישה לבשה חגורת בטן, חוץ מזה- שהגרביים לא היו כמו עכשיו יחד עם המכנסיים לא היה דבר כזה. היה צריך להצמיד אותם לחגורת הבטן. לגומיות, אבל גם לפיגורה, באו אלי, באה אישה אחת שהייתה רופאה, אז היה לה מצד אחד יותר נמוך, הגוף שלה היה קצת עקום, ואת החגורה אני יישרתי לה את הגוף, תפרתי לה גם חזיות, והיא אמרה שיש לי ידי זהב, והייתי עושה עבודה פרפקט, אחת סיפרה לשניה והייתי כל כך מפורסמת שמה,

<u>כולם הכירו אותי והכניסו אותי לבתים איפה שליהודים היה אז אסור לעבור את סף הדלת הכניסו אותי לסלונים וסיפרו לי את כל הסודות</u>

הייתי אז כבר בת 22. נראיתי טוב, הכניסו אותי לסלונים וסיפרו לי את כל הסודות, ודיברו איתי וכבדו אותי, הכירו אותי לאשתו של מפקד המשטרה, הוא ישב יחד עם הגרמנים והם עשו את התוכניות והוא ידע את כל הסודות איזה עתיד מחכה לכל היהודים, והיא סיפרה לי! היא אמרה- אל תספרי את זה לאף אחד רק לך אני מספרת כי אני רוצה שתדעי, מה הם רוצים לעשות לכם. אני הלכתי מאז כמו מסוממת, לא ידעתי שיכול לקרות דבר כזה. היא סיפרה לי שבנו כבר משרפות, שמרעילים את היהודים, ואחר כך שורפים את הגופות, ואת כל היהודים רוצים להשמיד, לא יישאר אף יהודי, היא אמרה, לא רציתי לספר להורים, כי ממילא לא היה שם מוצא, לא היה איפה להסתתר. רק מתחת לאדמה, הגבולות היו חתומים, הכל היה סגור, אי אפשר היה אפילו ליסוע מעיר אחת לשניה, זה היה קושי, גם ליהודים אסור היה ללכת לתחנת רכבת, אם אני נסעתי והבאתי סחורה, אז זה היה בצורה בלתי לגאלית , לחו"ל היה בלתי אפשרי לברוח, היה בלתי אפשרי לצאת מפולניה.

<u>הסכנה בנסיעות לכפרים ולוארשה להביא סחורות</u>

היינו תקועים במלכודת, כמו עכברים, היינו הולכים לכפרים הסמוכים, מביאים להם כל מיני דברים והחלפנו לדברי מזון. אני התכתבתי, לדואר אפילו היה בלתי אפשרי ליהודים לגשת, ואח"כ אם פגשו ק"מ 1 מהעיר יהודי אז ירו בו. עד לתחנת הרכבת היה 5 ק"מ ללכת דרך יער, ואני הסתכנתי, אחר כך לא נתתי לאמא ליסוע, אני לבד נסעתי, והבאתי סחורות. פעמים נסענו אני ואימא שלי לוארשה בספינה על הוויסלה וקנינו שמה מטחנות יד כדי לטחון חיטה, הבאנו איזה 5 – 6 ושמה לוארשה הבאנו דברי מזון. וישבתי בספינה והיו בדיקות של גרמנים. עלו שמה והחרימו, אם משהו לא מצא חן בעיניהם הם החרימו את הסחורה, זה היה הכל הפקרות, הם יכלו לעשות כל מה שרצו. אם גילו יהודי היו זורקים אותו לתוך הוויסלה. מהספינה זרקו אותו. גרמני ניגש אלי ושאל על השכנה שישבה על ידי – אם היא יהודיה, "אִיז זִי יוּדֶעָ?" – הוא שאל אותי, עשיתי את עצמי שאני לא מבינה מה הוא אומר, אמרתי "יָא נִיֶע רוֹזוּמָאיוּם נַמְיֶצְקוּ" – אני לא מבינה גרמנית (בפולנית). הוא שאל אותי אם היא יהודיה, את מבינה? כי רדפו יהודים, זה היה אסור, עלי הוא לא חשד, על אמא שלי- כן. אבל כשבאנו לוארשה ועלינו על "הַטְרַאמְוָאי" (החשמלית). אז נצמד אחד ואמר: "אנחנו יורדים בתחנה הראשונה". ירדנו, לא אמרתי שום דבר כדי לא למשוך תשומת לב, כדי לא לעורר תשומת לב, הוא אמר לי את זה באוזן. לקחתי את אמא וירדנו בתחנה הראשונה, נכנסנו לכניסה של בית והוא ביקש שנתן לו כסף אח"כ אחרת

הוא יסגיר אותנו- טוב- נתתי לו כסף. אח"כ שאלתי אותו : איך הוא הכיר אותנו שאנחנו יהודיות, אז הוא אמר שאותי הוא הכיר לפי המראה ואת אמא שלי לפי הדיבור. המבטא, אמא דווקא דברה יפה אבל המבטא שלי היה יותר טוב משלה. הוא אמר שאותי הוא לא היה מכיר לפי המבטא שלי, הי המבטא שלי היה פרפקט פולנית מושלמת. לפי המראה הגויים הכירו את היהודים ליהודים היו כאלה עיניים מבוהלות.
סכנתי את עצמי בשביל כולם, נסעתי והלכתי הרבה ברגל, רק לעבור את היערות – 5 ק"מ זה כבר היה מסוכן- כל אחד היה יכול להרוג אותי שם, לאנוס אותי להרוג אותי, אבל לא הייתה ברירה. מי שלא העיז לא החזיק מעמד, פשוט ככה, שאני עבדתי אז סיפקתי חצי פרנסה לבני משפחתי, שלי ואבא גם כן עבד והרוויח קצת, אז היה אפשר להתקיים,

<u>חיינו שנה וחצי, וכל פעם היו גזרות אחרות- שלחו לכולם הודעות להתייצב לעבודה,</u>
הם שלחו לעבודות במרחקים ולפעמים חזרו משם, ולפעמים לא חזרו, עבודות מאוד קשות, מפרכות, אז תמיד דאגנו לשלם, לא נתתי לאף אח ללכת לעבודות האלו. שילמנו, ושכרנו אנשים. היו כאלו שלא היו להם רווחים אז הם הושכרו את עצמם לעבודות כאלו. שילמנו להם שהם יחליפו אותנו ויסיעו במקומנו.

<u>עד שבאו פעם אחת באמצע הלילה, ב – 2 בלילה והוציאו אותנו מהמיטות.</u>
2 גרמנים נכנסו עם פנסים והאירו על המיטות, והוציאו את כל הצעירים אותי, ואת מיכאל מרדכי וצבי הירש, הובאו למרכז העיר, לכיכר העיר, ושמה היו כבר הרבה אנשים והיו הרבה גרמנים עם סוסים וכל אלה עם הכומתות השחורות שהם ביצעו את כל הגזירות, זהו הייתה קבוצה מיוחדת וסידרו את כל אלו שתפסו סידרו אותם ברביעיות, לעמוד ולא לזוז משמה. עמדנו שמה כמה שעות, זה היה באמצע הלילה אני לא לקחתי שום דבר מהבית, לחלק אמרו להניח את כלי העבודה. רק את הכלים זרקו עלינו ואנחנו המשכנו ללכת ולהם אמרו להתפשט לגמרי ערומים לגמרי וגרשו אותם בריצה לחזור שוב לעיר ערומים לגמרי והרביצו להם בדרך והאיצו בהם, ככה היו צריכים בריצה לחזור, ואני נשארתי אצל הנשים והירש נשאר אצל הגברים. הוא היה חולה אבל הוא נשאר, שני האחים שלי חזרו הביתה ערומים לגמרי. זה לא היה הקור, הפחד, הבושה, הכל ביחד, ההשפלה, הבן אדם איבד את כל הכבוד שלו.

<u>הכניסו אותנו לרכבות של בקר והחזיקו אותנו ברכבות עוד ביקשנו מים, מים,</u>
לא נתנו לנו לא מים ולא אוכל, שום דבר, שום דבר לא נתנו לנו. ביקשנו מהיהודים, משוטרים, הם פחדו ממש פחדו ולא נתנו לנו לשתות מים. לא הייתה ברירה מי שהיה לו כוח, זה הסיעו אותנו עד לסקרז'סקו קמיינה. למקום שבו ביח"ר לנשק. ושם שוב עמדנו וחיכינו,

<u>מהשורה- היינו 210 נשים הוציאו 10 בנות בשביל לעבוד במטבח</u> ,
זאת הייתה הקבוצה הראשונה והיחידה שהוצאו בשביל עבודה במטבח, אז אני גם הייתי בין אלה. בדקו אותנו אם אין כינים, אין פצעים בכל הגוף, אז הייתי בין אלה המאושרים שהוציאו ומנהל המטבח אסף אותנו ישר, היתר עוד עמדו וחיכו ואותנו לקחו והוא אמר שאנחנו זכינו להיבחר למקום עבודה שלא נצטרך לעמוד ב"אפלים" (במפקדים) ויהיה לנו יותר טוב מאשר לאחרים והוא חילק לכל אחד סינור ומטפחת על הראש סכין קטנה לעבודה,וישר הכניס אותנו למטבח לעבודה, אבל מגורים עוד לא היו לנו. אחרי העבודה הוא אמר שכל אחד ישמור על מה

שכל אחד קיבל, ונשתדל להיות צייתנים וישר נתנו לנו עבודות. לקלף גזר וכבר זה היה דבר טוב, כי היה משהו ואפשר היה לקחת קצת גזר לפה, לקחת לאכול, ולשתות מים, אז אח"כ הכניסו אותנו לאיזה חדר, לא היה לנו מגורים וישנו על הרצפה אחד ליד השני בלי מזרונים בלי שום דבר – כמו שעמדנו- עם הבגדים האלה, ישנו 3 לילות ככה בצורה כזאת, אח"כ המנהל של המטבח דאג לנו למגורים, היה שמה חדר למיוחסים, אלו ששילמו הרבה כסף, כי היו מקומות לאנשים יהודים היו יהודים שהיה להם הרבה כסף. ולא גירשו אותם, היו להם תנאים מיוחדים והם שילמו הרבה כסף מי שהורשה ללכת לחדר הזה, אז בחדר הזה הוא בחר 5 מיטות כפולות, ככה- במקום אחד ואנחנו ככה הכרנו אחת את השנייה ובמשך הזמן התיידדנו וכאילו היינו כמו אחיות- כמו משפחה אחת, ואנחנו לא עמדנו באמת ב"אפלים"- במפקדים, הוציאו אותנו, העירו אותנו לעבודה והוא היה פולקסדוייטש מפוזנן (תושב פולין ממוצא גרמני יוצא גרמניה). יצא מגזע גרמני אבל היה תושב פולין. פוזנן הייתה כמעט על גבול גרמניה. יוצאי גרמניה עם אזרחות פולנית. הוא לקח אותנו למקלחות ציבוריות כאלה, וכשאנחנו התקלנו הוא הסתכל אם אין לנו פצעים היה שמה חלון- והוא הסתכל עלינו כשהתפשטנו. הוא היה בן 40 וכמה, אני יודעת,,, הוא לקח מאתנו אחת בלונדינית חתיכה שהוא חי איתה, הכריח אותה לשכב איתו, ואנחנו ידענו היא ספרה לי. אנחנו ישנו ביחד, היא הייתה ישנה איתנו, היא נשארה בחיים אבל אין לי קשר איתה. יפהפייה. היו לנו זכויות מיוחדות, החזירו אותנו, כשלא היינו צריכים לעמוד ב"אפל"- אספו את כולם ועמדו שעות על גבי שעות, אפילו שירד גשם ובכפור, וספרו אותם אם לא חסר משהו- בחצר, הייתה חצר גדולה, מחנה גדול מאוד בכניסות שמרו בְּרְגשוּצִים- ברגשוץ- שומרי מפעל- הם היו אוקראינים, אז הם שירתו שמה, כל הפעולות של הענישה הם היו צריכים לבצע. הם הרביצו, נתנו מכות, או עונשים אחרים. הכל הם ביצעו את העבודות השחורות. וגם שמרו על השערים של המפעל, של המחנות בכל מקום הם שמרו. היה להם גם נשק. מנהל המטבח לקח אותנו מהעבודה למקום המגורים שלו היה באותו מקום- ולא בדקו אותנו. הייתה הליכה של 20 דקות. אז הוא עבר ואמר- "קוכניה" (מטבח), והאוקראיני עשה סימן ביד ונתן לנו לעבור, בכבוד, אני ישנתי (שתי בנות ישנו במיטה אחת) ולא היו לנו לא מזרונים ולא שום דבר – על הקרשים פשוט על הקרשים. היו דיקטים מונחים על מסגרים ועמודים- דרגשים הייתה אישה שסיפרה לי שהתחתנו ממש זמן קצר לפני שלקחו אותה, היא הייתה תושבת סקרז'יסקו קמיינה. היו הרבה שהיו תושבי העיר הזאת היא התחתנה עם רבי הייתה רבנית צעירה, היא הייתה אישה אינטליגנטית ועדינה ואני התיידדתי איתה מאוד דאגנו אחת לשניה ואהבנו, במשך הזמן היינו חברות אני לא זוכרת את שמה.

<u>החיים במטבח.</u>

<u>8 חודשים עבדתי במטבח והיינו ביחד אחר כך פרצה מגפה של טיפוס,</u>

העבודה שלנו לבחוש היו שם דודים גדולים של אוכל ואנחנו בחשנו שלא ידבק, שלא יישרף, הוספנו כל מיני חומרים או שקילפנו ירקות היו גם ימים שהיו ירקות כבושים, היו ירקות לא טובים, רקובים, שהכניסו לתוכו והיו שימורי בשר, לפעמים לפעמים היה בשר של סוסים, כשסוס נהרג- היה צריך לכבוש את הבשר במלח ושמו בחביות אז אנחנו גם עשינו את העבודה הזאת , צריך לחתוך בשר מבושל לפני המלחמה אף אחד לא חשב שאפשר בכלל לאכול בשר סוסים הוא היה מתקתק, כשבן אדם רעב הוא אוכל כל מה שנותנים לו, זה לא בשר טעים. כשהיה צריך לפתוח את השימורים ולהכניס אז אני ככה לקחתי קצת לפה וזה החזיק אותי, כי לא היה לי שום ויטמינים אכלנו שם צהריים האוכל שבמטבח היה אתר לפרסונל של המטבח היינו 10 בנות של המטבח יהודיות ועשרה מהפולנים גם כן. עבדו שמה כמה בנים וכמה בנות התיידדנו איתם והייתה גם מנהלת עבודה, כשהגיעו משאיות עם מזון- היה צריך לפרוק אותם- אז לקחו את היהודיות בשביל לפרוק.

<u>וקיבלתי פצעים על הרגלים</u>
היה בחורף, בקור, בלי גרביים, בנעלי עץ כאלה וזה לא שמר על הרגליים שלי. בקור, זה השפיע עליי מאוד לא טוב וקיבלתי פצעים על הרגלים, פצעים מוגלתיים, היו גרביים שלקחתי מהבית אבל הם נקרעו ושמתי טלאי על טלאי ולא היה לחדש, לא היה בגדים, לא היה שום דבר. זה מה שהיה לי מהבית.אני ככה השגתי משחה ומרחתי, איפה שמרחתי זה עבר, אבל אחר כך שוב יצאו לי פצעים חדשים. תקופה ארוכה סבלתי מהפצעים האלה. ובסוף החברה שישנתי איתה חלתה בטיפוס. מנהל המטבח אסף אותנו הייתה לו שיחה איתנו והוא אמר: "תדעו לכם בנות, פרצה מגפה של טיפוס מי שידבק לא יחזור למטבח לעבוד." הוא החזיק אותנו קצר, אבל ככה קורקטי. ככה הוא היה כלב כזה. אלינו לא. אלינו התייחס יותר טוב מאשר לגברים. באו גברים יהודים לאסוף את העצמות שזרקו מהבשר, אז בקור, הוא לקח צינורות והתיז עליהם מים הרטיב אותם, הרביץ להם, כדאי שלא יסתובבו ליד זבל. הם היו רעבים אנשים נפלו מרעב, כל אחד קיבל פרוסת לחם של 120 גרם ליום וחצי ליטר מרק שזה היה כמו מים עם קצת ירקות רקובים, וזה היה כל המזון שקיבלנו.
בבוקר נתנו קצת קפה שהקפה היה ציקוריה, לא קפה אמיתי, בלי סוכר, בלי שומן, בלי שום דבר, לא קיבלנו שום דבר, רק פרוסת לחם- ומזה היה צריך להתקיים. זאת הייתה תקופה מאוד קשה.

<u>דיסק שני</u>
<u>גם העבודות הקשות שעבדו בהם, וגם חוסר המזון, אנשים נפלו כמו זבובים,</u>
<u>כל החלשים כמובן היו הראשונים שחלו במגיפה,</u>
לקחו אותם לבית חולים שזה היה בית חולים שלא נדע, בית חולים שהיה עם דרגשים, מרופד בקש ואת הקש לא החליפו אחד לשני, רוב האנשים נכנסו, לא היו בהכרה ועשו את הצרכים בתוך המיטה, היו הרבה כינים שמה, ככה השכיבו את החולים, אחד יצא, אם משהו, התמזל מזלו לצאת משם, אז היו בין אלו שכבר הצליחו להחלים- גזרו להם את השערות, עשו להם קרחת, גם בגלל הכינים וגם בגלל זה שהשערות נשרו מהמחלה, אז באו בלילה עם משאית ואספו את כל אלו שהבריאו והוציאו אותם להורג, אנחנו שמענו את היריות. גם האחות שעבדה שמה, היה הייתה יהודייה- אבל היא הייתה מכשפה כזאת, מי שלא היה בהכרה, היא לקחה את האוכל שלהם והרביצה להם, נתנה להם מכות, זה היה ממש גיהינום שמה – בבית החולים.

<u>במחנה היה בית חרושת לנשק.</u>
כל מיני נשק כל מיני דברי נשק, חלקם לתותחים, לכל מיני כלי נשק, כל יחידה עבדה בדבר אחר, למחנה קראו סקרז'יסקו קמיינה. הוא היה בתוך פולין- לא רחוק מראדום- וסטראחוביצה. בית החרושת היה מחולק ל – 3 חלקים, הוא לא היה מחובר, כל חלק היה מרוחק. היה ברג א, ברג ב, וברג ד. A B C . אני הייתי בברג A שזה היה הברג הכי טוב. אנחנו בישלנו את האוכל לעשרת אלפים איש. זה היה לכל הברגים. לא היה קשר עם האנשים מהברגים האחרים, גם המקלחות היו בברג שלנו, פעם בחודש הביאו אותם בליווי משמר לרחיצה, אותנו לקחו המנהל של המטבח לקח אותנו כל שבוע לרחצה וגם הבגדים שלנו עברו חיטוי עם אדים היו הרבה מקרים ששרפו את הבגדים, שעשו יותר מידי חם וחזק והבגדים היו שרופים לגמרי והתפרק!

<u>החברה שישנה איתי נדבקה בטיפוס,</u>

הוא אמר לנו – אם תשתו וודקה זה יציל אתכם. אבל מאיפה היה לנו וודקה? מאיפה היה לנו כסף? מי יתן לנו וודקה? אז היה צריך להישמר ולא להידבק. אבל הייתה החברה הזאת שישנה איתי והיא כן נדבקה ולקחו אותה לבית חולים היא הייתה בחוסר הכרה ושכבה שמה, לא היה לה אף אחד שיבוא ויעזור לה. במצוקתה. המצפון שלי לא נתן לי להפקיר אותה. לא יכולתי להרשות לעצמי שאני לא אלך לראות אותה ולבקר אותה, אז הסתכנתי והלכתי והאכלתי אותה ודאגתי לה והחלפתי לה את הקש וכיסיתי אותה, זה היה בחורף, אבל כעבור זמן קצר- גם אני חליתי, נדבקתי ממנה, אבל אני הייתי בהכרה מלאה. אני הלכתי כל יום, מאז שהייתי במחנה, הלכתי למקלחות המקומיות, היו מקלחות לנשים ומקלחות לגברים, הייתה שורה של כיורים וברזים ומהברזים האלה, במים קרים, רחצתי את כל הגוף. כל בוקר לפני העבודה, זה נתן לי גם כוח וגם הרגשה טובה, הודות לזה זה עזר לי מאוד לעבור תקופה כל כך קשה, וגם כשחליתי, היה לי חום – אבל לא הסגירו אותי, החברות- היו שם 120 איש בחדר, הזה איפה שהתאכסנו, ואישה אחת חלתה שם שאישרו לה להישאר במקום ואני הייתי השנייה שאישרו לו להישאר במקום.

כל השוטרים ומפקד המשטרה הם הכירו אותי, הם הכירו את כל הבנות. ובכלל הייתה לנו פרוטקציה, כולם קינאו בנו, היה יחס מיוחד, כשאני ניגשתי למנהל של המתפרה ובקשתי שייתן לי לתפור משהו במכונה, הוא נתן לי אישור, לאחרים לא היה להם. מהמטבח זה היה פרוטקציה, לכן הם הרשו לי להישאר במקום, והחברות, אני שמרתי לא להיות במגע עם אחרים, הייתי בהכרה והם הביאו לי אוכל, הביאו לי גם רופא שבא לבדוק אותי, פעם אחת, והוא אמר לי – 14 יום וזה יתרפא. היו לי כתמים כאלה על כל הגוף, כל יום החברות הביאו לי מים, או שלקחו אותי ועזרו לי לרדת למקלחות ולהתרחץ, חיממו לי אש במיוחד,כדי שאני אתרחץ במים חמים, אפילו בזמן המחלה עם החום ועם הכל.

<u>איך גילו בכלל שאני חולה,</u>

אני עבדתי במטבח והרגשתי שיש לי יום אבל לא רציתי להסגיר, לא רציתי להגיד שום דבר, והמנהל של המטבח עקב אחרי כל אחת מהבנות, אז אני התהלכתי ככה והוא ישב והסתכל עלי ואח"כ הוא קרא לי, ואמר לי- "אני חושב שאת חולה". אז אני דיברתי איתו ושאלתי אותו- "תגיד לי, לפי מה אתה יודע שאני חולה? ממה הסקת את המסקנה הזו?". אז הוא אמר: "אני ראיתי שאת הולכת בזיגזג, אני אתן לך מי שילווה אותך ותלכי לשכב במטה". היה לי באמת מזל שנתנו לי להישאר בחדר, אחרי שהמחלה עברה- אמרו לי- שלפני שאני יוצאת לעבודה, אני צריכה להתקלח במקלחת ולעשות חיטוי בבגדים. כשכבר הייתי בריאה והמחלה עברה- לאחר 14 יום- אז הייתי בהכרה מלאה, רחצתי את עצמי ותפקדתי, שמרתי על הניקיון, בזכות זה, וגם מקוכניה, מהמטבח, ולא גזרו לי את השערות, לא נשרו לי גם שערות, היו לי צמות- ארוכות. בדקו לי את השער ואף פעם לא מצאו אצלי כינים. הם כבר הכירו אותי, בדקו בראש עם כפפות ואמרו- אצלך לא צריך לחפש, אנחנו יודעות שאת נקייה, הצמות אחר כך הידלדלו קצת, אבל לא הייתה לי ממש קרחת, השיער חזר לעצמו והיה לי שיער עבה וצמות עבות. אבל גזרתי את הצמות- החלטתי לעשות שיער קצר, נמאס לי משיער ארוך.

"בית החולים"/מתוך "המוות הצהוב" של פלציה קראי

בית החולים במחנה סקרז'יסקו, בדומה למחנות אחרים, לא הוקם לשם טיפול בחולים. היה זה אמצעי עזר לחיסול קבוצות אסירים לא כשירים לעבודה על-ידי סלקציות, זריקות מוות וכד', אולם במקרה של מגפה היה צורך לבודד במהרה את החולים, בגלל סכנת התפשטותה גם בתוך הצוות הפולני והגרמני. כמו-כן , במקרה של עצירת המשלוחים של אסירים חדשים היתה הנהלת האסאג מעוניינת שחלק מן החולים יבריאו בכוחות עצמם ויחזרו לעבודה.

מדיניות זו היא שהכתיבה את דרכי "הטיפול": החולים- נשים בצריף אחד, גברים בשני- שכבו על דרגשים בלי מזרנים ובלי שמיכות, לא חולקו מנות נוספות ולא תרופות. החולים נאלצו ללכת למחראה הכללית, או להשתמש בכלים מאולתרים. ה"קומנדנט" הראשי של "בית-החולים" היה משה פינגר מווארשה, שכונה "הקברן". בעדויות הואשם יחד עם אשתו לולה בגנבת מנותיהם הדלות של החולים, במכות ועקירת שיני הזהב של החולים בכוח בטרם מתו. האסירים שהצליחו לצאת חיים מן הגיהינום הזה סיפרו על "מחלקת האבודים", שבה ניתן לחשוכי מרפא רעל בקפה של הערב על מנת שלא יתעוררו בבוקר.

בהתחלה לא היתה קיימת שום עזרה רפואית, בתחילת 1943 בערך הגיע ל"בית החולים" הד"ר זאקס Zachs)), שקיבל מעמד של רופא ראשי והיה שנוא על האסירים כי סירב לעזור להם ללא תשלום. בינואר 1943 התפשטה המגפה במהירות, ובסוף החודש כבר נרשמו 158 חולים במחנה, אמנם בגברים פגעה המחלה יותר, אך גם בין הנשים עלה בהתמדה מספר החולים, וה"אקונומיה" הפכה למוקד המגפה.

"בית החולים" במחנה עלה על גדותיו, יום-יום הוציאו את הגוויות לארגז שעמד בקרבת מקום, ופעם בשבוע היו מרוקנים את תכולתו לתוך עגלה רתומה לסוסים שהביאה אותן לשרפה ליער סמוך, לא פעם נשמעו מתוך הארגז אנקות האומללים אשר הושלכו לתוכו בטרם נפחו את נשמתם. מה פלא אפוא שרבים מן החולים העדיפו להתחבא בצריפיהם, מצב זה נמשך עד מרס 1943, כאשר נדבקו בטיפוס ומתו שני מנהלים גרמנים, בין האסירים פשטו שמועות, כי עומדים לחסל את המחנה מפחד המגפה. אמנם השמועות נתבדו, אך הוורקשוץ החלו לחפש את החולים בצריפים כדי להעבירם ל"בית החולים".

התפשטותה של המגפה היתה מלווה בגל של סלקציות עקרונית השפיעו על תדירותן של הסלקציות צורכי הייצור, הסיכויים להשגת משלוחים חדשים ומצב התחלואה במחנה. בחורף 1942-1943 נערכו הסלקציות בדרך כלל מדי יום א'- אחת בבית – החולים והשנייה – כללית. בדיווחים על מצב התחלואה בחודש ינואר 1943 ניתן להבחין בתאריכי הסלקציות, המוצגים על– ידי ירידה חדה של מספר החולים. הרשימות של המועמדים להמתה נערכו בידי הד"ר זאקס. הללו נדחסו אל תוך משאיות בידי ורקשוץ ושוטרים, ובוורק C כבר המתינו להם הבורות.

לסלקציה כללית היו השוטרים היהודים אוספים את כל האסירים למפקד ברחבת המחנה. כשניצבו כולם דומם בשורות ארוכות, עבר בין השורות מפקד המחנה בלוויית פונקציונרים מן הוורקשוץ והוציא מתוכן את קרבנותיו. כל אותו הזמן הקיפו את אלפי האסירים אנשי וקרשוץ עם רובים דרוכים ומכוונים לתוך ההמון. לפעמים נדרש אסיר כלשהו לרוץ, על מנת להוכיח את כושרו הגופני. מטרת הסלקציות היתה לא רק חיסול התשושים, אלא גם בחירת אסירים מיותרים לוורק C, שם עבדו עד סופם המר. בסוף דצמבר 1942 נשלחה לשם קבוצה גדולה של גברים, ובתחילת פברואר 1943 –עשרות נשים.

האפקט הפסיכולוגי של הסלקציות לא אכזב מעולם. אחרי השריקה הגואלת היה ההמון המבוהל מתפזר מהר לצריפים, לא הי ניסיונות של התנגדות קולקטיבית, הטרור הבלתי פוסק דיכא מראש גם כל ניסיון של התנגדות אינדיבידואלית. מקרים אלה היו נדירים ביותר: יהודי אלמוני, שסירב לחפור בורות למוצאים להורג, נורה גם הוא בידי הווקרשוץ: השוטר פפרמן (Pfefferman)), שלא הסכים להכות יהודים, נהרג בשל כך בידי בארטנשלאגר, מעשה ייאוש של שוטר אחר (שמו לא הוזכר), שהתנפל על הגרמנים לפני הוצאתו הפומבית להורג ובקושי הצליחו להתגבר עליו ולהרגו. ועוד ביטוי נעלה של התנגדות היה מעשהו של אותו נידון למות, שבדרך למשאית מסר בסתר לאסיר אחר את פת לחמו כי לא יצטרך לה יותר.....

<u>לילה בבית החולים</u>

ביום לפני שהייתי צריכה ללכת להתקלח ולחטא את הבגדים, אחת שעבדה במשמרת לילה רצתה להראות לי משהו, היא בקשה שאני אעלה לדרגש שלה, ישבנו ודיברנו, ומשהו הלך למשטרה והסגיר, תמיד יש מלשנים, אמרו שאני ישבתי על מיטה של אחרת, לא מיטה שלי, אז פטרמן- מפקד המשטרה, בא ואמר: "בגלל זה שהתיישבת על מיטה אחרת את חייבת להעביר לילה בבית חולים". אונס- לא הייתה לי ברירה , אז הלכתי לבית החולים, אז ראיתי שם את החולים ראיתי הרבה דברים שמה. ובדיוק אישה אחת ילדה אני עמדתי והסתכלתי על כל התהליך של הלידה. וזה היה בשבילי שוק, כי אף פעם בחיים לא ראיתי דבר כזה. ראיתי ממש איך שהוציאו תינוק, בן זכר, וישר מסרו אותו לאישה אחת בבית החולים, ששילמו לה כיכר לחם שלמה שהשיגו מהגויים- אלו שעבדו במפעל עבור כסף רב, היא שילמה לה בכיכר לחם והאישה הזאת הרגה את התינוק ישר. אסור היה לגרמנים לדעת שמישהו ילד. היו מוציאים אותה ישר להורג, אסור היה להיכנס להיריון, בכלל, הגברים גרו לחוד ונשים גרו לחוד, אבל נוצרה היכרות והלכו אחרי העבודה אחת לשני ועל הדרגש קיימו יחסי מין, ליפני כולם, לא התביישו, היו כאלו שתלו משהו, סדין, אבל, ככה זה היה, זה היה גועל נפש אני ממש לא שכחתי, היה שם כל כך הרבה לכלוך וכל כך הרבה כינים, אני נגעלת.י לא ישבתי אפילו על הדרגש, או על קצה המיטה, הסתובבתי כל הלילה ובדקתי והסתכלתי ודיברתי שמה עם האנשים, וככה עבר הלילה, ובבוקר הלכתי להתקלח, ונתתי את הבגדים ולקחו אותי לבית החרושת, כבר לא חזרתי למטבח, המנהל אמר- מי שיחלה לא יחזור למטבח.

<u>בבית החרושת</u>

הושיבו אותי ליד שולחן של בירור, מיון של התרמילים, של כל מיני דברים שהיה צריך למיין אולי נתנו לי לשבת חצי שעה על יד השולחן הזה. ובא המנהל של כל החדר הזה, הוא לקח אותי למכונות שלו, אני עבדתי , זאת הייתה עבודה בעמידה, היה צריך למלא חומר ולעבוד עם המכונה, הוא הדריך אותי איך לעבוד ואני עבדתי שמה איזה שעה ובא מנהל אחר ולקח אותי למכונית שלו . שמה הייתה שיירה של 20 מכוניות , היה צריך ללמוד את העבודה הזאת , זה היה מסובך . לא כל אחד היה יכול להשתלב שמה . הייתה עבודה בישיבה והיה צריך כל הזמן להסתכל ביד אחת על הידית וביד השנייה על חוט ברזל , היו חמישה מכונות שהוציאו כדורים לרובים . למכונה היה מקום לעופרת , הקליע נכנס לתוך התרמיל והיו חמש מטריצות , מטריצה אחת הכניסה , מטריצה שנייה סגרה , כל היתר יצרו את הצורה של הכדור ואחר כך הוא קפץ החוצה ונפל לתוך הקופסא , היו גם מודדים שבאו למדוד אם הכול בסדר , אם זה לא התאים , היה צריך להיות מאוד מדויק . היה צריך לעצור את המכונה והיה צריך משהו לתקן . אני למדתי לעבוד במכונה הזאת שעת אחת , ספרו לי שהיו אנשים שלמדו שבועיים , וידעתי אפילו לתקן

כשהיו תקלות , תיקונים קטנים – הייתי יכולה להחליף , לתקן . התרגלתי . העבודה הייתה לא עבודה פיזית קשה . אבל היה צריך לשבת 12 שעות . מ 7:00 בבוקר משמרת יום ולהסתכל כל הזמן לנקודה אחת ולהיות מרוכזים , אם משהו לא הלך כשורה – ישר לעצור את המכונה .את הידית , אחרת המכונה נשברה , יכלה לעשות פנצ'ר , זה מאוד משעמם ומעייף אבל לא הייתה ברירה , התרגלתי לעבודה הזאת . שבוע אחד משמרת יום, משמרת לילה בשבוע השני . גם כן – מ 7:00 בערב ועד 7:00 בבקר . בהתחלה אסור היה לעצור אותה 12 שעות . במטבח ב- 4:00 כבר הייתי חופשייה , מ- 4:00 בבקר עד 4:00 בצהריים , ב- 3:00 כבר היינו חופשיות ,

<u>אנחנו לא ידענו מאיפה הגיעו הבגדים</u>

בשעות הפנאי , בשביל להרוויח קצת כסף ולקנות בגד , הדאגה היחידה שלי הייתה להיות לבושה ולהראות בצורה נורמאלית , אחר כך התחילו להביא בגדים מהמשרפות אנחנו לא ידענו מאיפה הגיעו הבגדים . אבל הם לקחו מאנשים שהרגו אותם ואת הבגדים ואת המגפיים הביאו למחנות עבודה , חילקו אותם – שמו במחסנים והיה צריך פרוטקציה כדי לקבל משהו , אני קבלתי פעם גם מעיל , וקבלתי מגפיים , אז זה כבר היה טוב , הוצאתי את המעיל מהבטנה ונתתי לתופרת שתתפור לי שמלה , אז הייתה לי שמלה והיה לי מעיל , אבל לא היה לי כסף , הרי מהבית לא היה לי שום דבר , אז תפרתי ביד חזיות לאנשים והם שלמו לי קצת כסף ומזה יכולתי לשלם לתופרת . הם נתנו לי בד , לי לא היה , הם קבלו איזה דבר מה ללבוש , אז מזה תפרתי את החזיות , הייתה גם מנהלת גרמניה שנודע לה שאני יודעת לתפור חזייה אז גם היא בקשה שאבוא ואני תפרתי לה שתי חזיות . היא שלמה לי 3 לחמים שלמים , אז כבר היה לי מה לאכול וחלקתי גם לאחרים ,

<u>היו 2 אחיות שעבדו ואני התיידדתי איתם ודאגתי להם לאוכל</u>

ואני הבאתי להם עוד כשעבדתי במטבח – כל יום הבאתי להם קופסת שימורים עם ידית , סדרתי ידית והבאתי להם אוכל , וממש החזקתי אותם בחיים , במשך הזמן שעבדתי במטבח . אז אחר כך כשעבדתי במפעל בימי ראשון , הזמינו אותי שאבוא למטבח להחליף חופשים של הגויים אז בימים שעבדתי נתנו לי קצת חמאה וקצת בשר – הבנות הגויות שהכירו אותי , הרי 8 חודשים עבדתי איתם היו כאלה שהתיידדתי והיו כאלה שלא התיידדתי איתם – אלא מרחוק . כשעבדתי בימי ראשון , אמרה לי אחת מהם שכשאעבוד במשמרת ערב – לילה – אז אוכל לקחת קופסא עם אוכל , אז סדרתי לי קופסת שימורים גדולה עם ידית וכשעבדתי במשמרת ערב – הלכתי למטבח ונתנו לי לקחת ככה את הסמיך שמלמטה , חלקתי לכמה מכונות – במקום שעבדתי איתם – לכל אחד חלקתי קצת את האוכל שלי . לכל אחד קצת ,

<u>ככה המשכנו לחיות שמה , במכונות עבדו נשים</u>

לכל שתי מכונות היה טכנאי אחד יהודי שהיה לו מושג בזה , נוצרו קשרים . שהיה מנהל עבודה שהיה יותר אנושי הוא לא הסתכל , הוא היה יותר לויאלי . אז לפעמים הרגשתי עייפות , העיניים נסגרו לי ולא הייתי כשרה לעבוד במכונה , כשהיה צריך את כל הערנות אז בקשתי מהטכנאי שיחליף אותי קצת ואני ישבתי מאחורי המכונה ונרדמתי , נמנמתי קצת לחצי שעה .

קבלתי סטירה

פעם אחת הלכתי גם להתקלח בלילה – כשהטכנאי החליף אותי , משהו הלשין עלי והעביר אותי לבוס הגרמני , הלשין עלי שבלי רשות הלכתי להתקלח , היות והוא הלשין עלי – אז קבלתי סטירה . דווקא הבוסים הגרמנים ידעו שאני מכונאית מאוד טובה , שאני עובדת מצטיינת , ישב המנהל הראשי , עמד מאחורי שעות והסתכל איך אני עובדת , הוא התפעל באיזה זריזות ובאיזה מיומנות אני עובדת , אז היות ומנהל העבודה בא להלשין עלי – אז הוא היה צריך להעניש אותי , אז הוא נתן לי סטירה , ואני אחר כך כעסתי על המנהל הגוי שהלשין ואמרתי שאני לא רוצה לעבוד במכונה שלו . והלכתי לעבוד בשולחן של המיון . אבל הוא לא נתן לי , כי הוא היה צריך אותי . לא היה מי שיחליף אותי , לא הייתה לי ברירה ושוב חזרתי , אבל שנאתי אותו שנאת מוות , את הגוי הזה , אני רק בקשתי נקמה , רק חשבתי על הנקמה , היו בנות שככה התחנפו ובמילים טובות , ואני לא יכולתי לעשות את זה , אני לא טיפוס כזה שאני אתחנף למשהו , שמרתי על הכבוד שלי , בגלל זה הוא רצה לשבור אותי אולי הוא רצה להתחיל איתי . לא דברתי איתו ולא עשיתי איתו עניינים , לא נכנעתי לאף אחד , שמרתי על הכבוד שלי כל הזמן , אני נגעלתי מהדברים האלה שבנות אחרות עשו , הם יצרו קשרים , הגברים היו כאלה שהיה להם כסף והם תמכו בהם , ושהיו איתם – אני לא הייתי מסוגלת לדבר כזה .

חליתי גם בדיפטריה

הייתה מגיפה של דיפטריה , את יודעת מה זה ? יש פצעים מוגלתיים במעיים , וכלפי חוץ זה כאבים מאוד חזקים וזה מושך כל הזמן כאילו שצריך ללכת לבית שימוש , בתי השימוש היו מאוד מרוחקים מן המגורים וזה היה בחורף , וקור ולא אכלתי שום דבר שבעה ימים , חברות שלי השיגו לי קליפה של עצי קקאו מהגויים והרתיחו את זה במים , בשלו ונתנו לי לשתות את המים , וזה מה שריפא אותי , לא אכלתי שום דבר , לא יכולתי לעכל שום דבר , המים עם קליפת הקקאו – זה ריפא אותי , נחלשתי אחרי המחלה והם גם עזרו לי ללכת לשירותים כי הייתי מאוד חלשה , זה היה במשמרת ערב , ואז בדיוק המיסטר , מנהל העבודה היה אנושי , אז לא התייצבתי לבית החולים , שמרתי את זה בסוד זה היה מדבק , אבל החברה שישנה איתי עבדה ביום ואני עבדתי בלילה ,היא לא פחדה ולא הסגירה אותי , גם אחרים לא הסגירו אותי . וזה היה המזל שלי , לא לקחו אותי לבית החולים , וזה היה חורף קשה , עזרו לי ללכת לשירותים ודאגו לי לנוזלים האלה , אחרי המחלה הייתי כל כך רזה וכל כך חלשה שלא יכולתי לעמוד , התכופפו לי הברכיים , הייתי כמו שלד , ואמרו שיש מסדר של אלה שלא עובדים , זה היה ביום , אלה שעבדו במשמרת לילה , אספו את כולם , היה מסדר ובחרו מי לימין ומי לשמאל . מיינו מי לחיים ומי למוות. ידענו מה זה , באו הרבה אנשי אס אס והחברות ראו שאני לא יכולה לעמוד על הרגליים , אז בקשו ממי שהיה אחראי על המגורים שייתן לי כסא לשבת , לפני שהם באים , כי היה צריך לעמוד שעתיים לפני זה , ואני לא יכולתי לעמוד , אז ישבתי על הכסא – הוא הביא לי כסא ואחר כך אחת החברות עמדה מאחורי , אני הייתי בשורה הראשונה , והחזיקה אותי מתחת לבית השחי , כדי שאני לא אפול בזמן הבחירה , מאחורה , אבל בפנים נראיתי כל כך יפה , היו לי לחיים ורודות ושפתיים אדומות ולא הכירו עליי בכלל , אחרים צבעו את עצמם והשתדלו להראות טוב , אני לא עשיתי שום דבר , בפנים הייתי בסדר אבל לא היה לי כוח .
המנהל היהודי של המחנה הוא הכיר אותי שהייתי במטבח , אז כשהגרמנים לא ראו הוא לקח אותי ככה ביד והעביר אותי לצד השני , לאלה שנשארים .

הגיע זמן שהרוסים התקרבו וכבשו את השטחים ,

הם התקרבו למקום שהיינו – הייתי שם קרוב לשנתיים – במקום הזה .אולי קצת פחות משנתיים , עשו אבקואציה, העבירו אותנו למקום אחר . לגבול עם גרמניה , לצ'נסטוחובה . שמה היה גם כן אותו מפעל , מחנה עבודה , גם כן מפעל של נשק . העבירו גם את המכונות , הנסיעה הייתה חופשית , מי שרצה עלה על הרכבת . היו כאלו שעבדו עוד ביום הזה – אז לא הייתה להם אפשרות אלה שעבדו במטבח למשל , הם עבדו באותו היום ולא נתנה להם אפשרות גם לעלות על הרכבת שנסעה לצ'נסטוחובה . והם נשארו שמה . כל אלו שנשארו – הביאו אחר כך לגרמניה , ובזכות זה שהייתי חופשייה , ועבדתי במפעל – אז ביום הזה לא עבדנו . אני התלבטתי כן לעלות , לא לעלות , לא ידענו מה יקרה עם אלה שיישארו . לא ידענו כי הכל היה סודי , אז בסוף , חברה אחת שכנעה אותי , שכן ללכת ביחד לרכבת , אז בקושי הספקנו עוד לפני שהרכבת זזה ,

הגענו בריצה לרכבת ונכנסנו

רכבת של בקר . אלו שנשארו הביאו אותם אחר כך לגרמניה ושמה היה להם הרבה יותר קשה והרבה מאוד לא חזרו , סה"כ – אם לנסוע את המרחק הזה , בזמנים רגילים אפשר היה להגיע ב-3- 4 שעות מקסימום , אז אנחנו נסענו 3 ימים , הרכבת נסעה קצת ונחה , והיה אסור לצאת , היינו בקרון יותר מ -70 איש , לא היה איפה לשבת , אנשים עמדו , בלי אוכל , בלי שתייה , 3 ימים לא נתנו לנו שום מזון . אז החברה שלי שנסעתי איתה , היה לה קצת ציקוריה , תחליף לקפה , אז היא נתנה לי קצת בדרך . העיקר משהו בקיבה . היינו אחד על השני , לא היה מקום , לא היה איפה לעשות את הצרכים , זה היה דבר מזעזע , היו אנשים שהתעלפו , אחד מת בדרך , בקרון שלנו . הם הוציאו אותו אחר כך .

במפעל בצ'נסטוחובה

באנו לשמה אז עד שהתארגנו , אז נתנו לנו לסחוב עצים ממקום אחד לשני , רצו להעסיק אותנו עד שסדרו את המכונות במקום , עד שייצרו את מקום העבודה , זה לקח כמה ימים , ושוב הודיעו שמי שעבד בסקרז'יסק במכונות האלה – שיתייצב , אז שוב כל אלה שהתייצבו נתנו להם מקום עבודה וסדרו מקום לינה במשך הזמן . זה היה חדר אחד גדול לנשים שהיה מחולק לשתי שורות של דרגשים , 4 קומות כל דרגש .משני הצדדים , זאת אומרת : מצד אחד היה 150 איש ,

פעם בלילה...

אני אהבתי להיות בקומה הרביעית , תמיד בקשתי לתפוס מקום למעלה , לא רציתי לשכב מתחת למשהו רק למעלה , אז תפסתי מקום בקומה הרביעית ולא הייתה לי שמיכה , אז תמיד חיפשתי חברה שהייתה לה שמיכה , שאוכל להתכסות , התמזל לי מזלי ומצאתי חברה טובה , התכסיתי בשמיכה שלה ובלילה התפשטתי ושמתי את החבילה מתחת לראש בלילה על ידי , אז פעם בלילה חלמתי שיש רעידת אדמה , ואני הרגשתי שבאמת הכול רועד ואני שוקעת , אז מה קרה ? התמוטט כל הדרגש עם 150 איש והקרשים נפלו על החשמל והדלת – סתמו את הדלת וגם החשמל , אז דבר ראשון התעוררתי והנה הרגליים על האדמה . על הרצפה , אז כבר שמעתי אנשים צורחים ובוכים , נפלו הרבה , נמחצו והיו פצועים , היו כאלה שלא היו להם בגדים , הם אבדו את הבגדים , 4 קומות דרגשים , הי ה צריך לטפס 4 דרגות , מזלי שישנתי למעלה , ככה היה לי יותר אויר והיה לי יותר נעים , אז תפסתי מהר את החבילה עם הבגדים והנעליים והתלבשתי ושוב הייתי אותו האדם . אבל היו כאלה שלא היה להם שום דבר והיו לחוצים , היה חושך שאי אפשר היה לצאת , וזה לקח הרבה זמן עד שבאו לעזור לנו , והיה

מצב מאוד לא נעים , לקחו את האנשים הפצועים לטיפול , זה היה ממש טראומה , גם בלה אז נמחצה , היא ספרה אחר כך שהיא חלמה בדיוק על אמא שלה , שאמא שלה באה ואמרה לה תברחי משמה , תברחי מהר לפני שזה קרה , וזה היה חלום והיא בחרה לישון למטה , היא לא אהבה לטפס לקומות העליונות , אז היא ישנה בקומה הראשונה ביחד עם חברה שלי שתיהן נפצעו , היו הרבה שנפצעו , אלו שהיו למטה ואיבדו את כל הבגדים .

צריך היה להמשיך ללכת לעבודה

חומר הגלם של המכונה התחיל להיות מאוד לא טוב

קשה ומתפורר , העופרת התפוררה וקפצה לפנים , הפנים שלי היו מלאי פצעים כמו מטרה לקליעה , ופעם זה פגע לי גם בעין ואני חשבתי שאני כבר עיוורת , שתי העיניים שלי לא יכולתי לפתוח , לא היו משקפיים שיגנו , לא היה שום דבר , לא היה אכפת להם עלינו , הרי נפלו אנשים כמו זבובים , כל יום הביאו טרנספורטים אחרים ואותו המספר נשאר , לא היו יותר אנשים , הוציאו את הגוססים למחנה אחר ושמה גססו או שאצלנו , פשוט החיים לא היו שווים הרבה .

האוכל שם היה יותר טוב ,

כי במחנה הקודם לא היו תפוחי אדמה , היו פתיתים כאלה מיובשים שהכניסו , וזה לא היה טעים בכלל , ופה לקחו את האנשים לקלף תפוחי אדמה , על פעם מתנדבים אחרים . במכונות שעבדתי היו 125 איש , והיה צריך מי שייקח את האוכל מהמטבח , אז הייתה הצבעה , כל אחד הכניס פתק עם שם שהוא בוחר מי יביא את האוכל מהמטבח . אז אני קבלתי הכי הרבה המלצות , ובחרו בי שאני אביא את האוכל מהמטבח בחרתי כל יום שני גברים אחרים שיסחבו את הכד עם האוכל ואלה שסחבו קבלו שתי מנות , ואני גם קבלתי 2 מנות – רעבתי גם , הייתה תקופה שהייתי רעבה , אבל עברתי את זה בשלום .

השחרור בצ'נסטוחובה

ראינו שזה הסוף. הקומנדנטים היהודים אמרו לנו שכל אחד יחזור למקום המגורים, שלא נצא- עד שהכול ייפסק, עד שישתתק הכול. הגרמנים כבר לא היו שמה. הם רצו להציל את עצמם. הכול השתתק, יצאנו החוצה וראינו שהשער פתוח, ובמרחק מה, הבית שבו התגוררו הגרמנים, שהיה בית גבוה, בניין גדול ויפה-עלה באש. הגרמנים הוציאו משם את הזהב ולקחו את כל הדברים הטובים. אח"כ אנחנו יצאנו והתחילה שימחה. כולנו התחבקנו והתחלנו לחפש משהו. פתחנו את המחסן. מצאנו חבית של ריבה. היו אנשים שאכלו מהחבית את הריבה, הם לא יכלו להתאפק וזללו ללא הפסק. אולם- הקיבה שלהם שהייתה מקווצת ומצומצמת בעקבות הצום וההרעבה-לא עמדה בעומס הזה. זה עתה עברנו 3 ימי צום. המעיים התהפכו להם והיו מהם שנפחו את נשמתם בעקבות הזלילה הגדולה. ריבה על בטן ריקה, לאחר 3 ימי צום- היא קטלנית. אני הבנתי שאסור להיכנע לתאוותנות ולחשק הנוראי. חברתי ואני הסתפקנו בסבון בגודל של שולחן, חילקנו אותו לשניים-חצי לי וחצי לה-סבון היה מצרך יקר מציאות. קיבלנו סבון רק פעם בחודש. על הסבון היה כתוב: ריפ, ראיין, יודן פעט: שומן נקי של יהודים. אנחנו לא ידענו שהסבון עשוי משומן של יהודים. התרחצנו כל הזמן בסבון הזה. כשנודע לי, אחרי הכול, אני כל כך נגעלתי. חשתי את הזוועה המצמררת עולה בכל גופי. משהו רצה שנחשוב שהסבון שבו השתמשנו והתרחצנו, עשוי משומן בני עמנו. איזו מחשבה מעוותת. חשבנו: איך הגרמנים האלה ידעו לנצל כל דבר. איך השתדלו להפיק מכל דבר תועלת- העיקר לחסוך בכסף. הסבון לא היה בהישג יד, למעשה- לא היה שום דבר. כאילו כל העולם נחרב וכעת יש לבנותו מחדש. חשבנו שעכשיו יהיה עולם טוב יותר, לא ירדפו אותנו יותר, נזכה לשקט ושלווה ונוכל לבנות אותו.

עם הסתלקות הגרמנים- כל מחשבותינו היו על משפחותינו שנקרענו מעליהם: האם נשאר משהו מהם? הרגשנו צורך לחפש אותם., אולם היה עלינו להישאר עדיין בצ'נסטוחובה מפני שעדיין היו קרבות. הרוסים כבר היו במחנה. היינו חמש חברות שחיינו בחברותא אחת. תפסנו חדר בבניין שהיה פעם בית ספר. בזמן המלחמה התגוררו בו האופיצרים והגנרלים הגרמנים. היו במחסן מעילים כאלה שהם נהגו ללבוש וכן מגפיים שלהם. לקחנו את המעילים להתחמם בהם. היה זה ב-16 בינואר, לא היה לנו לבוש, לא היה לנו במה להתכסות. לקחנו את המעילים, לקחנו את המגפיים. לאוכל??.. גילינו שלא רחוק משם היה בור (קופייעץ) עם תפוחי אדמה. הגויים בכפר, הכפריים, נהגו לקבור בתוך האדמה כדי שלא יקפאו.. תפוחי אדמה קפואים אינם ראויים למאכל ויש לזרוק אותם. עשינו פתח קטן והוצאנו כל פעם קומץ תפוחי אדמה ובישלנו אותם. עם הזמן הגיעו גם נציגי הג'וינט וחילקו לנו קצת קונסרבים. שוב היה צריך לעמוד בתור ללחם. 3 שבועות לאחר השחרור עדיין היינו במחנה בצ'נסטוחובה. היה מסוכן לצאת לדרך. היו עדיין קרבות, צ'נסטוחובה שוחררה ליפני ערים אחרות.
לבניין, שבו מצאנו לעצמנו מקום, נכנסה חבורת חיילים רוסים- ושוב מצאהו עצמנו בסכנה- הם לא פסקו מלהטרידנו. חיכינו לרגע שנוכל לצאת מהמקום הארור הזה.

במשך שלושת השבועות ששהינו בצ'נסטוחובה לאחר השחרור, ראינו את השבויים הגרמנים. הרוסים תפסו את הגרמנים והוליכו אותם ברחובות. כל יום הייתה התהלוכה של השבויים הגרמנים-צועדת ברחובות. אנשים ליוו אותם לכל אורך הדרך בקללות, ירקו עליהם וזרקו עליהם אבנים וכל מיני חפצים, מכל הבא ליד. כך שיחררו האסירים לשעבר את כעסם ורגשי הזעם כלפי הגרמנים שהתאכזרו אליהם כל כך. רצינו קצת נקמה-אך יותר מכך לא יכולנו לעשות.

<u>ואכן-יום אחד עלינו על הרכבת</u> ,
בתוך הרכבת לא היה מקום. הכול היה מוקדש לחיילים הרוסים.
עלינו על הרכבת. טיפסנו על גגו של הקטר. ישבנו לנו ככה על הגג. והתחממנו מעט ליד הארובה של הקטר. לא היינו יחידים על הגג. איתנו הצטופפו אנשים נוספים.
כאשר הרכבת עצרה, היה זה בחצות, היה כבר מאוחר מאוד. חושך שרר מסביב. נאמר לנו שזו התחנה האחרונה.
בעוד אנו יורדים מגגו של הקטר-חושך עבה עטף אותנו. לא ראינו דבר מסביבנו, חושך מצריים. אין דבר מסביב, הכול שומם. עינינו גישושו בחשיכה-אולי נבחין באיזה כפר נידח. לא ידענו לאן ללכת.. ואז ראינו במרחק, רחוק רחוק-אור מנצנץ. היה שלג והיה קר. הלכנו בשלג העמוק. רק קול צעדינו נשמעו בלילה השקט, כשהשלג חורק מתחת לרגלינו. כשהתקרבנו למקור האור, הבחנו בבקתה קטנה-דפקנו בדלת, היה לילה. פתחו לנו את הדלת. נתנו לנו להיכנס-אך אמרו לנו שאסור לתושבים להלין אנשים זרים. מי שמבקש מקום לינה חייב לפנות למועצת הכפר ולהודיע על הגעתו. במועצה רשמו את כל הזרים שהגיעו לכפר. אמרנו שקר לנו ושאנחנו עייפים. ביקשנו שייתנו לנו ללון על הרציפה והבטחנו כי מוקדם בבוקר-נקום ונלך. האכילו אותנו, נתנו לנו חלב ולחם. אנחנו אכלנו ברעבתנות. פרשו לנו קצת קש ואנחנו שכבנו והעברנו את הלילה. השכם השכם בבוקר-יצאנו לדרכנו- היינו בפולין במרחק של כ-50 ק"מ מהעיירה שאליה היו מועדות פנינו.

<u>אילזה (**ILZA**)</u>
חמשתנו החלטנו להגיע קודם לעיירת הולדתה של בלה, חברתי מהמחנה. אילזה (ILZA) היה שמה של אותה עיירה, או דרילג'- באידיש. הלכנו והלכנו... בנעלינו נפערו חורים. השלג נמס

והרטיב את רגלינו והקפיא אותן. סחבתי בצרורי זוג מגפיים, חשבתי שאמצא משהו שיתפור מהם זוג נעליים ראויות יותר. בלה מצאה את ביתה של הנוצרייה שאצלה השאירו הוריה את רכושם ליפני הגירוש. מצאנו אצלה כלי מיטה, כרים וכסתות של משפחתה. הנוצרייה בישרה לבלה שאחיה נחמן, נמצא בכפר סמוך. שמחנו מאוד להיווכח שנשארו עוד יהודים..הלכנו לעירייה-כל אנשי הכפר התגודדו ובאו סביבנו-לחזות ב"חיות המוזרות" שהגיעו לעיירה. הם היו מופתעים, הם היו בטוחים שלא נשאר כבר אף יהודי. והינה הגיעו יהודיות. הידיעה התפשטה מהר ומחנה שלם של אנשים באו לצפות בנו. נכנסנו לעירייה וביקשנו שיתנו לנו חדר. נתנו לנו חדר בבית שהיה שייך ליהודים. בלה ביקשה ממני שאלך איתה 12 ק"מ לכפר בו נמצא אחיה. היא הכירה את הסביבה היטב והתמצאה בה. זאת הייתה הסביבה בה גדלה וחיה עם משפחתה ובני דודיה. היה כפור נוראי של תחילת פברואר, החורף הפולני בשיאו. ניסיתי לדחותה מעלי, למה שלא תיקח משהי אחרת?? ניסיתי לשכנעה ואמרתי לה כי אינני מעוניינת בכלל ללכת איתה, אלא שבלה התעקשה- אינני רוצה באיש מלבדך. אנא-בואי עימי. היא התחננה ובכתה. לבסוף נכנעתי והסכמתי לבוא איתה. בעודנו צועדים כ-7 ק"מ- שעטו מולנו סוסים המובילים עגלה. שני בחורים משכו במושכות- אוייסה! אוייסה! קלטתי את דמותו של האחד- עיניים חומות בוערות, שיערו הכהה מתבדר ברוח, מכנסי רכיבה מטורזנים, מגפיים ומעיל מעור.- בלה זיהתה מיד את אחיה והשמחה הייתה רבה.

<u>אחיה של בלה</u>

הנייעק נחמן גוטליב, הצליח לברוח מהמחנה שצ'לניצה שבעיר סטאראחוביצה. הוא ברח ליערות הרבים שהיו בסביבה. הוא הכיר אותם היטב. הכיר כל שביל ומסתור וידע את רזי היער ומסתוריו. הייתה זאת סביבת ילדותו. לא פעם ולא פעמיים, עשה את דרכו בהם לבית אימו מבית אשתו וילדיו שהיו בעיירה הסמוכה-ויז'בניק. תושבי הסביבה הכירו את הנער השובב שגדל והיה לאיש משפחה. הם ידעו את כוחו הרב-כשניסו להתנכל לו-כשם שעשו לכל הנערים היהודים-הוא הראה להם את נחת זרועו. כולם ידעו שעימו לא כדאי להסתבך-אם אינך רוצה לצאת מהעניין בשן ועין, ועוד תהיה ללעג בפי תושבי הסביבה-על כך שנער יהודי הכה בך. כשברח- עזרו לו מכריו הגויים, נתנו לו נשק ואפשרו לו להתקבל לפרטיזנקה הפולנית . היה זה יוצא דופן שיהודי יתקבל לקבוצת פרטיזנים פולנים השייכים לארמיה-לודובה, הם לא רצו את היהודים בקרבם. חייו ניצלו בשל כך. באותה תקופה חשדו הפולנים כי יהודי הסגיר את סודם לגרמנים. הם חיפשו בין כל הקבוצות של הפרטיזנים את הבוגד-ובכל מקום שמצאו יהודי-הרגו אותו. גם את הנייעק גוטליב רצו להרוג, אולם חבריו הגויים שהכניסו אותו לקבוצתם-עמדו שוב לצידו. בתמורה, הוא הבטיח להם להתנצר. במיוחד הגן עליו מפקד הקבוצה, הוא הבטיח לרוצים להרגו, כי היהודי "שלו" מתכוון להתנצר, והוא ערב על כך, אישית, בראשו. אותו מפקד היה בעל חווה בסביבה, נולדו לו בנות בלבד. הוא רצה ביהודי החסון הזה והחזק-כחתן לאחת מבנותיו-שיהיה לו לעזר בטיפול בחווה כבן ממשיך. הוא באמת העריכו ואהבו, ולכן, לחץ על הנייעק לקיים את הבטחתו, ללמוד את הלכות הנצרות ולהיטבל כדת וכדין. להנייעק גוטליב לא היה מוצא אחר. הוא היה חייב לקיים את הבטחתו כדי שלא לבייש את מפקד הפרטיזנים שערב לו והציל בכך את חייו. הוא ידע שאם לא יעשה כן-הוא בסכנת מוות-הוא רצה לחיות, מאוד רצה לחיות, ולו גם כדי לנקום ברוצחי אשתו ושני בניו הקטנים: בנימין ויעקב – שנרצחו לנגד עיניו באומשלאגפלאץ –בכיכר העיירה ויז'בניק. המראה היה טרי לנגד עיניו, ולא יכול היה למחותו. בזמן ההפרדה בין ההולכים למחנה העבודה לבין ההולכים להשמדה- נתקו ילדיו הקטנים מחיק אימם שעמדה עם אמה בקבוצה אחרת, ורצו אליו, אימם רצה בעקבותיהם-כדי להצילם-אך אחרה את המועד- הם נורו ע"י אנשי האס אס שדאגו לאחר מכן לירות גם באם. דמעות עמדו בעיניו כל אימת שניזכר במחזה המחריד הזה. עתיד הוא לחזור בלילות ולזעוק

מתוך שינה: מאמע, מאמע...ולבכות. הנייעק גוטליב היה בטוח שהוא נצר אחרון למשפחתו הענפה. הוא לא שיער שמשהו מלבדו ייצא חי מן התופת הזו. הוא קידש את החיים ועשה הכול כדי לשמור עליהם.
באותו היום שבו פגשנוהו-הוא היה בדרכו לכנסיה ביחד עם חברו הגוי. הוא לא האמין למראה עיניו-על הדרך מולו צועדת אחותו בלה-אותה לא ראה כבר 3 שנים. הוא עצר את הסוסים, וכאילו יד מכוונת הפריעה לו להמשיך את תהליך ההתנצרות... בלה עשתה בינינו הכרות ומאז כבר נקשר גורלנו זה בזו.
הנייעק בא לבקרנו מדי יום ביומו, תמיד ידיו מלאות במצרכים. מהמגפיים שסחבתי איתי מהמחנה, הוא תפר לי מיד נעלים. הנייעק היה סנדלר במקצועו. הוא דאג לרווחתנו ולמחייתנו.

<u>יחיאל שרפר-הגיס של אבא-מספר על אבא</u>
נחמן-צבי גוטליב הגיע ולוירזבניק בגיל מאוד צעיר. לנחמן-צבי היה דוד- אח של אמו-שרה גוטליב לבית שוורצברג- הוא ואשתו היו זוג ערירי-חשוך ילדים. צבי נולד בעיירה קטנה ושמה אילזה- ILZA , באידיש שמה היה דרילדז'. הייתה זו עיר קטנה ולא היו בה מקומות פרנסה. לאמו של אבא הייתה חנות מכולת. לא ידוע במה עבד אביו-אברהם גוטליב היה יערן. הוא הרבה לשוטט ביערות ולשמור עליהם. זו הייתה פרנסתו. – הוא הגיע לאילז'ה מרדום-בו הייתה לו משפחה גדולה. היו להם 12 ילדים. צבי היה הקטן והצעיר מכולם. הוא נולד לאימו כשכבר הייתה אישה לא צעירה ומטופלת בילדים רבים. היא עבדה קשה לפרנסת המשפחה-הייתה לה חנות מכולת, וכבר לא עמד לה כוחה לגדל את הילד הצעיר, שהיה , כנראה, שובב גדול. היות ואחותו הגדולה-אטה, ילדה אף היא באותו הזמן, היא הניקה את שני התינוקות.
כשגדל מעט, שלחו אותו הוריו לוירזבניק (היום בסטאראחובחצה) לחיות אצל הדוד (למשפחת שוורצברג), כדי שישמח את לב הזוג הערירי וכן- שיעבוד אצלו כשוליה בסנדלרייה, ילמד מקצוע ויוכל לעזור בפרנסת המשפחה. אימו-שרה -דאגה לקחת כל פרוטה שהירש נחמן הנייעק-לבית גוטליב הרוויח ביגיע כפיו. היא עצמה הייתה יתומה מגיל צעיר ונאלצה לעבוד כעוזרת בביתם של עשירים, כדי למצוא את פרנסתה.

<u>אילזה הייתה עיירה קטנה ולא מפותחת,</u>
אילזה (דרילדז'-באידיש) הייתה עיירה קטנה ולא מפותחת, 25 ק"מ דרומית לראדום ו-20 ק"מ צפונית לסטאראחוביצה. עיקר גאוותה הייתה על המבצר היפהפה שעמד בראש הגבעה והתנוסס מכל מקום. סיפורים רבים נקשרו בשמו של המבצר והוא שימש כמקום לבילויים ולפיקניקים רומנטיים בחיק הטבע. את העיירה הקטנטונת חוצה נחל עליז שעל שמו נקראה העיירה. ובמרכזה-כיכר השוק הישנה, מסביבה ישבו היהודים ועסקו במלאכותיהם,
כסנדלרים, נפחים, נגרים, חייטים וסוחרים קטנים. היא יושבת על גבעות קטנות וציוריות.
הכנסייה במרכז העיר- גדולה ויפה, ממולה-בית הכנסת. לרמז שחיי היהודים בה היו שזורים בחיי הגויים.
לעומתה- וירזבניק הייתה עיירה סמוכה לסטאראחוביצה-20 ק"מ דרומית מאילז'ה, אדמתה היקרה טמנה בחיקה מטמונים של ברזל- ממנו הפיקו חומרי גלם והופעלו בתי חרושת לתעשיית הברזל. היהודים היו מנועים, כמובן, מלעבוד בבתי החרושת האלו- אולם מותר היה להם לעסוק במסחר- וכך הפכו לנותני השירותים של הפועלים הפולנים. סביב הרינק-כיכר העיר, היו חנויות היהודים מספקות סחורה תמורת הירקות והתבואה מן השדה, שהביאו האיכרים, בכל יום שלישי בשבוע-הוא יום השוק, וכן- פעמיים בשנה בעת היריד.

יחיאל –אחיה של איטה-אשתו הראשונה של צבי-גיסו

לו היו שמים אותו על אש – הוא לא היה נשרף. הוא ידע לצאת מכל צרה, הייתה לו חוכמת חיים – ידע להסתדר.
אברהם גוטליב היה בן דוד של אבא של צבי , הייתה לו חווה ענקית חקלאית בויז'בניק והיו שם עצי פרי ופרות. אשתו נפטרה . הוא התגורר ברטקוביצה, בת של מנדל קוגוט, נשארה אלמנה בשם חיה קוגוט,
היו לה שני בנים ולאברהם היו 4 בנות, נולדו לו 6 ילדים מחיה קוגוט. הוא נשאר לבד עם הבנות, הבנות דברו פולנית, הוא פחד שלא יהיו להם בעלים יהודים.
בגיל מאוד צעיר לצבי היה דוד – הוא היה אח של אמא של צבי ולא היו להם ילדים. היות ואילזה הייתה עיר קטנה ומוזנחת – בוירז'בניק אפשר היה להתפתח כי נתנו שירותים לגויים, לא הייתה להם כניסה לבתי החרושת. הוא עבד אצלו בסנדלרות מגיל צעיר. הם רצו שיהיה להם משהו בבית. בבית של אבא היו 12 אחים ואחיות. ל-2 ילדים של אבא קראו יעקב-ומנדל- אבל בעיירה היה פושע שקראו לו כך והיה ויכוח. המשפחה של איטה אשתו התעקשה על מנדל – ע"ש סבא שלה וצבי התעקש על יעקב ע"ש סבא שלו. וכך יצא יעקב מנדל וזה היה שם לא מוצלח בגלל הפושע.
כשהם התחתנו – זוג צעיר, לאשתו לא הייתה נדוניה והם חיו עם המשפחה ברחוב קילינסקיגו 2. זוג צעיר – בלי מחיצות במשפחה שהיו בה 5 ילדים משלהם.
במחנה שצ'לניצה היה יחיאל ביחד עם צבי. הוא לא עבד בשביל הגרמנים, הייתה לו פינה משלו. הוא עבד לכל מיני אנשים במחנה בשביל פת לחם. אדם קוגוט-בן דודו, עבד עם קונסום.

חיים קוגוט

חיים קוגוט היה חתן של וילצ'ק, הוא היה נשוי לבתו של וילצ'ק. וילצ'ק היה ראש המשטרה היהודית. וילצ'ק הציל את יחיאל מספר פעמים. חיים קוגוט היה שוטר, בן דודו של אדם קוגוט: שני האבות היו אחים.
חיים קוגוט "סידר" לצבי גוטליב סנדלרייה, תא עם שני פתחים, צבי הקים בו סנדלרייה.
היו שני חברים. בכפר ראטקוביצה התגורר מנדל קוגוט. מנדל קוגוט היה הסבא של יחיאל שרפר- אבי אמו. לא הייתה קהילה יהודית בראטקוביצה וכיוון שהיה דתי-מנדל קוגוט הגיע לויז'בניק. הוא התחתן עם בתו של חברו- אברהם גוטליב, שהיה נשוי לחיה קוגוט. הגוטליבים דברו רק פולנית. אדם דבר עם אמו בפולנית. היה ברוגז בין הגוטליבים והקוגוטים.
במחנה לגוטליבים היה מה לאכול. לקוגוטים לא היה מה לאכול.
בן דודו של יחיאל שרפר- חיים קוגוט, היה חתן של ראש המשטרה וילצ'ק. בן הדוד עשה טובה וסגר את הפינה 1.5X1.5 ואבא עבד שם בפרוטקציה. היו

צריכים להרוג את אנשי פלוצק , ואמרו שעל כולם לצאת מהצריפים. ראו תא אחד סגור. שאלו את חיים קוגוט מה זה התא הסגור? ענה: יש פה סנדלר שעובד כאן. הם פתחו את הדלת וראו אישה בהריון שצבי גוטליב הסתיר שם. הגרמני הוציא אקדח וירה בבן הדוד חיים קוגוט.
זה היה קרוב מאוד לכך שהיה אבא לשני ילדים. הבן דוד שעשה לו טובה ונתן לו מקום עבודה, שילם בחייו.
כל מי שבורח כל מי שמקורב אליו, ירו בו יכול להיות שאדם פחד שיירו גם בו.
האבא של יחיאל שרפר עזב את אשתו עם הילדים הקטנים וברח לצד הרוסי.
צבי הוא הכיר את אחותו של יחיאל בחצר אצל הדוד. שם גרה נערה, חברה של איטה. כנראה שהוא הכיר אותה אצל החברה שלה,כשבאה לביתה. הוא לא קיבל נדוניה אבל גם הוא לא היה דוקטור. הוא לא היה אדם נוח. לא לאחותי, גם לא לנו. בתור ילד הוא הרגיז אותי ונתתי לו פליק על הפנים. זה כואב לי. זאת הייתה חוצפה. החיים היו קשים, לא היה נוח.
כשפרצה המלחמה הייתי בן 11 וגם הרבה לפני זה אני זוכר. הייתי הולך לחדר. הייתי בן 4 כשקיבלתי שלשול ועשיתי במכנסים. הרבי אמר לי: לך הביתה שינגבו לך את הטוסיק. אמא שלי הייתה אצל אמא שלה (כנראה הם רבו) אבא שלח אותי שוב לאמא ולבסוף הלכתי עם טוסיק מלוכלך.

<u>יעקב הולנדר – המלחין היה איתי בפלאשוב</u>

לא היו לצבי חיים טובים, לא ליקק דבש, אבל היה לו אופי של "אני ואפסי עוד" תמיד הלך עם מגפיים, של בינקס או נעלי עור על מכנסי רכיבה בריצס ומעיל עור. המשפחה של צבי לא רצו לבוא, חשבו ש"חטפנו את היהלום שלהם" ולא קיבלו נדוניה, למרות שלא גרו רחוק (20 ק"מ) לאבא אם רצה טובת הנאה הציג עצמו כבן-דוד שלהם אך לא החזיר טובה תחת טובה.

<u>כך כתב חנן בעבודת השורשים שלו על סבא צבי</u>

> סבא צבי– נשוי לפני המלחמה. ילד אחד היה בן 3 והשני כמה חודשים.
> כולם נהרגו. נולד באילזה, משפחתו באה מרדום. אשתו איטה למשפחת שרפר-קרובי משפחה של סבא מסטרחוביצ'ה ,
> לא היה לו פחד מאיש. היה גיבור הרים 100 קילו. גם הפולנים פחדו. הגרמני ניגש אליו ואמר לו לעזוב את הילד ולצאת החוצה מהשורה – הוא סירב. הגרמני שלף אקדח. אשתו הוציאה את הילד ודחפה אותו. הגרמני ירה באשתו ובשני בניו.

סבא היה במחנה העבודה שצ'לניצה בסטאראחוביצה . נשפט על ארגון קבוצה לבריחה. הלשינו עליו. רצו להרגו. בא מנהל העבודה היהודי ושכנע את הגרמנים שיישאר תחת

ליווי, שיחכו עד שיהיה צורך להרוג כמה אזרחים. מלווה בכמה אנשים, הלך סבא לשירותים.

שירותים – שורה של צריפים ובור גדול וקרש עם עיגולים
- כמו השירותים הצבאיים.

סבא השחיז סכין. החביא אותה במגף. הקאפו היה עייף ולא בדק.
- הוא ידע שזה הלילה הגורלי. הוא קבע עם איש שיחכה לו בנקודה מסוימת ויארגן לו נשק, כדי שיוכל להצטרף לפרטיזנים.
- השירותים היו בגבול המחנה.
- סבא ניכנס לתוך הבור המלא עד גדותיו בצואה. הקאפו, שחיכה לו שיגמור לעשות צרכיו ויצא-התפלא מדוע הוא מתמהמה. הוא נכנס לצריף השירותים אך לא ראה דבר. מיד הבין שהאסיר נמלט. נשלחו כלבים ואנשי אס אס לרדוף אחריו, אך לא מצאו את עקבותיו. הנייעק חיכה בבור עד בוא החשיכה ועד שיפסקו החיפושים. בחסות החשיכה הצליח לחמוק דרך החלון ולברוח ליער. הלך בדרך ארוכה בין העצים. עיניו החדות היו מורגלות לראות היטב בחשכת הלילה. חוש ההתמצאות המופלא בו ניחן עזר לו למצוא את דרכו. הוא הגיע אל האיש שחיכה לו עם הנשק וזה הביאו לפרטיזנים. בתוכם היו כאלו שהכירו אותו מהכפר.
- לקחו אותו למפקד הפרטיזנים והוא קיבל תפקיד מסובך:
- אחראי על סיפוק מזון ל -200 איש: יהודים, פולנים ורוסים.
- בלילות, עם סוסים ונשק, נכנסו לכפרים. הכריחו את התושבים להביא כסף ואוכל, וכך סיפק מזון. היו התנקשויות, "סבא הרג הרבה גרמנים"- מספרת אשתו.

היה מרגל יהודי – שסיפר סודות לגרמנים – הבטיחו לו כסף – היו הרבה כאלה – הפולנים גילו אותו והוציאו אותו להורג, ולאחר מכן הרגו את כל היהודים. תפסו תפשו את סבא, וכבר רצו להרגו.

סבא ביקש בקשה אחרונה – לראות את מפקדו.

היו 3 פולנים. 2 רצו להרגו. אחד הסכים להביאו לפני המפקד.
המפקד ראה את מצבו, שהוא בלי נשק, בלי הסמלים ובלי הסוס. קשור.
המפקד היה בעל תפקיד גבוה.
הפולנים טענו:– "היהודים הם מלשינים".
אך המפקד קבע:"שחררו אותו, ואחרי המלחמה הוא יתנצר".
בכפיה- סבא שינה את דתו. עשו לו טכס. שלחו לאפיפיור ושינו את שמו. למפקד היו 3 בנים ובת.
המפקד פתח מגירות עם זהב ויהלומים – הוא רצה שסבא יתחתן עם בתו וינהל את החווה.
המפקד טען כי הציל נפש יהודי ולכן סבא היה מוכרח להתחתן ולהישאר שם
(לפני שנכנס לבית האבות הסעודי, סבא דיבר הרבה על אותה נערה ואיך יכול היה להישאר בפולניה ולחיות באושר ואיך המוסדות לא מטפלים בו).
ברגע הפינוי מקפריסין הגענו לארץ בספינת " קוממיות" – נווה יעקב. לאחר כיבוש חיפה המפונים קיבלו בתים וחנויות. היינו מאחרוני המפונים מקפריסין לישראל, בפברואר 1949 .

1.9.39 – פרצה המלחמה, הפצצות היו קשות. אנשים ברחו.
- האם זו כפיה או רצון.
-מפולין לגרמניה, מחנות עקורים שארית הפליטה.
אמריקה שילמה לאונרה שליחי "ההגנה"
כל אלה שהיו במחנות
בבח"ר לנשק סקרז'יסקו -קמיינה

- שאלו שאלות.
- 16.1.45 שחרור
- סבא – איפה הוא נילחם. בפולין
- יערות קיילצה.
- סבתא – להנצל -זה מזל. זה נס.
- איך אנשים היו עובדים? בעיקר בייצור. לקחו אותי מ "אוז'רוב קילצקי" ליד קיילצה – גרנו בחדר שכור במשפחה פולנית. תמורת כסף. ב- 2:00 בלילה הוציאו את הצעירות והצעירות אל כיכר העיר.

קיבלנו תעודה של יציאה לכל מקום: אוסטרליה, אמריקה וכו'.
סבתא רצתה - רק לישראל –הייתה מוכנה לכל מצב, לחם ומים יספיקו, לא אכפת. העיקר להגשים את החלום. להגיע לארץ ששייכת ליהודים בלי גויים שמתנכלים, היתה אפשרות לנסוע לכל מקום.

סבא – נשוי לפני המלחמה. ילד אחד היה בן 3 והשני כמה חודשים.
כולם נהרגו. נולד באילז'ה, משפחתו באה מרדום. איישתו מסטרחוביצ'ה ,
לא היה לו פחד מאיש. היה גיבור הרים 100 קילו. גם הפולנים פחדו. הגרמני ניגש אליו ואמר לו לעזוב את הילד ולצאת החוצה מהשורה – הוא סירב. הגרמני שלף אקדח. אישתו הוציאה את הילד ודחפה אותו. הגרמני ירה באשתו ובשני בניו.

סבא היה במחנה העבודה "סטאראחוביצה ". נשפט על ארגון קבוצה לבריחה. הלשינו עליו. רצו להרגו. בא מנהל העבודה היהודי ושכנע את הגרמנים שיישאר תחת ליווי, שיחכו עד שיהיה צורך להרוג כמה אזרחים. מלווה בכמה אנשים, הלך סבא לשירותים.

שירותים – שורה של צריפים ובור גדול וקרש עם עיגולים
- כמו השירותים הצבאיים.

סבא השחיז סכין. החביא אותה במגף. הקאפו היה עייף ולא בדק.

- הוא ידע שזה הלילה הגורלי הוא קבע עם איש שיחכה לו בנקודה מסוימת ויארגן לו נשק, כדי שיוכל להצטרף לפרטיזנים.
- השירותים היו בגבול המחנה.
- סבא ניכנס לבור והלך בדרך ארוכה ויצא.
- לקחו אותו לפרטיזנים והוא קיבל תפקיד מסובך:
- אחראי על סיפוק מזון ל -200 איש: יהודים, פולנים ורוסים.

- בלילות, עם סוסים ונשק, נכנסו לכפרים. הכריחו את התושבים להביא כסף ואוכל, וכך סיפק מזון. היו התנקשויות, "סבא הרג הרבה גרמנים"- מספרת אשתו.

היה מרגל יהודי – שסיפר סודות לגרמנים – הבטיחו לו כסף – היו הרבה כאלה – הפולנים גילו אותו והוציאו אותו להורג, ולאחר מכן הרגו את כל היהודים. תפסו תפשו את סבא, וכבר רצו להרגו.

סבא ביקש בקשה אחרונה – לראות את מפקדו.

היו 3 פולנים. 2 רצו להרגו. אחד הסכים להביאו לפני המפקד.
המפקד ראה את מצבו, שהוא בלי נשק, בלי הסמלים ובלי הסוס. קשור.
המפקד היה בעל תפקיד גבוה.
הפולנים טענו:– "היהודים הם מלשינים".
אך המפקד קבע:"שחררו אותו, ואחרי המלחמה הוא יתנצר".
בכפיה- סבא שינה את דתו. עשו לו טכס. שלחו לאפיפיור ושינו את שמו. למפקד היו 3 בנים ובת.
המפקד פתח מגירות עם זהב ויהלומים – הוא רצה שסבא יתחתן עם בתו וינהל את החווה.
המפקד טען כי הציל נפש יהודי ולכן סבא היה מוכרח להתחתן ולהישאר שם
(לפני שנכנס לבית האבות הסעודי, סבא דיבר הרבה על אותה נערה ואיך יכול היה להישאר בפולניה ולחיות באושר ואיך המוסדות לא מטפלים בו).
ברגע הפינוי מקפריסין הגענו לארץ בספינת " קוממיות" – נווה יעקב. לאחר כיבוש חיפה המפונים קיבלו בתים וחנויות. היינו מאחרוני המפונים מקפריסין לישראל, בפברואר 1949 .

סבתא מספרת:
כאשר היינו צריכים להתפנות מהמחנה בקפריסין- בדיוק תקפו אותי צירי לידה.

- הדלקתי עששית בלילה הכל בשקט. זוג באוהל – אמר שיאמצו וידאגו.
- סבא ביקש- "תחזיקי מעמד- עוד מעט נגיע לארץ עליה חלמנו".
- נתייעץ עם הרופא – אמרה סבתא. (לידת מלקחיים).
- הרופא נעל את הדלת, הזעיק אמבולנס מניקוסיה. בעוד כשעה וחצי היינו צריכים להפליג לחופי הארץ. הרופא היה משובץ בקבוצה הראשונה.
- האחות שטיפלה ביפה (הילדה ה-3), גילתה לי שבמחנה נמצאים שני בחורים מהעיר שלה- מבלוניה.
- וכך פגשתי את אחי אליעזר, 9 שנים לא ראיתי אותו.
- לאחר המלחמה הוא הצטרף בלודז לקיבוץ, ויחד עם חברי הקיבוץ עלה לארץ. נתפש ונשלח לקפריסין.

אליעזר היה המנהל של הקבוצה בקפריסין.
כל הלילה לא ישנתי.
היה בן 15 כאשר נפרדנו, ופתאום הופיע לפני גבר יפה עם זקן. הוא הכיר אותי מיד. נפלנו זה לזרועותיו של זה בחיבוקים, דמעות ונשיקות.

<u>הסיפור של סבא</u>
איש יערות פראי.
לא היה מסוגל לישון חצי שנה גם ביום וגם בלילה.

מוגבל בשמיעה באוזן אחת, מהיריות של הפרטיזנים. גבר יפה. שער שחור ארוך הצלחות אצל נשים.

הגוי- שרצה שסבא יתחתן עם בתו. כאן זוג יהודים עם בת לשידוך. סבא אמר לגוי שישמור על בתו. הוא לקח את הכסף וירה בבת ביער..
סבא יצר קשר עם הרוסים ולמד קצת רוסית אצל הפרטיזנים. רוסיים שיחררו אותם מהגרמנים עם המפקדות הבכירות – סבא הסגיר פולנים ששיתפו פעולה עם הנאצים וטמנו לו מלכודות.
הממונה על כל האזור הכיר אותו אישית.
האישיות החשובה ביותר בכל האזור, כל העיר המרכזית של כל הגוברניה.
אנשים עמדנו בתור לילות להגיע אליו.
הוא יצא החוצה, התחבק והתנשק וכתב פתק שיכניסו את שניהם בלי תור, אכלו במסעדה צהרים. שאל לרצונם ונתן להם דירה, חנות ומכונת תפירה. ל היו צריכות תעודת מקצוע. הוא סיפק אותם בזריזות לשניהם. הביא שק סוכר – בימים שסוכר לא היה בנמצא. "הכל בהתרגשות". כחצי שנה בקילצה, לאחר מכן, עבר עם האוטו-עצר ובירך אותם לשלום.
לאחר מכן עברו ללודג' – בירת היהודים, במטרה לצאת לאחר 10 חודשים לברלין.
אחרי שבוע נודע להם על פוגרום בקילצה שפרץ אחרי המלחמה. ביוני -46 שהרגו כ-35 יהודים. ביניהם זוג עם ילד שהתחתנו אחרי המלחמה.
בבוגומין צ'כוסלובקיה, יהודים נתפסו עם מסמכים מזויפים . הגיעה איגרת לעצור את מחזיקי המסמכים המזויפים.
לקחו הכל. החזיקו בהסגר 24 שעות ועם ליווי מזוין החזירו לגבול עם פולין.
עם טרמפ אוטו מלא פחם.

הדרך הייתה רצופה באבנים.
הייתי בהריון בחודש שישי, גשם ירד." עליתי לאוטו ו"הקישקע" התהפך לי – הייתי חולה מאוד.
חזרנו ללודז-את הדירה מסרנו והחנות נסגרה. מכרים שנזכרתי בהם נתנו לנו מקום על הרצפה עד ששכרנו חדר בלי שירותים. סבא עבד בסנדלרייה של בן דוד. בלי חימום. 3 שבועות מאז החזרה ילדתי. חולה בבית חולים לא רצו לקבל אותי. דימומים מהבוקר וכאבים. בלה (אחות של סבא) מצאה מיילדת יהודית ובביתה – ציפי נולדה פג. קילו וחצי בחודש שביעי. המיילדת טיפלה בי כמו אימא. ביקשו מנשים שילדו שיתרמו חלב אם. היא חיממה את ציפי במנורה של 100 וואט.

התינוקת הייתה יונקת כל שעה וחצי. אין חימום והחיתולים מהסדינים. מנורת נפט, תנור פחמים עם ארובה.
לקחתי כרית אחת של נוצות והשניה של צמר גפן.
המיילדת לא האמינה שהיא תחזיק מעמד.

סבתא_ 3 בנים ו-2 בנות הלידה שלהם מוצלחות הורית על רמה. כאב גדול לספר. עם השנים זה משתחרר.

אחרי המלחמה לא היו תינוקות של יהודים. וכל אדם נעצר הביט בפליאה זוג צעיר איבד את ילדם רצה לקנות את הילדה.הבטיחו הר זהב.

תאריכים

סבא	סבתא
27.9.1918	25.12.1919
עיר "אילז'ה"	בלוניה. סוחצ'ב עיר לידה
8 ילדים	7 ילדים
3בנים 5 בנות	5 בנים 2 בנות
שרדו	אליעזר

בלה נפטרה 89
אח תנחום ברזיל 87

אנשים שמרו את הדברים בלב ורק אחרי שנים זה יצא החוצה.

46 – עזבו את פולין.
בברלין הם היו שנה וחצי ובצרפת חצי שנה. הם עלו ב"עליה ב'" הם היו במחנה עקורים 4 חודשים הם היו על חוף נסתר בצרפת "בנדול" 8 שעות נסיעה לחוף. כשהסתבר שגילו את המקום החזירו אותם, הם הלכו ברגל בשבילי עיזים.
איש אחד ביקש 5 רילי לאיש. סירות גומי, ספינת דייגים בלב ים.
אנשי הגנה עזרו עם התינוקות 4 קומות של דרגשים. על רשת שכבו עם התרנגולות בין הרגלים. סיפור שכעבור יומיים גילו אותנו מטוסים לפני הנסיעה לקחו את כל המסמכים.
המטבח והשירותים נצבעו עם הספינה לצבא אחר.
14 יום בים. סערה נוראית גם המנועים הפסיקו לעבוד. בפתח בדופן הספינה והתחילו להיכנס מים. כבר התחילו לחלק גלגלי הצלה לא ידענו מה לעשות. כולם בכו והתפללו. אישה אחת איבדה את הספינה ביום שלם . ילד אחד מת לא היה אוכל, ביסקויטים .
קומה רביעית –תלתולים ובדרגש מתחת היו רווקים. לא היו חיתולים והם עשו את הצרכים והם נשפכו למטה והבחורות צעקו "גברת משהו נשפך". אז עניתי "פתחתי קופסה שימורים" מה יכולתי לעשות .
3 ק"מ מחיפה הקיפו אותנו משחתות בריטיות למעלה הם הצילו אותנו כי חשבו שאנו אבודים. צעקו לא להתנגד היו כאלה שנלחמו חזרה אך מצבינו הגרוע והתינוקות הודיעו ברמקולים לא להתנגד.
איך שהתחלנו לעבור האוניה התחילה להתפרק קרשים נפלו "נס".
האנגלים לקחו אותנו לקפריסין וחילקו לכל אחד תפוז היינו מאושרים

בקיבוץ – פיצויים – לא הסכמתי לקבל פיצויים על אובדן מהסוכנות אלא רק על נזק גופני.

משפחת הלשטיין

בסטאראחוביצה גר יהודי עשיר מאוד, שמו היה אברהם גוטליב. הוא היה בן דודו של סבא אברהם גוטליב מאילזה. הוא קנה אדמות בסטאראחוביצה הפולנית ובנה שם את ביתו. לאברהם ושרה גוטליב נולדו 3 ילדים. 3 בנות. אחת הבנות נקראה רחל. כאשר נפטרה אשתו, נשא לאישה את חיה לבית קוגוט, שהייתה אלמנה ואם לבן אחד. הוא חיפש אישה שתטפל בבנותיו. נולדו להם 6 בנים משותפים נוספים. הזוג גידל באהבה רבה את כל הילדים. רחל גוטליב נישאה לפינחס הלשטיין ונולדו להם 3 ילדים: שרה, מיכאל וציפורה (פלה). הם גרו בבית שבנה להם האבא פינחס הלשטיין, הבית היה בעל 3 קומות: בקומה הראשונה מכולת (מושכרת), בקומה השנייה הייתה קופת החולים של וירזבניק ובקומה השלישית היו חדרים להשכרה. המשפחה גרה מאחורי הבית . המגרש עמד על דונם אדמה. הבית קיים עד היום ברחוב פילסוצקי 102, המשפחה הייתה גדולה מאוד ומבוססת.כולם אהבו את אברהם גוטליב הסבא שהיה איש טוב לב ועזר רבות לכל בני המשפחה. כולם קראו לו אברהם אבינו. הבן גנייק גוטליב התחתן עם פייגעלה (ציפורה), גנייק אהב מאוד את פייגעלה. כשפרצה המלחמה, נלקחו אברהם ואשתו השנייה, חיה, לטרבלינקה- מכיכר העיר, יחד עם זקני וילדי העיירה, מהאומשלגפלאץ,. משפחת הלשטיין נלקחה לשצ'לניצה-מחנה העבודה שהיה ממוקם בחורשה שבגבעה. המחנה שימש בעבר כמקום מטווח. אבא הלשטיין דאג לבני המשפחה להתארגן במחנה. הוא עבד בביתן הסנדלרים. תפקידם היה לתפור מגפיים לקציני האס אס. הביתן עמד על כלונסאות ומדרגות עץ הובילו אליו משני צדדיו. את הבת הקטנה פלה, מסר האב לפולניה שתחזיק אותה ותטפל בה מחוץ למחנה. אולם יום אחד נכנסה שכנה לבית וזיהתה את פלה הקטנה בת ה-6 . הילדה הבלונדינית עם עיני התכלת נראתה פולניה לחלוטין. אולם השכנה שאלה: " האם אין זו ביתם של משפחת הלשטיין?". הבינו ההורים שאין ברירה בידיהם אלא להביאה למחנה. לאבא היו קשרים במחנה. ווילצ'ק- המפקד המשטרה היהודי של המחנה, היה שכנו לפני המלחמה. אבא שילם במקומות הנכונים והביא את הבת למחנה והחביא אותה. אבא פינחס ידע להסתדר, הוא היה תופר נעלים ומגפים ומוכר אותם מחוץ למחנה וכך הצליח לאגור בידיו כספים לשעת צרה. יום אחד ירדה פלה הקטנה במדרגות העץ של הסנדלרייה. ולפתע נעמדו מול עיניה זוג מגפי עור שחורים וגבוהים. היה זה מפקד האס-אס של המחנה. "מה עושה פה ילדה קטנה." שאל בצעקה מחרידה. מיד הועמדו כל המפקדים היהודים ליד הקיר ונחקרו באכזריות: כיצד זה הגיעו ילדים למחנה העבודה. במחנה היו 5 ילדים. אחת מהם הייתה יוטה היינסמן (היום היא חיה בארה"ב, התחתנה עם חוקר אטום-התגרשה והתחתנה עם גבר שחור). בעזרת שוחד נכבד שוחררו הילדים וכך באה הפרשה אל סופה.

עם חיסול המחנה, החלה בריחה המונית דרך גדרות העץ. האנשים הבינו כי הם עומדים להישלח למחנות ההשמדה. השמועות הגיעו וכן הקרונות. פלה הקטנה, אחותה שרה, אחיה מיכאל והוריהם, ברחו יחד עם כולם לכיוון הגדרות, אולם אש הרובים העזה שניתכה על הבורחים בכיוון הגדרות-הרתיעה אותם והם חזרו בזחילה לתוך המחנה והסתתרו-פן יידעו שהיו חלק מניסיון הבריחה. הגרמנים הרגו כל יהודי שנתפס כבורח וקציר הדמים היה גדול.

פלה זוכרת מעט מאוד את הבריחה שלהם עצמם, אבל אין היא שוכחת כיצד אישתו של היניק הגיעה לצריף של בעלה בזמן הבריחה. היה זה באישון לילה. גנייק ישן על דרגשו. פייגעלה העירה אותו ודרבנה אותו לברוח עם כולם. הם רצו לעבר הגדר. היניק נשא את אשתו בזרועותיו. הניף אותה גבוה והצליח להניח אותה מאחורי הגדר. מסביב התעופפו כדורי העופרת מכל עבר. אחד הכדורים פגע בראשו של היניק והוא נפל מתבוסס בדמו ליד הגדר. פלה זוכרת את דמותו השוכבת ירויה ליד הגדר- כאילו קרה זה היום.

לאחר הבריחה העמיסו את יהודי שצ'לניצה על הקרונות והובילו אותם כבקר לאושוויץ. שוב הצליחו כל בני המשפחה להיות מלוכדים בקרון אחד. הנסיעה הייתה חוויה קשה במיוחד. את חברי היודנראט- שכנעו אנשי פלאשוב, ששהו איתם במחנה וסבלו מיחס אכזר ומפלה במיוחד, להיכנס לקרון נפרד, ושם שחטו את כולם.
הרכבות הגיעו לאושוויץ. פלה זוכרת את מנגלה עומד ליד המסילה- כאיש גבוה ומרשים במדי האס-אס שלו. מנגלה שאל: "מה עושים פה ילדים?" רחל-אימא של פלה, ניגשה לדר' מנגלה ואמרה: "יש לי אישור ממפקד המחנה בסטאראחוביצה". כך נשארה פלה עם אימה ואחותה. כך הגיעו בנות המשפחה למחנה הנשים בבלוק 25 . את שערן לא גזזו- אולם קעקעו בזרוען מספרים. פלה זוכרת כיצד התקשו להירדם בגלל הפשפשים הרבים שהציקו להן על הדרגשים. הן ישבו מחוץ לבלוק וראו שמים אדומים. פלה הקטנה, אחותה ואמה- ידעו בדיוק את משמעות הדבר. השמועות עשו להן כנפיים. הבלוקאלטעסטע הייתה אלזה, מהאסירות הקומוניסטיות שהובאו למחנה מתחילתו. אסירות אלו היו קשוחות במיוחד. אלזה הייתה יהודיה. עם כל קשיחותה- בשבת היא הדליקה נרות. אחת מחברותיה ברחה עם אהובה. תפסו אותם ועמדו לתלותה לעיני כולם. אולם משהו הגניב לה סכין גילוח. היא הצליחה לחתוך את ווריידיה. היא הרימה את ידיה כדי שהדם ייזל מגופה. וכך היא מתה, ולא תלו אותה. היו במחנה צ'כים רבים. הם הביאו איתם בגדים. פלה הקטנה זכתה ליחס מיוחד. כולם פינקו אותה והלבישו אותה בבגדים שהיו להם. אולם פלה חלתה בסקרלטינה. מחלה במחנה משמעותה הייתה אחת-נלקחים לרוויר- (בית החולים) שבמחנה ומשם לתאי הגזים. אולם- אלזה החביאה אותה בפריצ'ה (בדרגש) העליון- ולא מצאו אותה. פלה קדחה ב-40 מעלות חום, אך אלזה דאגה להחלמתה. אלזה הקשוחה, שהייתה איימתן של נשות הבלוק, התגלתה כמלאך מושיע לפלה הקטנה, בשעת מצוקה. הבחורות הצעירות עבדו ליד הרכבת. הן העבירו אבנים ימינה ושמאלה. חלקן היו יחפות. יחף- זאת אומרת-מוות. המוות התחיל מהרגלים. אלזה פנתה לרחל וציוותה עליה לתת את מגפיה לאחת הבחורות. היא הכתה אותה. שרה- הבת הגדולה אזרה עוז- ניגשה לאלזה ולחשה לה: "לאימא יש כסף במגפיים" –אילזה הבינה והניחה לה לנפשה. היא לא הסגירה אותה, דבר שהיה מביא על האם את מותה.
באוקטובר 44 החליטו הגרמנים להפעיל לחץ על היהודים. הם לקחו את 124 הילדים ששהו במחנה והכניסו אותם לאחד מתאי הגזים. כשהייתה פלה בתוך התא, היא לא חשבה על המוות- היא פשוט השלימה עם המחשבה שהיא הולכת אל מותה עם כל הילדים שמסביבה. החיים במחנה, בצל המוות, הקנו לה את התחושה שחיי אדם שווים כקליפת השום- במיוחד אם הם יהודים. הילדים שהו בתוך תא הגזים עד הלילה, ואז לפתע נפתחו הדלתות והילדים החלו לרוץ ופרצו דרכם החוצה. פלה רצה אף היא. לפתע תפסו אותה זוג ידיים חזקות. הייתה זאת אלזה- הבלוקאלטעסטע- היא זרקה אותה לידיה של רחל האם וקראה: "קחי את התכשיט שלך"- (באידיש). אימא לקחה את פלה ואימצה אותה אל ליבה- שוב זכתה רחל בביתה הקטנה.

, גורשו פינחס ורחל הלשטיין עם ילדיהם לאושוויץ- עם רבים מיהודי עירם. רחל האם וביתה שרה הגיעו לבלוק 25 במחנה הנשים שבבירקנאו. והבת פלה נלקחה למחנה הצוענים. הבן מיכאל והאב פינחס עבדו בפרך בבתי החרושת שבבונה. שרה ואמה השתתפו בצעדות המוות והגיעו לגרמניה. כשהסתיימה המלחמה, חזרו כולם בדרך לא דרך לסטאראחוביצה, לבית שברחוב פילסוצקי , הם מצאו זה את זה חוץ מהאח מיכאל והאחות הקטנה-פלה. האם השאירה את כל המשפחה בחסות האבא ונסעה לחפש את בנה מיכאל. היא מצאה אותו בצ'כוסלובקיה בסנטוריום לחולי שחפת. הבן והאם חזרו לפולין ושם התאחדה המשפחה. בעליית הגג שבבית מצאו את כל תמונות המשפחה שהסבא הטמין. כלי הכסף וחפצי הערך- נשדדו כולם. המשפחה

שמחה בתמונות, שנשארו כשריד ומזכרת לחיים ולמשפחה המורחבת שנרצחה בשואה. הגויים התנקשו בחיי היהודים שחזרו לבתיהם ולעירם ואף היו מקרי רצח. המשפחה שמה פעמיה לעיר לודז ומשם לגרמניה לעיר גאוטינג שליד מינכן. שם סיימה שרה את לימודיה בבית הספר ושם פגשה את בעלה שמעון צייגר. האח לא החזיק מעמד. המחלה התגברה על גופו החלש והוא ניפטר ב-1948 עם קום המדינה, עלתה המשפחה ארצה והקימה את ביתה בקריית מוצקין. האב החליט שלא ייתן יותר לדבר להפריד בין בני המשפחה. הוא בנה בביתו שלוש קומות. בקומה הראשונה גרו ההורים והייתה שם חנות גדולה לנעליים שפרנסה בכבוד את בני המשפחה. בקומה השנייה גרו שרה ובעלה שמעון צייגר ובקומה השלישית גרה פלה עם משפחתה.

<u>סבא הלשטיין השובב</u>

אביו של פינחס הלשטיין נטש את אשתו ואת ילדיו בסטאראחוביצה. הוא נסע לווינה ועסק שם בפיסול. כשמאס בחייו שם, נטל שוב את מטה הנדודים ושם פניו לארץ ישראל. שם הוא קנה מגרש והמשיך לעסוק בפיסול. כששמעה אשתו שהוא בארץ ישראל- השיגה סרטיפיקט לה ולילדיה ויצאה בדרכה לארץ הקודש, לפגוש את בעלה, אבי ילדיה. אולם מששמע האב שאשתו מגיעה עם הילדים- שם פניו חזרה לפולין, התיישב בעיר קרעסים, שבגליציה המזרחית, והמשיך לפסל פסלים. אולם נערה חיננית כבשה את ליבו והוא נשאה לו לאישה, מבלי להתגרש מאשתו הראשונה, ונולדו לו שני ילדים. כשנפטר כתב הרבי של קרעסים לרבה של וירזבניק שבסטאראחוביצה מכתב, ובו הוא מיידע את הרב על מותו של מר הלשטיין הפסל, ומבקש שבניו העמידים מאשתו הראשונה יתמכו באלמנה הצעירה וילדיה היתומים. ענה לו הרב של וירזבניק, שהאישה והילדים אכן בוירזבניק, אבל האדון הלשטיין הפסל לא התגרש מאשתו והאלמנה והיתומים מקרסים הם לא חוקיים.

לימים, , לאחר שנים רבות וטלטולים רבים, הגיעה המשפחה לארץ ישראל והתיישבה בקרית מוצקין. והנה, יום אחד נכנסה פלה הלשטיין, הנכדה, בתם של פינחס ורחל, לבנק שבקרייה. היא שמה לב לכך שבלוחית של הפקידה שלפניה מצוין השם הלשטיין. סקרנותה גברה. לאחר חקירה קצרה התברר לה שהפקידה היא לא אחרת אלא מצאצאיה של האלמנה מקרסים....

<u>אמא חוזרת לאוז'רוב קילצקי</u>

אולם אני רציתי מאוד להגיע למקום ממנו גורשתי, המקום בו הייתי לאחרונה עם בני משפחתי לפני הגרוש-לאוז'רוב-קילצקי. חשתי בצורך חזק לנסוע לשם ולראות מה קרה להורי ואחי שהשארתי מאחור. רציתי לפגוש את השכנים כדי לשמוע מפיהם את הקורות אותם.

נסעתי לשם לבד לבד, חיפשתי את המשפחה. בתקופה הזו-היה מסוכן לאישה בודדה לנסוע ברכבות, במיוחד הייתה סכנה בהליכה הארוכה מהתחנה לעיר בתוך היער. לא היו מקומות בקרונות. המרחק מאילז'ה לאוז'רוב היה כ-80 ק"מ. האנשים עמדו על מדרגות הכניסה לקרון. אני נעמדתי עם רגל אחת ואחזתי בידית של הכניסה, וככה נסעתי כל הדרך.

נסעתי לשם לבדי, את תחנת הרכבת הרי הכרתי היטב. כל כך הרבה פעמים עליתי וירדתי בתחנה זו כשעזרתי לפרנסת משפחתי כשהתגוררנו בעיירה. ירדתי בתחנה של אוז'רוב-הזיכרונות הציפו אותי מייד. היה עלי ללכת מהתחנה חמישה ק"מ דרך היערות. מתחנת הרכבת ועד לעיר היה צריך לעבור בתוך יער.. היה די מסוכן ללכת דרך היער הזה. היו שם כל מיני פושעים. אך אני לא פחדתי, חזרו אלי כל ההרהורים על התקופה ליפני שעזבתי, ועל כך שהשארתי שם את המשפחה. זה היה המקום בו ראיתי אותם בפעם האחרונה. כל הדרך חשבתי עליהם. שוב פרצתי בבכי שאי אפשר היה לעצרו.. בכיתי עבור כל אותם השנים בהן לא יכולתי לבכות, בהן התאבן ליבי, ולא יכולתי לא לצחוק ולא לבכות. ידעתי שאבדתי את כל המשפחה. כשלקחו אותי למחנה

סקרז'יסקו קמיינה, 3 שבועות לאחר מכן, גרשו את כל יהודי העיירה להשמדה. הנוצרים עימם עבדנו סיפרו לנו זאת. עבדנו בסקרז'יסקו עם פולנים נוצרים והם סיפרו לנו בדיוק מאילו ערים גרשו את היהודים, כל יום בוצע הגירוש מעיר אחרת.
אחד מאחי-הירש, היה גם הוא איתי בסקרז'יסקו- אבל במחלקה אחרת. לא כולנו להיפגש מפני שהיה זה בחלקו האחר של בית החרושת. אי אפשר היה לעבור ממקום אחד לשני-בתוך המחנה. הפולנים סיפרו לי שלמחרת שהירש הגיע למחנה, הוציאו אותו מהמחנה, וצירפו אותו למשלוח של יהודי העיר סקרז'יסקו למחנה השמדה. (קרוב לודאי-טרבלינקה) אז כבר ידעתי שנשארתי לבד.
צעדתי את המרחק הזה ולאורך כל הדרך פרצו הדמעות והציפו את עיני. נישבר בי משהו. במשך כל התקופה בה שהיתי במחנות לא בכיתי ולו פעם אחת. לא יכולתי לבכות. ...אולי גם לא יכולתי להרשות לעצמי במחנות להישבר-מפני שלא הייתי שורדת. כלל ראשון להישרדות הייתה ההבנה שצריכים להיות אמיצים ולהסתגל מהר ככל האפשר למציאות כדי למצוא דרכים לעקוף את הקשיים. לא היה זמן ופנאי להתפנק ולבכות.
רק עתה, משנכנסתי לדרך שבתוך היער-זה התפרץ, לא יכולתי יותר לנצור את הדמעות, והן ירדו ללא הפוגה.... הגעגועים לאמא, לאבא, למוישהלה הקטן- שבדיוק חגג בר מצווה, לאחי מוטה, לייזר, מיכאל והירש-היפים, החסונים וישרי הדרך, שהיו בראשית דרכם בחיים, שלא הרעו לאיש...ולאחותי שיינדהלה היפה והמוכשרת. שהייתה נערצת על כל מכריה... דמותם של כולם עמדו לנגד עיני. לא יכולתי להתגבר. כל הדרך בכיתי.
הגעתי לבית בו השארתי את המשפחה.
הקשתי על דלתם של השכנים שלנו.. עדיין לא יכולתי להוציא הגה מפי. הדמעות חנקו את גרוני. בני משפחתה ניסו להרגיע אותי. הם הציעו לי שתייה ודברי מאכל-אולם לא הייתי מסוגלת להכניס דבר לפי. שום דבר.
הבטתי סביבי. עברתי בעיני על החפצים בחדר. עיני נפלו על חפצים ורהיטים שהיו מוכרים לי היטב-הם היו שייכים לנו. רעד עבר בגווי. השכנים סיפרו לי איך הוציאו את משפחתי, לקחו את כל חפציהם, ערמו אותם בערימה ושרפו הכול.
התאכזבתי מאוד. חשבתי שאמצא תמונות. לא הייתה לי אף תמונה מהאחים. היו לנו כל כך הרבה אלבומים. על הקיר היו תלויות שתי תמונות של אימא ושל אבא שהיו פרי מכחולו של צייר מוכשר, הוא צייר את אימא לחוד ואת אבא לחוד.כפי שהיה מקובל במשפחות רבות.
הייתה לי קצת תקווה שאמצא איזה שהו זכר, שאמצא משהו... השכנה ייעצה לי לחפש בעליית הגג. היא אמרה לי: "הדסה-תעלי לעליית הגג- אולי שמה תמצאי משהו". מצאתי מסגרת השייכת לאחת משתי תמונות השמן של הורי. מצאתי חותמת של אבא, חותמת גומי. זה כל מה שמצאתי בעליית הגג. בין הדברים שמצאתי היה של כזה גדול שסרגתי לאימא שלי. היו שני כיסויי מיטות יפהפיים מקטיפה. זה היה משהו מיוחד, אני רק הסתכלתי ולא אמרתי דבר. השכנה הרגישה בכך ואמרה שהיא קנתה אותם מהורי לפני הגרוש. הייתה מכונה לסחיטה ידנית. לא היו מכונות חשמליות בימים ההם. היו מכונות ידניות עם משאבה. הייתה זו מכונה בה נהגנו לסחוט את הכביסה. לא אמרתי דבר, במילא לא הייתי זקוקה לחפצים אלה, וכיצד אסחב אותם עימי?
הם קיבלו אותי יפה, הם כיבדו אותי, אבל לא יכולתי לדבר, כל השמן בכיתי. זה היה התקף של היסטריה. מעולם אינני זוכרת את עצמי בוכה בצורה כזו.
בין החפצים שמצאתי בבית השכנים הגויים הייתה מכונת התפירה שלי. השכנה הגויה אמרה:"אני קניתי את כל הדברים האלה מההורים שלך". לא האמנתי לה, אבל לא היה טעם לעמוד ולהתווכח איתה. זה כבר לא היה רלוונטי. לא היה לזה שום ערך כעת.
היא סיפרה לי על מוישהלה אחי, שהיה בן 13. הם מאוד אהבו אותו. הוא היה כזה בלונדיני עם עיניים כחולות. הוא לא היה דומה בכלל ליהודי, הוא נראה לגמרי כמו גוי. הם ביקשו אותו

להישאר, הם רצו להחביא אותו. הם רצו להחזיק אותו אצלם ולהציל אותו-אבל הוא לא הסכים. הוא אמר שהוא רוצה ללכת עם ההורים. הוא הלך יחד עם ההורים.
אחרי שהוציאו את ההורים מהבית, הוציאו את כל הרכוש, עשו ערימה אחת ושרפו הכול. כך סיפרו לי השכנים הפולנים באוז'רוב קילצקי.
הם סיפרו לי שהנאצים העלו על עגלה את האנשים החולים, השבורים והחלשים. כשהגיעו לאבא שלי-ביקשו ממנו לעלות על העגלה- אבל הוא לא הסכים. אבא היה איש צעיר ברוחו. אימא הייתה בת 45 ואבא היה בן 52. הוא רצה ללכת.
זה כל מה ששמעתי מפיהם על משפחתי.
על פי התחקירים ביד ושם- פינוי היהודים מאוז'רוב- היה לטרבלינקה. יש לי יסוד לשער כי עפרם של יקירי מפוזר באדמת טרבלינקה.

יצאתי מביתם של השכנים הגויים לרחובות העיירה. רציתי לטייל בעיר, להיזכר ברחובות. רגלי נשאו אותי לאורכה של העיירה. אנשים שפגשתי בדרך זיהו אותי מייד, בירכוני לשלום, שמחו איתי והזמינו אותי לביתם. הם ביקשו ממני שאשאר בעיירתם. הם הבטיחו כי יספקו את כל מחסורי. יתנו לי דירה ומכונת תפירה חדשה. הם יספקו לי עבודה ואני אעבוד עבורם. הם זכרו את הימים שליפני הגירוש-בם תפרתי עבור נשות אוז'רוב. הם הסתכלו בפליאה זה על זה. אנשים התלחשו בינם לבין עצמם והצביעו עלי. "יהודיה באה". הם כבר לא היו מורגלים לראות יהודים בעיירתם. הם חשבו שכבר אין בכלל יהודים בעולם ובפולין בפרט. לא הסכמתי אפילו לשמוע על כך.

לא נשארתי שם זמן רב, הרגשתי שאין לי יותר מה לחפש שם. הייתה לנו שכנות לא רעה איתם. חיינו איתם בשלום, לא היה שום סכסוך איתם. לא היה לי נגדם דבר. 3 שנים עברו מאז שעזבתי את אוז'רוב-זה נראה לי כמו נצח נצחים -שלושת השנים הקשות האלו: כל כך הרבה עבר עלי מאז.. כאן הפסדתי את משפחתי לנצח. כאן השתנו חיי מן הקצה לקצה. תמו נעורי, הסתיימו חיי משפחה שלימה. משפחה יפה ומאושרת. שלוש שנים ארורות...הייתי שם אולי שעתיים וזהו..
לא נשארתי לישון, לא היה לי מה לחפש שם, היו לי רק זיכרונות רעים.
באותו היום חזרתי לאילז'ה, תכננו לצאת את פולין. כבר לא הייתי לבד. הייתי עם צבי, היינו חבורה של חמש בנות שיצאו יחד מסקרז'יסקו קמיינה, ולאחר מכן בצ'נסטוחובה.

<u>חזרתי לאילזה.</u>
לאחר שנישאנו, נסענו ללובלין, שם היה ארגון יהודי שדאג לפליטים היהודים בראשית דרכם לארץ ישראל.
צבי יצר קשר עם הרוסים. הוא למד קצת רוסית אצל הפרטיזנים. הרוסים הם אלה ששחררו אותם מהגרמנים. היה לו קשר עם המפקדות הבכירות – צבי הסגיר פולנים ששיתפו פעולה עם הנאצים וטמנו לפרטיזנים מלכודות.
הממונה על כל האזור הכיר אותו אישית.
הגענו לאישיות החשובה ביותר בכל האזור, הוא היה אחראי על כל העיר המרכזית של כל "הגוברניה".
אנשים עמדנו בתור לילות כדי להגיע אליו.
הוא יצא החוצה, התחבק והתנשק עם צבי וכתב פתק שיכניסו את שנינו ללא תור. הוא לקח אותנו למסעדה לאכול ארוחת צהרים, שאל לרצוננו ונתן לנו דירה, חנות ומכונת תפירה. לא הינו צריכים תעודת מקצוע. הוא סיפק לשנינו את התעודות החיוניות בזריזות וביעילות. הביא

שק סוכר – בימים שסוכר לא היה בנמצא. הוא שמח מאוד להחזיר טובה לצבי. "הכול בהתרגשות".
גרנו כחצי שנה בקילצה, באחד הימים אותו מפקד בכיר, עבר עם האוטו-עצר ליד ביתנו ובירך אותנו לשלום.
לאחר מכן עברו ללודז – העיר בה התרכזו הרבה פליטים יהודים לאחר המלחמה, במטרה לצאת לאחר 10 חודשים לברלין, ומשם לארץ ישראל.
לאחר שבוע נודע לנו על הפוגרום בקילצה שפרץ אחרי המלחמה. ביוני -46 הרגו הפולנים, תושבי העיר, כ-35 יהודים. ביניהם זוג, חברים שלנו, אשר השתתפנו בחתונתם אחרי המלחמה, ניצולי המחנות. זה עתה נולד להם תינוק. הם נרצחו עם תינוקם הרך.

אחרי השחרור

התגוררו שש הקצינים של הגרמנים, תפסנו שמה חדרים, זו הייתה תקופה מאוד מסוכנת, כי המלחמה עוד התקיימה קרוב, משמה, היו עוד קרבות ולא היה במה לנסוע, ככה שהיינו חייבים לחכות עד שתהיה הזדמנות שנוכל להמשיך, ואז יצאנו ברכבת, עלינו לגג של הקטר, וככה נסענו, זה היה בשעות הערב המאוחרות, והגענו לאיזו נקודה , כבר היה לגמרי חושך ,כמה שעות ,לא זוכרת בדיוק כמה שעות, נסענו ואמרו שזה סוף הדרך, ירדנו והיה חושך מצרים, לא היה שם איש ושוב לא ראינו שום יישוב ובתים, לא ראינו כלום, היה מקום מאוד בודד,הסתכלנו מרחוק רחוק , ראינו ניצוץ קטן של אור, הלכנו בכיוון הזה והיה קר מאוד, זה היה בפברואר, תחילת פברואר, וזוהי התקופה הכי קרה בפולין, השטח היה מכוסה כולו בשלג, הלכנו לכיון האור והגענו לבית, בית כפרי נמוך, זה היה כבר 1 בלילה, דפקנו על הדלת, פתחו לנו, הם היו מבוהלים, האנשים יצאו והסברנו להם שהגענו ואנחנו לא יודעים איך להמשיך, חושך , לא רואים את הדרך, נתנו לנו ללון- לשכב על הרצפה, כמה שעות, עד לבוקר, אח"כ נעזוב, הם אמרו לנו שאסור להם לארח בלי להודיע לראש הכפר הם צריכים להודיע על כל אדם זר שמגיע, אבל בסוף הם נכנעו ונתנו לנו חלב ולחם, נתנו לנו לאכול, וריפדו בקש חלק מהרצפה ואנחנו ככה שכבנו ובבוקר, כשרק התחילה לזרוח השמש יצאנו לדרך, הרכבת הייתה שייכת לממשלת פולין, אבל רק חיילים נסעו בה ולא היה מקום לאזרחים ,ולתחמושת היה מקום רק על הגג, ידענו שאנחנו נוסעים לכיוון מערבה, זה היה קרוב לגבול גרמניה, איפה שהיינו, אז הגענו לפתח של העיירה הזאת, אנשים שהכירו את האחות של צבי סיפרו לה שיש לה אח ושהוא חי ושהוא נמצא 7 ק"מ מהעיר אילזה (דרילג'-באידיש), ההורים של צבי השאירו שמה כסתות וכריים, והם מוכנים להחזיר ,קודם הלכנו, הגענו למרכז העיר, נכנסנו לראש העיר וביקשנו חדר מראש העיר, אמרנו שחזרנו ואנחנו רוצים להתגורר איזו תקופה, הוא נתן לנו חדר בבית שהיה שייך ליהודים, ולמחרת הלכתי עד בלה לראות את האח שלה, היא לא רצתה ללכת עם אף אחד, היא התחננה לפני ובכתה שאני אלך איתה , טוב זה היה 7 ק"מ ללכת, אז בדרך בדיוק הוא נסע מהכפר (זה היה ביום ראשון),

כשנסעו לכנסיה הוא ועוד חבר שלו גוי, נסעו במרכבה לבושים בפרוות ובמגפיים, וישר הכיר את אחות שלו , הוא עצר וירד ושמח מאוד שמצא את אחותו, וכבר הצטרף אלינו, צבי לא ראה את אחותו 3 שנים, הוא היה במחנה סמוך (שצ'לניצה) לא רחוק משם, בבית חרושת לנשק (בסטאראחוביצה-ובויעז'בניק) אבל שם ייצרו דברים אחרים, היה 8 חודשים במחנה ואח"כ ברח לפרטיזנים, הם לא היו מגורשים לא גרשו אותם מהבית,הוא הכיר שמה אנשים מהסביבה שגדל איתם ביחד נוצרים. משפחה אחת שהייתה מקורבת למשפחה שלהם עזרו לו, תנו לו נשק ועזרו לו להיכנס לפרטיזנים,אז רוב המלחמה הוא היה בפרטיזנים, היו שם רוסים יחד עם פולנים ,מעורב, היו 200 איש, והיות והוא הכיר את כל הסביבה על כן הם היו ביערות, היו הרבה יערות

בכל האזור הזה, אז מינו אותו, נתנו לו תפקיד שהוא יספק להם מזון, לכל ה-200 איש שהוא הכיר, הייתה לו התמצאות מאוד ברמה גבוהה לאן ללכת ואיפה אפשר לקחת, הוא קנה בכסף או לקח בכוח, לקח איתו עוד אנשים רוסים שהתלוו אליו והוא סיפק את המזון במשך כל הזמן, לכל האנשים, כעבור זמן, הייתה תקופה כזו שמצאו מרגל יהודי בין הפרטיזנים והחליטו להוציא את כל היהודים מבין הפרטיזנים ולהרוג אותם, ובאמת את הרוב הוציאו, באזור הזה לא נשארו הרבה שהיו בפרטיזנים,

גילו אותו עם כן וכבר לקחו ממנו את הסוס ונשק ורצו להוציא אותו להורג, אז הוא ביקש רק להיפרד מהמפקד שלו, אז היו כאלו שהתנגדו, ואחד אמר ,טוב שילך להיפרד מהמפקד, זה היה לא רחוק משמה, המפקד היה בעל משפחה שהיו מודדים, הוא אמר להם- באיזו זכות אתם לוקחים אותו, הוא איש שלי ואין לכם שום זכות , תחזירו להם את הנשק וגם את הסוס, והוא נשאר איתנו, היה ויכוח ביניהם, הם לא כל כך הסכימו המפקד לחץ והבטיח שאחרי המלחמה צבי יתנצר, והא נותן את הראש שלו, הוא ערב שהיהודי הזה יעבור לדת הקתולית, אחרי השחרור הוא היה אצלם בבית, הוא עזר להם, היה פועל טוב, הוא התמצא בעבודות של משק, הייתה להם חווה גדולה והוא עבד שם, גם בסנדלרות וגם בחווה שלו, הם אפילו רצו שהוא יתחתן עם הבת שלהם, אז כשפגשנו אותו הוא כבר היה אחרי הטקס הזה, הוא היה חייב לקיים מה שהוא הבטיח, להתנצר, הם עשו כבר את הטקס והוא היה כבר אפילו שלהם, והם נסעו ביום ראשון לכנסייה, אז בדרך הוא ירד אחרי שפגש אותנו, הוא חשב שכבר אין יהודים, אבל כשפגש אותנו הוא מאוד שמח, הוא שיתף פעולה, הוא ידע קצת רוסית, הרוסים שלטו אז הם כבשו את כל השטח, הוא שיתף איתם פעולה, היו לו שם חברים, והוא הסגיר את כל הפושעים האלה שהיו בעיירה, הוא הכיר אותם שהשמידו יהודים ושלחו אותם לסיביר וכבר היה פחד להישאר שמה כי הם רצו להתנקם בו גם בגלל זה שהוא התקרב שוב ליהודים, זאת אומרת שהוא בוגד, זה שהוא הסגיר אני לא יודעת אם הם גילו כי זה היה בסודיות, היה לו נשק ואז החלטנו לצאת משם כמה שיותר מהר, נסנו ללודר-עיר גדולה בפולין, אני הייתי כבר בהריון עם ציפי,הגענו לשמה, צבי מצא קרוב משפחה שלו הייתה לו סנדלרייה, הוא צירף אותו, הם עבדו ביחד, שכרנו שמה חדר וגם האח שלו הגיע , גם הוא היה במחנות ריכוז, וגם הוא הגיע לשם, וגם אחות שלו- ז"א –משפחה, גרנו שם והוא עבד היה קצת קשה כי גרנו בחדר קומה שנייה בלי מים ובלי חשמל, בלי חימום ואח"כ כשציפי נולדה לא היה לי איפה לכבס את החיתולים ואיפה לתלות, וכבר היה צריך לסחוב מבארות על המדרגות והכל היה מלא קרח על המדרגות, זה היה כבר מסוכן ואני הייתי בהריון, החיים מיו קשים , ציפי נולדה, לא סיפרתי שכשעוד הייתי בהריון בחודש שישי החלטנו לעזוב את פולין, נודע לנו שיש כאלה שעושים אישורים מזויפים, הרבה אנשים עזבו את פולין, באישורים כאלה ונסעו דרך צ'כוסלובקיה,

צבי היה צריך לנסוע לקרקוב לעשות את האישורים ויצאנו לדרך, בחודש השני , אני וצבי ובלה אחותו, האח נשאר בלודז' ואחר כך נסע לברזיל שם חי כל חייהם, הגענו לגוגומין בצ'כוסלובקיה אז אנחנו היינו ראשונים שהם גילו שהאישורים האלה פיקטיביים, שהם לא שווים ועצרו אותנו בתחנה ל-24 שעות. לא נתנו לנו לצאת היינו בהסגר, במעצר , הם עשו חיפוש אישי על כל אחד ולקחו לנו כל המעט שהיה לנו ולמחרת שלחו אותנו עם שני חיילים לגבול, לרכבת שמעבירה את הגבול לפולין, חזרנו, שוב נשארנו בלי שום דבר, לה היה לנו כסף, לא היה לנו שום דבר, תפסנו טרמפ מהרכבת, אוטו משא שהעביר פחם, ישבנו למעלה והיטלטלנו מאוד בדרך ארוכה מאוד, כמה שעות – שעתיים או שלוש שעות, נסענו והגענו שוב ללודג', אני לא הרגשתי טוב, זה מאוד השפיע עלי, כל העבר, המאסר, והנסיעה, וכל התנאים שהיו לנו, לא היה לנו שום דבר, ואז צבי שוב נכנס לעבוד,התחלנו שוב וגרנו איזו תקופה עד שציפי נולדה, היא נולדה לפני הזמן, בחודש שביעי, כי הרגשתי לא טוב, לבית חולים לא קיבלו אותי, הייתי רשומה שמה אבל

הם אמרו שבגלל שזה לפני הזמן אז אין להם מקום, היינו צריכים לחפש מיילדת פרטית, בלה עזרה ומצאנו אישה שלקחה אותי אליה הביתה והיא הייתה מאוד טובה ומאוד מסורה , ציפי נולדה כזו קטנה, היא שקלה קילו וחצי, והלב שלה היה מאוד חלש, המיילדת קראה לרופאה שתבדוק אותה, והיא אמרה צריך לשים את כל התקוות באלוהים שהיא תחיה, עם לב כל כך חלש, זה היה בחורף ובקור (אוקטובר) היה צריך לחמם אותה ולעטוף אותה , שתי כריות, לא היו לי אמצעים אחרים,

כרית אחת מפוך ואחת מצמר גפן, חיממתי אותה עם מנורות של 100 וואט, נורות פשוטות של חשמל, המיילדת הייתה אישה נהדרת, המיילדת אמרה שרק חלב אם יכול להציל אותה,

לי לא היה , אז היא הלכה לנשים אחרות שהיא יילדה אותם והיא הביאה חלב מאמהות אחרות,אבל כעבור זמן גם אצלי היה , הינקתי אותה ובתנאים מאוד קשים, היה צריך להניק אותה כל שעה וחצי, הילדה הלכה והתפתחה, צבי פחד להרים אותה על הידיים, הכל היה על הכתפיים שלי, הוא הלך לבלות עם חברים ואני נשארתי ופתאום צינורות הנשימה היו מאוד עדינים והיא לא יכלה לנשום, לא היה מי שיעזור לי ובין הגויים לא היה אף אחד, היו לי מצבים מאוד קשים, אבל התגברתי על כל זה, כעבור 3 חודשים- אסור היה לרחוץ אותה, רק לנגב את כל הגוף בשמן מיוחד שקניתי בבית מרקחת, בגיל 3 חודשים, אנשים לא האמינו שהיא נולדה פגה, כזו קטנה, היא הייתה כל כך מפותחת, כל כך יפה, היא היית ילדה ראשונה ויחידה אחרי המלחמה,בין היהודים שהכרנו. זה היה באמת דבר נדיר, כשהיא הייתה בת 8 חודשים, אז הצלחנו כבר לעזוב שוב את פולין,אבל בצורה אחרת, אני יצאתי עם ציפי לבד, ואז הייתי כבר שוב בהריון, נסעתי לעיר גבולית של גרמניה – לשצ'צ'ין ושמה היו אנשים שהם העבירו את הגבול לגרמניה, כי מפולין לא הייתה דרך אחרת, חיכינו שמה שבוע שלם, חבר שלנו יצא איתי ועם התינוקת וצבי נשאר כי הייתה שמה איזו ירושה שהייתה לו תקווה לקבל אותה, סכום כסף, היו מקומות סודיים שאנשים ארגנו את הקבוצות להעביר את הגבול וזה היה סודי, אז הסגירו, כל פעם כשהיה צריך לצאת , מישהו הסגיר את המקום וכבר לא יכולנו לנסוע, בדרך שנסענו ,לפני שהגענו לשצ'צ'ין- הכרתי בדרך אישה אחת משצ'צ'ין וסיפרתי לה שאני מחכה לאיזה דוד , לא סיפרתי לה שאני יהודיה, ואמרתי לה שאין לי שם אף אחד ושאני לא מכירה אף איש, אם היא יודעת איפה אפשר ללון באופן זמני, לכמה ימים או יומיים, אני לא יודעת בדיוק כמה זה ייקח, איפה אפשר להתגורר, היא אמרה לי, את יודעת מה? אני גרה עם אמא שלי ואמא שלי כרגע לא בבית, יש לי דירת חדר עם מטבח ואתם יכולים לישון אצלי, הייתה לה מיטה אחת גדולה, היא הביאה מיטה נוספת מהשכנים בשביל ציפי והיא הלכה לעבודה בבוקר, על המיטה הזאת אני והבחורה ישנו מצד אחד והחבר מהצד השני, וככה העברנו את הלילה ואח"כ עוד לילה, יצא לנו שבוע ימים שמה להיות אצלה, ובסוף הצלחנו לצאת באוטו משא עם 75 איש עם החבילות וכל אחד לקח מה שהיה איתו,לא היה מקום ישיבה, על החבילות הושיבו את האנשים המבוגרים, אני הייתי צעירה, עם התינוקת עמדתי,

החבר לא נסע איתי, הנסיעה הזו עלתה הרבה כסף . והיה ליל שלם- הוא עוד הוסיף לי, הוא עזר לנהג להעמיס את החבילות ואת האנשים, ארגן שמה, הנהג אמר לו תיסע איתנו אתה לא צריך לשלם,אתה תיסע איתנו ואז לא אמר איך אני יכול לנסוע, אני צריך לחזור ללודז' ולמסור לבעלה שהיא נסעה שהכל בסדר, מה זאת אומרת? אני אקח את אשתו ואברח איתה ,בשום אופן. הוא היה בן אדם מאוד עדין, כל הכסף הוא שילם ונשאר בלי כסף . הוא חשב שיגיע ללודז' ויקבל מצבו בחזרה את הכסף, נסענו, בדרך עברנו את הפטרול של הרוסים, רצו לעצור אותנו, אבל הנהג לא שם לב, הוא הגביר את המהירות והם ירו לתוך האוטו, שני אנשים נפצעו, אחד ליד הרגל שלי אני עמדתי, לא היה לי מקום, עם התינוקת ביד ,ובהריון בחודש רביעי, המשכנו בדרך ואני התעלפתי, לקחו ממני את הילדה ולאחד היה קצת מים בבקבוק הוא נתן לי להתאושש

וזהו, המשכנו והוא לא הגיע לברלין היה כמה ק"מ ללכת ברגל עד לתחנת רכבת שמובילה לברלין, עם התינוקת והייתה לי חבילה של חיתולים של הילדה ובגדים ואני נסחבתי עם זה, הגעתי לתחנת רכבת, הסבירו לנו שלא נשב ביחד אלא נתפזר בקרונות, שלא ידעו שאנחנו יהודים, היה אסור להתקרב לגבול, הגענו בשלוש – ברלין מחולקת ל-3 אזורים, אמריקאי, רוסי, וגרמני, אנחנו הגענו לאזור האמריקאי,

שמה היה מחנה שכבר ארגנו מהג'וינט ומי שהגיע היה צריך להירשם ולהיכנס, אז אמרתי להם את השם לפקיד, אז הוא אמר את יודעת ? בעלך כאן. אז אני לא האמנתי, הוא הסביר לי בדיוק איך הוא נראה, איך הוא לבוש הוא קנה את הבגדים בדרך לא האמנתי לו שבעלי הגיע,

איך יכול להיות הוא היה אמור לחכות בלודז' להודעה , אז הסתבר שהוא הלך לאיזה משחק כדורגל וגנבו לו את כל הכסף שהיה לו, והיה כסף שאול שלקחנו מקרובי משפחה שהלוו לנו. וכל התמנות והמסמכים ,הכל גנבו לו – אז הוא לווה כסף ממישהו אחר והחליט לנסוע, והוא ישר הגיע, הוא היה לבד והצליח להגיע לפני, הוא אפילו לא היה שמה – יצא עם חבר לבקר באזורים אחרים של ברלין, שמחתי שאני כבר במקום, צרפו אותי לאיזו משפחה, היינו שמה 4 שבועות, הוא חזר למחרת, קיבלנו חדר עם עוד משפחה ובזמן שהיינו שמה עשינו אזכרה לנרצחי קילצה. ביניהם הייתה חברה שלנו שאנחנו עשינו לה חתונה כשגרנו איזו תקופה בקילצה, לפני שיצאנו מפולין. נולדה לה תינוקת-הם הרגו אותה ואת התינוקת. עשינו בברלין אזכרה לנרצחי קילצה. אחר כך העבירו אותנו למקום אחר, מרוחק משם. גם כן מחנה אמריקאי לפליטים. התגוררנו שמה (גרוסל מרודם). קיבלנו שמה מצרכים ותמכו בנו. אחר כך נולדה שמה חנה. שנה וחצי היינו בגרמניה. כל התקופה הזאת ציפי התפתחה יפה. לא היו לה בעיות מיוחדות. הייתי מאושרת. היא הייתה ילדה יפהפייה. התגאיתי בה, שיש לי ילדה כזאת. התיידדתי עם עוד אנשים. והיה פחות או יותר. גם שם היו החיים קשים: פליטים, שאין להם שום דבר. לא היה היכן לבשל את הדייסה, את האוכל. הייתי צריכה לרדת שתי קומות. שם היה מטבח כזה. (משותף). כדי לבשל קצת דייסה. במקום הזה גרנו שנה וחצי. כשחנה הייתה בת קרוב לשנה- יצאנו משם לכיוון צרפת. בגרמניה חליתי, אבל זה לא חשוב. נסענו לצרפת כדי להגיע לארץ ישראל. בדרך לארץ זה לקח לנו 3 שנים. לצרפת הביאו אותנו לליטון. היה שם מחנה נוסף של פליטים יהודים. התגוררנו בחדר אחד עם כמה משפחות והיה מאוד צפוף: היינו עם עוד חברים. בלה נשארה בלודז'. בינתיים היא הכירה את יעקב ספיבק ונשארה שמה. הם הגיעו בשנת 67 ישר לארץ. הם חיו בפולין הרבה שנים. אז הייתה תקופה יותר טובה. לא היו רדיפות אחר היהודים. הם התמקמו שמה והיה להם טוב, אפשר להגיד.

אחרי חודשיים שגרנו בליון, בחדר למטה, זה היה בבית של 5 קומות. זה היה באמצע החורף. בקומה החמישית גרה משפחה עם חמישה ילדים. הם הדליקו תנור עם ארובה. פרצה שריפה מהתנור. הגג התחיל לבעור והחל להישרף. האש התחילה להתפשט. אני התעוררתי ב-2.00 בלילה. הרגשתי עשן. יצאתי החוצה- והנה אני רואה שהבית בוער. כולם ישנו. אני הערתי את כולם. התחילו לפנות את החדרים. האש התפשטה וכבר המדרגות היו אפופות כולן בלהבה.

לקחתי כל ילדה לחוד. עטפתי בשמיכה ורצתי החוצה, בשלג. שמתי אותם מתחת לעץ- עטופות בשמיכה. אח"כ היו משפחות צרפתיות שעזרו לנו. הם לקחו אותנו עם הילדים אליהם הביתה. לא יכולתי לתקשר איתם, מפני שהם לא ידעו שפה אחרת, אלא צרפתית. לא הבנתי מה הם אומרים.

חיכינו שיפנו אותנו משם. היו אנשים שנפגעו מהשריפה ולקחו אותם לבית החולים.

לאחר מכן העבירו אותנו לבנדול, זה לקח כמעט יום שלם. היינו בחוץ עם הילדים. הצרפתים אירחו אותנו. הגענו לבנדול- זה היה קרוב למרסי. קרוב לים. מחנה פליטים. אבל הכניסו אותנו לאורווה גדולה- שמה התגוררנו עם עוד 25 איש. כל אחד קיבל 2 מיטות- לנו ולשתי הילדות הקטנות. התגוררנו שם.

חנה הייתה בת שנה, היא התחילה ללכת. הייתה לה נטייה למצוא חתיכת זכוכית ולהכניס לפה ולמצוץ. אני כל כך פחדתי. ניקיתי כל הזמן את השטח באורווה, שלא תמצא זכוכיות, אבל זה לא עזר. היא תמיד מצאה איזו חתיכת זכוכית.

הגיע הזמן לפנות אותנו. זה היה מקום סודי. היינו צריכים להפליג לא מתוך נמל, מפני שהיינו לא חוקיים. זה היה מאורגן ע"י ההגנה. עגנה שם ספינת דייגים. קנו אותה מאיטליה. כל מיני ספינות רעועות ושבורות, תיקנו אותן קצת. היה שביל צר ללכת. כל אחד מאתנו לקח ילדה אחת וחבילה של חיתולים על הגב, כל אחד לבש את כל הבגדים שלו על עצמו. הלכנו בשביל כ-2 ק"מ. שביל צר, שרק איש אחד יכול היה לעבור, עד למקום של הספינה, היינו כבר 70 איש ואישה וילדים, זה לא היה בלילה, זה היה ביום. הגענו למקום נידח כזה, צדדי, שאף אחד לא נמצא בו. פעם אחת לקחו אותנו לאיזשהו מקום כדי שנפליג משם- אבל משהו הסגיר אותנו והיה צריך לחזור. שמונה שעות נסענו עד שהגענו למקום הזה- כעת החזירו אותנו- רק לאחר שישה שבועות חזרנו שוב לאותו מקום. הספינה כבר ציפתה לנו במרחק רב מהחוף. היא נראתה כל כך גבוהה- נראה היה לנו שכדי לעלות על סיפונה זה כמו להגיע לשמיים... היה צורך בסירות גומי כדי להגיע עד הספינה. הגלים הציפו את הסירות והילדים נבהלו מאוד. ציפורה הקטנה בכתה וביקשה באידיש: "ואסער, געי אבעק" (מים-לכו מפה). היא ביקשה ממני שאגרש את המים. הגלים נכנסו לסירה. עזרו לנו לעלות, היה סולם כזה ארוך, בלי מעקה. היה קשה מאוד לעלות עם שתי ילדות, ואני הייתי כבר שוב בהריון- עם ילדה שלישית.(צבי תמיד דאג שאהיה בהריון, אולי פחד שאעזוב אותו...). היה לי קשה מאוד, לא הייתה לי ברירה, לא היו אז אמצעי מניעה, כמו שיש היום, ולא איש שיעזור לי. זאת הייתה עובדה והייתי צריכה לחיות עם זה. הייתי נגד, לא רציתי בדרך לא דרך ובתנאים קשים כל כך, להביא ילדים. זה היה ממש קשה. עברו עלי ממש כל מיני תקופות מאוד קשות ובלתי נסבלות ממש. לא היה לי שיתוף פעולה בדאגה לילדים וכו'...

איש אחד מההגנה לקח את חנה ועלה איתה לספינה-היא החליקה מהידיים שלו על הסולם ופתחה את הראש. היה לה פצע גדול על המצח. היה מזל שהוא תפס אותה, והיא לא נפלה למים. היינו באמצע הים. היא מאוד נבהלה, היו לה סיוטים אח"כ והיא בכתה כל הזמן.

בספינה היו דרגשים כאלה מרשת, 4 קומות, אני ביקשתי לקבל את הקומה הרביעית. דאגתי שלילדות יהיה אויר נעים. החבילות היו על הדרגש, על ידינו. לידנו היו עוד אנשים. לא הייתה כל פרטיות: אחד על השני. הים היה סוער, הספינה היטלטלה מצד לצד. הספינה הייתה בעלת שני מנועים. זו הייתה ספינת מפרש. למעלה, על הסיפון היו השירותים והמטבח.

ככה יצאנו לדרך.

כעבור יום יומיים גילו אותנו האנגלים. הם התחילו לחוג סביב הספינה. המסוקים גילו אותנו. רב החובל החליט להעמיד את הספינה בלילה. הוא קיפל את המפרשים. הוריד את השירותים ואת המטבח וצבע בצבע אחר את הספינה, כדי שלא יזהו אותה ויחשבוה לספינה אחרת.

ראשית כל-לקחו מאיתנו את כל המסמכים וכל התמונות. לאחר מכן הדריכו אותנו להשיב-במקרה שישאלו אותנו-כי אנחנו טועים בדרך, מפליגים לארץ מסוימת וכי הלכנו לאיבוד. התבקשנו להכחיש את דבר יהדותנו.

הייתה התנגדות, אסור היה להיכנס לארץ. זה היה בזמן המנדט. ההפלגה הייתה מיועדת להגיע מצרפת לארץ ישראל.

המשכנו בהפלגה. היינו כבר כשלושה ק"מ מחיפה. בהמשך ההפלגה- נתקלנו בסופה. הים סער מאוד והגלים היו גבוהים – כעשרה מטר ומעלה. הגלים הגבוהים טלטלו את הספינה בחוזקה. אחד המנועים פסק לעבוד. לאחר זמן קצר- גם השני נדם. נוצר חור בדופן הספינה ומים רבים נכנסו אליה. גלגלי ההצלה לא היו מנופחים. לא ידענו מה לעשות. כיצד נשתמש בגלגלים כאלה? אנשים בכו והתפללו. אישה אחת השתגעה. לא היה מה לאכול וגם מי השתייה אזלו. נותרו רק

קרקרים קשים מאוד שאי אפשר היה לנגוס בהם מבלי לסכן את שלום השיניים. נשארו רק קונסרבים-קופסאות שימורים. לא היה לי מה לתת לתינוקות שלי.
האכלתי אותם בקונסרבים, קצת תה- וזהו. הן חלו בהרעלת קיבה והחלו לשלשל. ילד אחד מת. אימו יצאה מדעתה. בקומה שמתחתינו היו בחורים רווקים. הילדות שלשלו ולא היו לי תנאי הגיינה נאותים. הבחורים פנו אלי: "גברת, גברת- נשפך לך משהו". "פתחתי קופסת קונסרבים ונשפך לי..."- עניתי להם. היה לי לא נעים, התביישתי-אולם לא היה ביכולתי לעשות דבר.
14 ימים שטנו בספינה הרעועה. הרוח הובילה אותנו. נסענו לאן שהרוח לקחה אותנו. ללא מנועים וללא יכולת לשלוט בספינה.וכבר במצב כזה שנכנסו מים, התחילו להוציא עם הדליים,ביקשו מכל אחד לעזור להוציא את המים, הגיעו ספינות של האנגלים והקיפו אותנו, אנחנו בירכנו על זה , זאת ממש היה הצלה, הם הצילו אותנו, לע היה לנו סיכוי להגיע לאיזה שהוא מקום, היינו באמצע הים, מרוחקים מאוד מכל יבשה, כשהעבירו אותנו לאוניה שלהם, הספינה התפרקה, כל הקרשים נפלו, זה התפרק כמו בית מקלפים, ממש מזל, אנחנו כל כך הודינו להם שהם הצילו את החיים של כולם,
500 משפחות עם ילדים קטנים, הם הביאו אותנו לקפריסין, בקפריסין היו עוד יהודים, היו כמה מחנות, היו שורה של מחנות, כשהגענו לקפריסין- כיבדו אותנו, לכל אחד נתנו תפוז ואנחנו שמחנו עם התפוז,
נתנו לנו אוהל שנקים אותו ביחד עם עוד משפחה, אנחנו כבר על יבשה מוצקה ולא בלב הים, ניצלנו, כולנו היינו בדילמה שאלו הם רגעינו האחרונים שלא נגיע לשום מקום, הבריטים ממש הצילו אותנו , מי שהיה בהריון הם לקחו למחלקה אחרת וטיפלו כל כך יפה, הם דווקא היו בסדר גמור, הייתי בהריון.

בקפריסין-בסנדלרייה-עם "דוד בלום"-חבר של אבא-פוטו"חנוך"

גרנו עם עוד משפחה- זוג מבוגרים, שהכרנו אותם בגרמניה, וכעבור חודשיים נוצר מצב , חוק כזה, שלמי שיש ילדים עד גיל שנתיים, כל ילד עד גיל שנתיים אישר למשפחה שלמה לצאת מקפריסין לארץ ,משפחה שלמה קיבלה סרטיפיקט (אישור עלייה) לעלות לארץ בתנאי שיש לה ולו ילד אחד עד גיל שנתיים, שתי הבנות שלי נרשמו כאילו הם מתחת לגיל שנתיים, אספו מההגנה בחור ובחור שהיו כאילו זוג וילדה, אחת הייתה צריכה להיות שייכת להם, מסרנו כבר את הציוד לאנגלים, את המיטות, את השמיכות ואת כל הציוד שנתנו לנו ולמחרת היינו צריכים להפליג.

לא סיפרתי: עם האוהל: כשהייתה רוח חזקה , האוהל התפרק, כשהיה גשם המים הרטיבו את המיטות, חודשיים היינו ככה בתנאים האלה

באמצע הלילה קיבלתי צירי לידה, הייתה שמה עששית על שמן, עם פתיל קטן, וזה היה האור שלנו, הדלקתי אות וכיבסתי את כל הבגדים שלא יהיה שום דבר מלוכלך שיהיו בגדים לילדים, לא היו לי הרבה בגדים להחלפה,הייתי צריכה כל פעם כשהתלכלך לכבס מהר כדי שיהיו להם בגדים נקיים, כדי שיהיה להם מה ללבוש, כיבסתי את כל הבגדים, לא הערתי אך אחד , בשקט בשקו עשיתי את כל העבודה, אחרי שהתעוררו- אמרתי לצבי: "שמע- אני כנראה לא אוכל לנסוע!" "מהר" הוא התחיל לצעוק ,נכנס לקריזה , מה את עושה? מה את מקלקלת לנו, זה היה הצ'אנס לצאת משמה, אמרת לו – אתה יודע מה"? ניגש לרופא ונתייעץ איתו, נכנסנו לרופא, הוא שאל, "איזה לידה?" אמרתי: "שלישית", הוא ישר סגר את הדלת על המפתח ושלח את צבי שילך לילדים, דיברנו לפני כן עם הזוג המבוגר, הם מאוד אהבו את ילדים, הם אמרו: "אם תצטרכי ללדת, אנחנו נעזור לך עם הילדים, נשמור ונטפל בהם", הם אמרו "את בשבילנו כבו ביתנו", אותו לא אהבו, אבל אותי מאוד מיודדת איתם.התחלתי לבכות: היכן אשאיר את הילדים? מי יטפל בהם?בכל זאת אלה הם אנשים זקנים וזרים, אלה הם שתי ילדות רכות, איך אוכל להשאירן? יש לי כעת הזדמנות, אולי הוא התקשר מיד לניקוסיה שישלחו אמבולנס, הוא הבטיח לי שבהזדמנות הראשונה הוא ירשום אותי בין הראשונים להפלגה לארץ.הבטחה לחוד והמציאות לחוד- נשארנו עוד 8 חודשים, ז"א- באותו היום ילדתי,

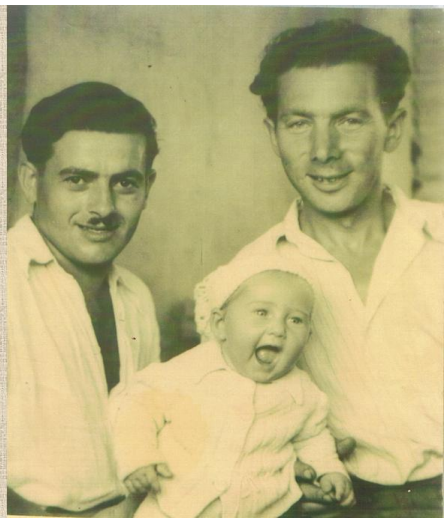

בקפריסין -אבא ובלום עם התינוקת שנולדה- יפה

בקפריסין-ליד גדרות התיל-עם "דוד בלום" החבר של אבא מהסנדלרייה בקפריסין, וציפי- אחותי ואני על הידיים של אבא-ממש לפני ההפלגה ארצה פוטו "חנוך" אוקטובר 48 . רואים שכבר קר

כך נולדה יפה בקפריסין,צפי- בלודז', חנה בגרמניה , ויפה בקפריסין, החזיקו אותי 8 ימים אחרי הלידה, היה סיפור שרצו להחליף לי את הילדה- פתאום הביאו לי ילד שחור כזה, האחות עשתה טעות, אמרתי –לי יש ילדה ולא ילד, ולחיים ורודות, היא הייתה כל כך יפה, והיא ביקשה: "זאת הילדה שלי, אני אקנה אותה ממך, אתן לך כמה כסף שאת רוצה, אני אשלם לך את יכולה ללדת עוד ילדים",

יפה גוטליב- אני- נולדתי במחנה המעפילים בקפריסין ב-27 באפריל 1948

היא הייתה רווקה זקנה אמריקאית, היא אמרה: "יש לי בית גדול בארצות הברית, לא יחסר לה שום דבר, מה איכפת לך? אמרתי! "גם אם תיתנו לי הר מזהב אני לא אמסור את הילדה שלי לאף אחד",

היא הייתה כל כך יפה, שרק נגעו לה בלחי- היא הייתה בת כמה ימים וישר חייכה, מאוד חמודה היא הייתה,

אח"כ שיבצו אותי במחנה חורף, קודם היינו במחנה קיץ, אחרי הלידה – למחנה חורף, ואת התינוקת לקחו לבית תינוקות, לי במילא לא היה חלב להניק את התינוקת, שיפה היית בבית התינוקות – שוחחתי עם אחת האחיות, היא שאלה אותי מניין אני, ואני שאלתי אותה ,מסתבר שהיא גרה בשכנות לעיר שלנו, בפולין- 11 ק"מ – היינו הולכים ברגל לשמה,

היא סיפרה שהיא נמצאת ב"קיבוץ", היה בקפריסין "קיבוצים"-היא חיה בקיבוץ והיא מכירה שני בחורים שהם מבלוניה, שאלתי איך קוראים להם – היא אמרה:אליעזר פונצ'ק ועוד אחד שהיה חבר שלי, למדנו ביחד והיינו חברים- שמחה פוטר, לא האמנתי למשמע אוזני, תשע שנים לא היה לי שום קשר, לא ידעתי איפה לייזר אחי, חיפשתי אותו, כל עלייה מרוסיה, אנשים שחזרו משם לפולין, חיפשתי אותו ולא היה שום זכר, אף אחד לא ידע, הייתי מאוד נרגשת, ביקשתי ממנה שלמחרת אני אבוא והיא תלך איתו, זה היה בערב כשהיא סיפרה לי, כל הלילה כבר לא יכולתי לישון, בבוקר הלכנו לראות את שני הבחורים ,זו הייתה התרגשות מאוד גדולה, בקושי הכרתי אותו הוא יצא ילד.

אבא וחבר בקפריסין-
גדרות תיל ומגדלי
שמירה.
מאחורי התמונה
כתוב:
בית-עולים בית ליד
ת.ד נתניה.
יהודיד גיחויז-אולי
געוויז.
יכול להיות שזו
הכתובת בה שהו
ההורים כשעלו ארצה

אמא פוגשת את דוד לייזר בקפריסין

אבא -אמא בקפריסין-ציפי חנה ואני- דוד לייזר מחזיק את ציפי על הידיים

בקפריסין-כל המשפחה עם דוד לייזר- שפגש את אימא אחרי 9 שנים- בזכות האחות שילדה אותי.
שימחה פוטר-חבר ילדות מבלוניה ואשתו סוניה.
סיפור מרגש בפני עצמו.

הייתי כל ה
(סוניה) מ
ממולנו גו
בעברית, ו
כי המצב שמה היה כזה שמי שהיה רווק אז האוכל שנתנו לא הספיק, הם ממש היו רעבים, לא

היה להם כסף לקנות מצרכים, אצלנו הייתה משפחה, על כל תינוק קיבלנו אותו התקציב , מה שלבן אדם מבוגר, ז"א:קיבלנו תקציב לפי מספר ראשים, קיבלנו את המצרכים מהאמריקאים, אנחנו עזרנו להם, קיבלנו הרבה מצרכים אז התחלקנו איתם,

הם מאוד אהבו את יפה – זה היה צעצוע חדש, בשבילם, ציפי כבר הייתה ילדה גדולה , כשיצאו כבר כל הילדים אז הילדים שלי היו היחידים כמעט בכל המחנה, השאר עלו לארץ, בגלל זה שלא עלינו עם הזוג המבוגר לא עלו, הם נשארו, מאוד הצטערנו על כך , היינו בדיוק שנה בקפריסין, אפילו יותר, ככה החיים נמשכו , באותם התנאים שהיו, וחיכינו שיקרה משהו, הביאו לשם הרבה אומנים והופיעו, הייתה במה להופעות,

אבא צועד בהפגנה במחנה הקיץ עם הפחונים-נגד הבריטים לשחרור פליטי השואה מקפריסין

היו גם הפגנות של אנשים צעירים, היה להם מאוד קשה, הפגנות לעלייה לארץ, לא היה מספיק אוכל, הרבה אנשים בודדים והתנאים היו קשים מאוד, לא אנושיים,

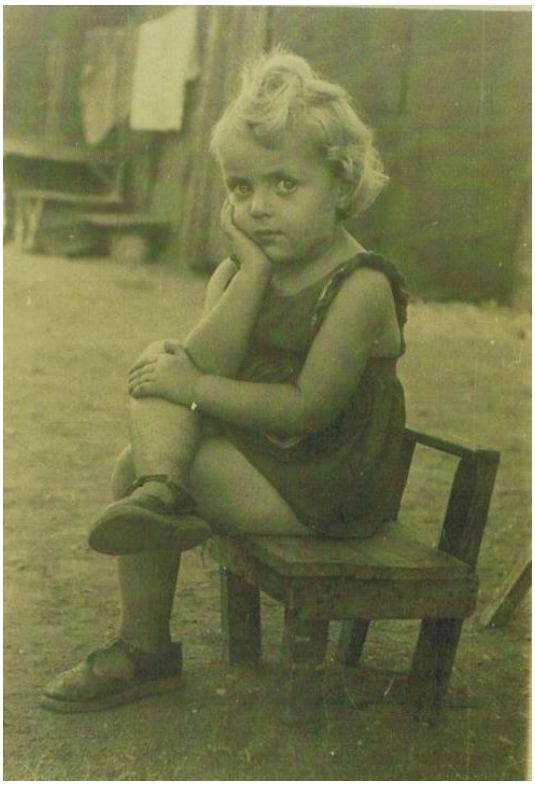

ציפי לקחה את חנה ביד והם הלכו לטייל, היה שמה צלם שהכניס אותם, לקח אותם לסטודיו שלו ועשה להם תמונות ופרסומת, וח"כ הפתיע אותנו , הוא בא אלינו לפחון והציג לפנינו את התמונות שצילם אותם, נתן לנו גם כן, הן היו בנות כאלו חמודות, כולם הכירו אותם , ולא היו ילדים אחרים, אז הצביעו עליהם: הנה צפורה וחנהלה, הנה צפורה והנהלה,

היו שמה חדשות דרך הרמקול, הודיעו את החדשות, כולם התקבצו,
הייתה שעה מיוחדת שכולם התקבצו: ושמעו את החדשות, החדשות היו בעברית ואיש אחד בין הרווקים ידע עברית על בוריה, הוא היה אח"כ מורה לעברית, והוא תרגם לאנשים שיבינו מה קורה, ויום אחד הודיע שקמה ממשלת ישראל , אז הייתה שמחה גדולה, חגגו שמה ושמחו,

ממש, ידענו שכבר הגיע הקץ לייסורים שלנו ונגיע לארץ בקרוב, היינו בין האחרונים שהפלגנו לארץ, היה צריך לחכות בתור, היו רשימות מי צריך לנסוע, ואח"כ לפי התור ,

אנחנו יצאנו ממש אחרונים הגענו לארץ בשני לפברואר, שנת 1949 ,הגענו אני וצבי והבנות, כבר לא היינו צריכים למסור את הבנות לזוגות שאין להם, כולם כבר עלו, כבר הייתה מדינה והיא העלתה את כל היהודים, אליעזר עלה חצי שנה לפנינו ,הייתה עלייה של נכים והוא הצטרף, הוא היה כבר חצי שנה בארץ כשאנחנו הגענו, לייזר היה עם הקיבוץ שלו, לא יכולנו להיות ביחד, היה פחון כזה קטן,

בקפריסין-עם הפקלאות ליד הפחון-לפני העלייה לארץ-פברואר 49 עם אניית קוממיות. ציפי זוכרת שישבנו בנמל לפני העלייה לספינה. המים הרבים הפחידו את הילדה בת השלוש וחצי והיא צעקה באידיש: "ואסער גאיע אבעק.." -מים לכו מכאן...

אבל כשיפה הייה בת 3 שבועות אני חליתי במלריה, לקחו אותי ביחד עם התינוקת שוב לניקוסייה לבית החולים, היא הייתה שמה במשך כל הזמן, אני קיבלתי טיפולים, הייתי בביה"ח שבועיים, הייתי חולה מאוד, לא יכולתי לטפל בה, קיבלתי כל יום באותה שעה התקף של חום גבוה 41 מעלות, בהתחלה היה לי קר ורעדתי כולי- כמה שמיכות ששמו עלי לא עזרו קפאתי מקור, אח"כ היה לי חם ולקחו אותי באמבולנס לניקוסייה , יפה הייתה איתי בבית החולים, אף אחד לא בא לבקר, אי אפשר היה לנו , זה היה מקום אחר לגמרי- יתר משעה נסיעה(המחנה היה בלימסול), (מחנה הקיץ היה בפמגוסטה ומחנה החורף היה בלימסול), בדרך חשבתי שאמות, הרגשתי כל כך רע והקאתי כל הדרך, הייתי על אלונקה, אנשים זרים טיפלו בי ובתינוקת, הרופא

הראשי התאהב ביפה, הוא לקח אותה לביקור חולים, לקח אותה על הידיים והיא הייתה בסכנה כי הייתה יכולה להדבק, למרות שהחזיקו אותה במחלקת ילדים אבל גם הילדים היו חולים.

קפריסין-כרטיס שנה טובה-תש"ט 1948/9

בקפריסין-כל המשפחה המאושרת-בתמונה זו השתמשה ממשלת ישראל לצורך תעודת העולה של המשפחה- היא הייתה צמודה אליה בסיכות והייתה עליה חותמת של הרבנות הראשית של מדינת ישראל- כנראה תעודת "כשרות"...

קפריסין-כרטיס ברכה לראש השנה-תש"ט

הביאו אותנו לנווה יעקב – ליד חדרה, היינו שמה שבועיים, והיות והיו לנו 3 ילדים קטנים- אז כבשו את לוד ורמלה- שאלו אותנו אם אנחנו רוצים לגור בירושלים – הייתה לנו אופציה לעלות לירושלים או לרמלה ולוד,ירושלים הייתה במצור, לצבי הייתה משפחה רחוקה שהוא ידע שהיא נמצאת בירושלים, הוא ביקש לנסוע לירושלים,

שבועיים היינו במחנה מעבר נווה יעקב, היו שמה תנאים מאוד קשים קיבלנו בבקה דירת בת שני חדרים, השירותים משותפים לכל השכנים ומטבח משותף עם עוד זוג, מסדרון, החיים היו מאוד קשים, לצבי נתנו ישר עבודה בבית חרושת לנעליים, הוא עבד כל החודש וזה מה שהוא הרוויח בקושי כיסה את המצרכים שלקחתי במכולת על החשבון כדי לקיים את המשפחה, סך הכל: חלב, לחם, גבינה, בעיקר לילדים- המוצרים הבסיסים, אז הייתה תקופת הצנע- הכל לפי תלושים.

הכל לפי התלושים, זה היה הקצבה של כל דבר, לא היה כסף לא יכולנו להתקיים ממה שהוא הרוויח, חיפשנו דרך לצאת משם, יפה, כנראה ששינוי המקום והאקלים השפיע עליה לרעה, היא חלתה , היא הקיאה והיו לה שלשולים, היא לא יכלה לעקל שום אוכל, המרפאה הייתה רחוקה מהמקום שגרנו, קיבלתי עגלה בשבילה , לקחתי אותה עם העגלה ושתי הבנות, והלכתי כל יום למרפאה, לרופא, שיעזור לי, כסף לא היה לי בכלל, לא ידענו מה זה כסף, בהתחלה שהגענו קיבלנו מנות מוכנות כמו בבית מלון, לפני שקיבלנו את החדרים היינו בבית מלון שבועיים, ושמה היו לנו תלושים לצהריים, אח"כ נתנו לנו את הדירה הזאת, ואליעזר עבר לגור איתנו,נתנו לו חדר אחד, הוא גם כן עבד שמה בבית חרושת, הם עבדו ביחד, וחיפשנו דרך איך לשפר את המצב, אז , יש קיבוץ ליד ירושלים – רמת רחל, כל הקיבוץ וכל הבתים נחרבו בזמן המלחמה,נתנו לנו בינתיים להתגורר במושבה גרמנית- שם הם התגוררו ,עד שיבנו מחדש,

בשבתות צבי ואליעזר לקחו עם האופניים את הילדות והלכו איתם לטייל, נסעו איתם ממושבה גרמנית לראות את הקיבוץ.

שנו שם גדר, צבי הציע את עזרתו, הוא היה גבר צעיר וחזק, הוא הציע את עזרתו והם מאוד התלהבו גם ממנו וגם מהבנות, והציעו לנו להצטרף לקיבוץ שלהם, הם לא ידעו ששוב הייתי בהריון, הוא אמר להם שיש לנו עוד תינוקת בבית- אנחנו חיפשנו קיבוץ,

בדרך כלל, בקיבוצים אחרים, צבי נסע לברר- לא רצו לקבל משפחות עם ילדים, הם חיפשו כוח אדם, ילדים צריך לפרנס,פעם הייתה הקצבה, 3 ילדים לא היו מוכנים לקבל בשום מקום ,הם קיבלו אותנו- שלחו אוטו משא שהעביר אותנו עם הדברים שהיו לנו, הם ראו אותי- הוא לא סופר להם שאני בהריון, כבר הייתי בחודש שמיני, בולט מאוד, הם הזדעזעו-אמרו: "מה ? אתה לא סיפרת לנו , עם ארבעה ילדים לא היינו מוכנים לקבל אותכם", אבל זה כבר היה מאוחר , זהו – קיבלו אותנו, אבל היחס אלינו היה מאוד גרוע, מאוד גרוע! הם התנקלו לנו , גם לילדים ,את הילדים לקחו מאיתנו, לא נתנו לי לגשת אליהם, הייתי צריכה לעבוד ולא לגשת, לא להיות בקשר עם הילדים, הילדים דיברו רק אידיש, הם לא ידעו שפה אחרת, גם אני דיברתי אידיש, אנחנו לא ידענו עברית, קצת הבנתי,לדבר זה היה עוד רחוק, התחילו אז –היה מושג כזה : אסור לדבר בשום שפה אחרת- חייבים לדבר רק עברית ,הם רצו בבת אחת לחנך את הילדים שיתחילו לדבר עברית, הם נכנסו לטראומה הילדים, פתאום לוקחים אותם מההורים ,עם אנשים זרים, ולא מתנהגים איתם כמו שצריך, היחס לא טוב, ושפה אחרת שהם לא מבינים,

ציפי הייתה כל כך קשרה אלי, תמיד הייתה מאוד קשורה אלי, לא רצתה ללכת לאף אחד, רק איתי הייתה היא בכתה בלילות, הייתה שומרת לילה – והיא שאלה אותה- "למה את בוכה?"היא אמרה:"אני לא רוצה להיות בקיבוץ כזה, שלוקחים לי את האמא, באידיש, ויפה הייתה תינוקת בת שנה וחצי והיא התחילה כבר לדבר כל מילה באידיש, היא התחילה לדבר מוקדם, וזה ששרנו לה את השפה-היא הפסיקה לדבר בכלל, לא אידיש ולא עברית, זה לקח הרבה זמן- היא ממש הייתה בהלם- לא דיברה בכלל. בגלל זה הרבה זמן לא יכלה להיגמל- הרטיבה בלילה, עברה עליה תקופה איומה, תינוקת שלוקחים, בבת אחת בצורה דרסטית, מחליפים את השפה – זה דבר נוראי, וגם על ציפורה זה השפיע מאוד, היא חלתה היו שמה אוכלוסייה מאוד לא סימפטית, היו בודדים נחמדים, לא יכולנו לעזוב,

לא הייתה לנו כל אפשרות. לא היו לנו אמצעיים, היינו תקועים שמה 3 שנים היינו שם, ז"א- במשך הזמן בנו מחדש את הבתים ועלינו למעלה יחד עם חברי המשק, היינו שמה עד שנה ,

אליעזר היה בירושלים ,הוא עבד בכל מיני עבודות, הוא התגורר במאה שערים, היית ה לו דירה משותפת עם עוד חבר, היינו כל הזמן בקשר, הוא אסף קצת כסף , והוא מכר את הדירה שהייתה לו, זו הייתה דירה מאוד לא אטרקטיבית אבל מה שהיה לו הוא אסף, הוא אמר: אנחנו נקנה משק , נלך למושב, הוא באמת שילם את הסכום-

ברמת רחל הסכימו לקבל אותנו- אבל מאוד כעסו על אמא שהגיעה עם 3 בנות ועוד אחת בדרך. הם הסכימו בקושי ל-3 בנות. כנראה שהכבדנו מאוד על כלכלת הקיבוץ, שהוחזק ע"י הנח"ל. בית הילדים היה בבית בויקו. אימא עבדה במטבח וילדה את אטה בבי"ח הדסה. אבא החליט לספר אותה כמו בן-מפני שרצה מאוד בן. הפרידו את אימא מהילדים ולא נתנו לה להתקרב אלינו-כדי שנדבר עברית. מהטראומה- הפסקנו לדבר בכלל ובכינו כל הזמן-מאמע, מאמע.

- אהבנו מאוד את הקרוסלה שליד בית בויקו-ראו את המכנסיים עם הגומי והסרט בשיער-תסרוקת ותלבושת אחידה-המקום מסביב עדיין שומם-היום הכל מלא בתים וירק.-אלה הם הרי ירושלים-לא להאמין...

במושב בארותיים שבעמק חפר ,קרוב לנתניה , ליד המשולש, ליד בורגתא, קנינו שם משק ,אליעזר שילם, לנו לא היה בכלל כסף הוא התגורר ביחד איתנו הוא מכר את הדירה ולא היה לו איפה לגור- רק איתנו, עברנו לשמה ,

חנה הייתה בכיתה א', ציפי הייתה 21:16 בכתה בגן, ואטה הייתה בת 3 , זה היה בשנת 1952 – עזבנו את הקיבוץ ועברנו למושב – בקיץ, 3 שנים היינו, לאחר חודש שהיינו ברמת רחל- אטה נולדה, אבי נולד עשר שנים אחרי אטה- בקיבוץ אחר, בעין חרוד. היינו בבארותיים 3 שנים, אני מאו נהניתי שמה, גידלתי כל מיני עופות- תרנגולות, אווזים, ותרנגולי הודו, ברווזים, עבדתי דם בשדה, החיים היו קשים – אבל נהניתי מהחופש שלא הייתי תלויה באף אחד ואף אחד לא אומר לי מה לעשות,ושקיבלתי שוב את הילדים שלי, שהם שלי ולא של משהו אחר, שאפשר לחיות חיי משפחה רגילים, היה לנו 25 דונם אדמה , פרה, סוס משותף עם עוד משפחה, ועיבדנו שם את האדמה, החיים היו קשים אבל ,התרגלנו לא לאט, מה שהפריע לנו – הקבלן שבנה את הבתים שמה הוא לא עשה חישוב טוב- האדמה שם היא כבדה והבניינים לא היו להם יסודות מתאימים, הבתים שקעו באדמה ונעשו סדקים, הקירות היו רטובים, המיטות עמדו בחדר אחד, הייתה ורנדה(מרפסת),קטנה ושם היה המטבח, וזה היה למעשה החדר של אליעזר, היה עם מתבן- לקש וחציר, אבל כל הבגדים שהיו בארון –התכסו בעובש, התמונות נרקבו, הקירות היו רטובים, אני פחדתי שהילדים יהיו חולים,

- דוד לייזר הלווה לאבא כסף והצלחנו לצאת מהקיבוץ ולקבל משק בכפר בארותיים שבעמק חפר-בית קטן של הסוכנות ובו חדר אחד בלבד ומטבח בלי מקלחת- לכולנו-6 נפשות. היינו מתרחצים בפיילה במטבח. השירותים היו בחוץ בבודקה קטן עם חבית וקרש. רפת ושתי פרות: כוכבה א' וכוכבה ב'- ובאורוה קטי הסוסה הלבנה. הייתה לנו גם עד ולול. הרבה בוץ... ושדה עם גידולים. דוד לייזר גר איתנו.
- כמובן שלא היה חשמל-היתה עששית מנפט, ועל רדיו אין בכלל מה לדבר. היה סדק גדול

- בכיתה א' בבארותיים עם המורה שלום האולטימטיבי
- שנהג לחלק שוקולדים לתלמיד שענה נכון על כל השאלות וקיבל 100 נקודות.

אני חושבת חדר נוסף,
יש לנו 4 יל
וועד המשק הם אמרו
שאם יבנו ופה מאוד
קשה, הם צ לא הייתה
ברירה היינו ה,
אליעזר נסע לרשלים, ואנחנו נשפנו לנתניה, בבית קנה מחג שעובר את האוקיינוס, ונסע לאמריקה
, חנות סנדלרייה וזה היה תקוע בפינה כזו, אני אמרתי ישר שזה לא יתאים לסנדלרייה הזאת, שזה לא מקום בולט,ל א תהיה לו עבודה היו חיים מאוד קשים גם שמח, שכרנו דירה בבתי פוקסון –טוברוק , ליד מגרש כדור הרגל .שכרנו דירה וגרנו והיה קשה להתקיים, לא היה לילדים מה לאכול ממש, חיפשנו שוב דרך לצאת משמה, במקרה , נכנס חבר קיבוץ מעין חרוד (גרינברג) לתקן נעליים, צבי לה היה בסנדלרייה, הוא הלך לאיזה לקוח, חנה הייתה , היא הייתה ילדה בכתה ד', והיא אמרה: "תן לי אני אתקן לך את הנעל", הוא מיהר הוא אמר שהוא צריך שיתפרו לו והיא אמרה: "תן לי אני אתפור לך , אני אדפוק מסמרים", הוא ככה שוחח איתה והוא כל כך התרשם ממנה: ילדה אינטליגנטית, והוא ממש נפעם ורצה להכיר את כל המשפחה, רצה להכיר אותי ואת יתר הילדים והוא הציע לנו שישלח אוטו מעין חרוד, ונבוא לשבת לראות את הקיבוץ שלהם, אם לא ימצא חן בעינינו אז אנחנו לא נבוא, טוב זה באמת מה שקרה: חיפשנו קיבוץ זאת הייתה ממש הצלה עבורינו, לא יכולנו להתקיים, ילדים צריכים ללמוד, הכל עולה כסף, צריך להלביש אותם צריך להאכיל אותם, בן אדם צריך קיום, ולא היה מאיפה, הודענו לשמה , הובילו אותנו לשמה . אכסנו אותנו בבית מלון, היה שם בית מלון, קיבלנו טיפול כזה

יפה, כאילו הם היו מהמשפחה שלנו. באמת, המשפחה הזאת-של גרינברג- הם אלה שממש אימצו אותנו. הם היו בין ותיקי הקיבוץ, בין אלה שהקימו את הקיבוץ. היינו כל הזמן בקשר טוב. גם עם הילדים שלהם. בת אחת הייתה המורה של אטה (דרורה מיינון), והשנייה – אני עבדתי איתה ביחד (גאולה לויטה). טיפלנו גם כן בילדים. היה לנו טוב שמה.

אימא לא הסכימה שיישן בבית הילדים- כמו כולם בקיבוץ, ואבי הפך להיות בן-הזקונים, צעצוע ומשחק ל-4 אחיותיו, שהיו בוגרות ממנו ב-10 שנים ויותר.

בעין-חרוד נולד אבי. לא רציתי יותר ילדים. אמרתי שארבעה ילדים זה מספיק. אבל צבי התאכזב שאין לו בן. הוא מאוד רצה בן. הנשמה שלו יצאה לבו. הוא שכנע אותי, אולי

הפעם זה יהיה בן. עד כדי כך התאכזב, שכאשר אטה נולדה- הוא ביקש לספר אותה קצר כדי שתהיה לו הרגשה שיש לו בן. נקלטנו שמה מאוד יפה, קיבלו אותנו בחמימות רבה ולא חסר לנו מאום..

על הדשא בעין-חרוד ליד הבית, עם בריכת הדגים שאבא בנה וציפה בצדפים מהים-הייתה גם מזרקה, שיחי ורדים ועצי פרי.

היה לנו הכל. אני נקלטתי בעבודה מצוין ויצרתי קשר טוב עם כל האנשים בקיבוץ. צבי עבד בתחילה בסנדלרייה ואח"כ עבר לעבוד ברפת. בינתיים אליעזר הכיר את אסתר (שבאה

ממרוקו). היא הייתה בחורה יפה, אישה נחמדה, אבל שמנה. היא חלתה מאוד והפסיקה לצאת מהבית. היינו בחתונה שלהם. נסענו לחתונה שלהם עם כל הבנות. בעין חרוד היינו 8 שנים. לא הייתי עוזבת את עין חרוד. כל כך התיידדתי . הייתי בקשר כל כך טוב איתם. עד היום הם רוצים קשר, אבל אין לי אפשרות. הבאנו לשם את בלה-אחותו של צבי. היא הייתה בקיבוץ עם יעקב ספיבק –בעלה. יש להם בן אחד אברמהלה'. הוא חי שם עד היום. יש לו שני בנים מאשתו הראשונה. כעת הוא חי שם עם אשתו השנייה. שני הוריו כבר לא בין החיים. הוא שומר על קשר איתנו. נסענו לבקר אותו פעמים רבות והוא תמיד שמח לקראתנו.

מדוע החלטנו לעזוב את הקיבוץ.

התחלנו לטפל בקבלת פיצויים מגרמניה. זה היה דרך קרובי משפחה מתל אביב. (רות ומרדכי קירשנר- בת דודתה של אימי) בקיבוץ הם אספו את כל המסמכים והם סידרו בעצמם לחברי הקיבוץ את השילומים וזה ניכנס לקופות הקיבוץ המשותפת.אנחנו לא רצינו שזה ייכנס לקופה המשותפת. הבנות למדו 12 שנות לימוד ללא בגרות. הרמה לא הייתה כל כך גבוהה. הילדים היו מאוד מוכשרים. הם תמיד הצטיינו בלימודים. הם רצו להמשיך ללמוד. עובדה שעד היום הם לומדים. כולם לומדים- ברגע זה כולם לומדים. ממשיכים ומתפתחים ועוד לומדים ולומדים.....כולם- יש להם רצון חזק. הם מגשימים את עצמם. כולם אמרו- איזה ילדים מוכשרים יש לך. למה את עוזבת? מזכירה באה ודיברה איתי שעתיים: "אתם עושים עוול לילדים שאתם עוזבים. איך תוכלו להסתדר עם חמישה ילדים? יהיה לכם קשה מאוד. חבל- הילדים כל כך מוכשרים". חנה למדה בקונסרבטוריום מוסיקה ונגינה באקורדיון. שלחו אותה לחוגים בציור. היא מוכשרת מאוד בציור וגרפיקה. גם את אטה שלחו לחוגים לציור. אטה מאוד מוכשרת בציור. כשהייתה בגן, כל הקירות היו מכוסים בציורים שלה. יש לה כשרון גדול. היא עשתה גם B.A בתולדות האומנות. עכשיו היא ממשיכה לתואר שני. היה קשה בהתחלה, אבל הסתדרנו. צבי בסוף הסתכסך שמה עם אנשים. לא רצה יותר להיות שם. הייתה לנו אפשרות לעזוב. עזבנו לרמת גן. לרחוב המתמיד 32. כאן אנחנו גרים כבר משהת 1964.

אחרית דבר

על סיפור השואה לא יכולתי לדבר עם הילדים. זה הביא אותי תמיד לידי התרגשות יותר מידי גדולה. תמיד כשהסתכלתי על הסרטים מהשואה, הילדים אח"כ סגרו את הטלוויזיה ולא רצו לראות. זה השפיע עלי מאוד לא טוב. חליתי תמיד ביום השואה. לא יכולתי לדבר. הכל נסגר בפנים. זה תמיד פרץ אצלי בבכי. השתחררתי, כאילו אבן ירדה לי מהלב, ככה. במשך שנים, כשגידלתי משפחה, זה גם שיחרר בי את הרגשות.

היום, עכשיו, אני פתוחה ומספרת הכל בגלוי. אין לי בעיות. הרבה שנים-עד לפני זמן לא רב- היו לי חלומות זוועה. רדפו אותי כל הזמן ורצו להרוג אותי. כל מיני דברים. נפלתי לאיזה בור כל פעם. החלומות רדפו אותי לאורך כל השנים. בזמן האחרון-כבר לא. זה עוזר לי כשאני מדברת על זה. זה משחרר אותי. טוב, עברו כבר כל כך הרבה שנים מאז.

מבחינת גידול הילדים והאמביציה ללמוד ולהתקדם-ערכים אלו השתדלתי להעביר לילדי. כל החיים דאגתי רק לילדים. הילדים היו הדבר הכי יקר בשבילי. עודדתי אותם, עד כמה שיכולתי, תמיד , תמיד עזרתי עד כמה שאפשר ועודדתי אותם ללמוד ולהגיע להישגים. אבל אף פעם לא הכרחתי שום דבר. כיבדתי גם את הרצון שלהם. תמיד הייתי תמימת דעים עם כל ילד. מה שהוא רצה, מה שהוא חשב, היו לי שיחות איתם תמיד.

היחסים שלי עם הילדים קרובים מאוד. אין דבר שהם לא מספרים לי. אין דבר כזה שישקרו. לא שקר ולא גניבה. זה רחוק מהם. זה מה שהם קיבלו בעין חרוד, זה בנה אותם וזה נתן להם ערכים לחיים, לזולת ולחברות. לחיות ביחד. החינוך שם הוא ברמה טובה מאוד.

היחס לדת:

אני יוצאת מבית מסורתי, דתי, אבל לא פנאטי. אבא שלי, זיכרונו לברכה, היה בן אדם – גם סוחר וגם מעורה בכל מה שקורה. כל יום הוא קרא עיתון והיה מאוד מלומד בתורה וגמרא. הוא היה כל שבת, (היו לי 5 אחים) הוא היה יושב עם כל ילד ולומד איתו את פסוקי השבוע. הוא ידע בע"פ דף בגמרא. היו לנו ספרי קודש כאלה ענקיים.עכשיו זה הכל מצומצם. היה ארון גדול עם ספרי קודש יקרים מאוד. הכל הושמד.

כשמישהו היה צריך לכתוב מכתב לאמריקה, הוא היה בא לאבא. היה לו סגנון כתיבה מאוד יפה. הוא היה בן אדם מאוד אינטליגנטי. גם בפולנית וגם באידיש- הוא היה בעל קורא בבית הכנסת 17 שנים. אנחנו לא אכלנו אף פעם לא כשר. היה בית כשר. שמרנו על כל החגים. החגים היו מאוד יפים אצלנו.

המלחמה לקחה ממני את כל האמונה. אחרי המלחמה הפכתי להיות בן אדם אחר לגמרי. גם אני, למעשה, התפללתי. כולם, גם אחותי שינדלה'. זה היה בתוך המשפחה, ממש, כולם שמרו על השבת. בשנים האחרונות אולי יצא לנו גם לנסוע בשבת. הזמנים היו אחרים. רדפו אותנו. השואה שינתה אותי- לא באופי. האופי לא משתנה אצל בן אדם כל הצרות שעברתי, כל מה שעבר עלי- לא שינה אותי. תמיד שמרתי על כללי האדם. לא לאבד את היחס לזולת. גישה חיובית. התמזל לי המזל, גם כשנקלעתי למצבים הכי קשים, תמיד הייתי בחברת אנשים שיכולתי לאינות מהם וליהנות מחברה טובה.

משפחה

הרבה שנים שמרתי את זה סגור. התחלתי לספר כשיצאתי לטיול עם חנה. היינו בצרפת, בהולנד וספרד. שישה שבועות היינו ביחד- ואז היא הקליטה אותי, כבר אז, על השואה. ה ילדים לא שאלו שאלות. הייתה תקופה כזאת שזה היה בושה, שהיה צריך להתבייש בזה, במה שעבר עלינו, שלא לדבר על זה, כי אמרו שהיהודים הלכו כמו צאן לטבח, לא רק בקיבוץ, זאת היית ה אווירה כללית בארץ. ממש היה אסור לדבר בשפה אחרת. היה צריך לדבר רק בעברית. ואיך אני למדתי לדבר עברית? לא הייתה לי אפשרות. היו לי תינוקות. לא היה לי איפה להשאיר אותם. כשהשכבתי את הילדים, בלילה היה עיתון בעברית קלה. קראתי את העיתון והעתקתי את כל המילים וכתבתי אותם. וזה נקלט, לאט לאט. זה שהייתי בקיבוץ-זה עזר לי, מפני ששם לא דיברו בשפות אחרות. בשיטה הזאת גם למדתי לכתוב ולקרוא ולדבר.אני מרגישה שכבר לא איכפת לי לדבר על הכל. אני מרגישה חופשית. אני חוזרת על הסיפורים משם. איך הרגשתי בראיון הזה?

הרגשתי בסדר. הייתה פעם קודמת שהתרגשתי. שוב זה עורר אצלי רגשות. האם זה גרם לי לראות או להרגיש אחרת על מה שקרה? אני אגיד לך: הייתה לי משפחה כל כך יפה....לא היו צעקות אצלנו בבית. הייתה הרמוניה. וכל זה אבד!... אני זוכרת את המבט האחרון שראיתי כשיצאתי בדרכי האחרונה מאוז'רוב-קילצקי בדרך לקרונות שהובילו אותנו למחנה.עברנו דרך הבית שבו גרנו, ודרך החלון ראיתי את המבט של אבא. העיניים שלו היו מבוהלות. אמא ואבא הסתכלו אחרינו בלכתנו-זאת לא אשכח אף פעם. האחים שלי נשארו שמה. הייתה לי הרגשה שלא אראה אותם יותר לעולם. וזאת מפני שסיפרו לי סודות. נכנסתי לבתים שאף יהודי לא נכנס שמה. הייתה לי קליינטית-אשת מפקד המשטרה- הקצין הראשי. הגרמנים סיפרו לו את כל התוכנית שהייתה לגבי היהודים. אשתו לקחה אותי איתה לסלון וסיפרה לי את זה בסודיות. רק שלא אספר לאף אחד. שמרתי זאת בתוכי, לא רציתי להוסיף צרות נוספות להורי. לא סיפרתי להם. אני ידעתי ולא האמנתי. היה קשה מאוד להאמין שבן אדם יכול להפך לחיה כזאת ולעשות דברים כאלה. העם הגרמני נחשב לעם תרבותי מדרגה ראשונה, מאז ומתמיד. שהם יהיו מסוגלים להגיע למצב כזה? הסוד הנוראי הזה מאוד לחץ עלי- אבל לא סיפרתי להורים. ידעתי בליבי

שלא אראה אותם יותר. הייתה לי אחות-יפה. גם היא הושמדה בידי הגרמנים. היא הייתה ברוסיה. אבל באזורים נטושים, וכשהתחילה המלחמה, הגרמנים שוב כבשו את המקום והם הרגו באכזריות את כל היהודים. היא הייתה עם תינוקת. קיבלתי עדות מאחד שהכיר אותה והוא סיפר לי איך הם הרגו אותה. ממש באכזריות הנוראה שביותר. היא הייתה מאוד יקרה לי. אין לי הרבה זמן להרהורים על מה שקרה, מפני שאני מאוד עסוקה- בדרך כלל. אבל לפעמים כשאני מתעוררת בלילה ולא יכולה לישון-אני חושבת על הדברים האלה. אני נזכרת ועוברים בי זיכרונות. כל מיני קטעים מחיי המשפחה. אמא שלי נראתה כמו אחות שלנו. הייתה כל כך יפה וצעירה ואלגנטית. לא האמינו, כשהלכתי עם אחותי ועם אמא לטייל, אנשים לא האמינו שזאת אימא שלנו.

ואחר כך הרדיפות שהיו לנו. מה יש להיזכר??? זה מש סיוט, הכול סיוט: מה שעבר עלי בגטו וארשה, מה שאני ראיתי, כשהילדים ישבו על הקירות עם קופסאות הממתקים, וביקשו שאנשים יקנו את הסוכריות, כדי שיהיה להם קצת כסף לקנות לחם. בזמן האחרון, כבר לא בקשו לחם, הם בקשו פרוסות קולרבי. היו נשים שמכרו פרוות עבור כיכר לחם, דברי זהב. נכנסו גויים והם קנו מהם דברי ערך, כדי לחיות עוד יום, עוד יום לעבור. היה מסיכן בגטו לעבור ולהחזיק חבילה ביד. היו כאלה שתפסו את החבילה וברחו. מרוב רעב אנשים הפכו לחאפרים כאלו. שם היה ממש רעב איום ונורא. לילדים היו פנים של זקנים. הם נפלו ממש על הארץ. בהתחלה עוד התאספו כמה אנשים, אספו כסף וכיסו אותם בנייר. אחר כך כבר לא שמו לב לזה. ראיתי איך שבאו חברת קדישא ואספו אותם בערימות בתוך העגלה והביאו אותם לקבר אחים.

מה עושים עם הזיכרונות?

יש מפגשים קבוצתיים של ניצולי שואה באוניברסיטה, למטרות של לספר ולשתף, להוציא את זה, מהלב, להתחלק בכל מיני שאלות. הייתי מעוניינת להשתתף בקבוצה כזאת אבל אני לא בן אדם חופשי.אני לא יכולה לעזוב את צבי לבד. הוא הפך להיות כמו ילד: מבולבל ולא מתפקד בכלל. רוב שעות היום הוא במיטה ולא עושה ממש שום דבר. צריך לטפל בו כמו בילד קטן. איך אני יכולה להשאיר אותו לבד? יש לי הרכבה דברים לסדר, אבל אני ממש צריכה לטפל בו ולהיות איתו כל הזמן. אני מאוד מוגבלת בתנועה. למה אני לא באה לירושלים. לא נוסעת לילדים שלי ולשום מקום אחר. צבי כבר לא מסוגל לנסוע, לא נייד. אני לא יכולה להשאיר אותו. הוא הידרדר מאוד ומצבו מאוד לא טוב.

הוא היה גבר כזה חזק ובריא. היה לו הרבה כוח. הוא לא פחד משום גוי, להיפך-צעירים שהכירו אותו-פחדו ממנו. הוא היה מאוד חזק. אף פעם לא פחד מהם. הוא חלה בסוכרת.

<u>אחרית דבר</u>

<u>לא היו צעקות אצלנו בבית, הייתה הרמוניה.</u>

לא מריבות , ממש הייתה הרמוניה – וכל זה אבד! אני זוכרת את המבט האחרון שראיתי כשיצאתי בדרכי האחרונה מאוז'רוב-קילצקי בדרך לקרונות שהובילו אותנו למחנה, עברנו דרך הבית שבו גרנו ודרך החלון ראיתי את המבט של אבא, העיניים שלו היו מבוהלות, אמא ואבא הסתכלו אחרינו בלכתנו, זאת לא אשכח אף פעם, האחים שלי שנשארו שמה, הייתה לי הרגשה שלא אראה אותם יותר, מפני שסיפרו לי סודות. נכנסתי לבתים שאף יהודי לא נכנס שמה, הייתה לי קליינטית- אשת מפקד המשטרה- הקצין הראשי.

הגרמנים גילו לו את כל התוכנית שהייתה להם לגבי היהודים. אשתו לקחה אותי איתה לסלון וסיפרה לי את זה בסודיות. רק שלא אספר לאף אחד , שמרתי זאת בתוכי , לא רציתי להוסיף צרות נוספות להורי, לא סיפרתי להם, אני ידעתי, ולא האמנתי, היה קשה מאוד להאמין, שבן

אדם יכול להפוך לחיה כזאת ולעשות דברים כאלה. העם הגרמני נחשב לעם תרבותי מדרגה ראשונה, מאז ומתמיד. שהם יהיו מסוגלים להגיע למצב כזה? !!
הסוד הנוראי הזה מאוד לחץ עלי- אבל לא סיפרתי להורים. ידעתי בליבי שלא אראה אותם יותר. הייתה לי אחות . יפה גם היא הושמדה בידי הגרמנים. היא הייתה ברוסיה, אבל באזורים נטושים. וכשהתחילה המלחמה , הגרמנים שוב כבשו את המקום והם הרגו באכזריות את כל היהודים- היא הייתה עם תינוקת , קיבלתי עדות מאחד שהכיר אותה והוא סיפר לי איך הם הרגו ממש באכזריות, הכי גרועה... והיא הייתה מאוד יקרה לי, אין לי הרבה זמן להרהורים על מה שקרה מפני שאני מאוד עסוקה- בדרך כלל. אבל לפעמים כשאני מתעוררת בלילה ולא יכולה לישון- אני חושבת על הדברים האלה. אני נזכרת ועוברים בי זיכרונות, כל מיני קטעים מחיי המשפחה. אימא שלי נראתה כמו אחות שלנו, הייתה כל כך יפה , צעירה ואלגנטית. לא האמינו, כשהלכתי עם אחותי ועם אמא לטייל- אנשים לא האמינו שזאת אימא שלנו. ואחר כך הרדיפות שהיו לנו- מה יש להיזכר- זה ממש סיוט ,הכול סיוט, מה שעבר עלי בגטו וארשה, מה שאני ראיתי כשהילדים ישבו שעונים על הקירות עם קופסאות הממתקים, וביקשו שאנשים יקנו את הסוכרייה, שיהיה להם קצת כסף לקנות לחם. בזמן האחרון כבר לא ביקשו לחם, הם ביקשו פרוסת קולרבי. היו נשים שמכרו פרוות בעבור כיכר לחם, דברי זהב. נכנסו גויים לגטו קנו דברי ערך – כדי לחיות עוד יום, עוד יום לעבור. היה מסוכן לחצות את הגטו ולאחוז חבילה ביד. היו כאלו שתפסו את החבילה וברחו, מרוב רעב אנשים הפכו ל"חאפרים" כאילו. היה שם ממש רעב איום ונורא. לילדים היו פנים של זקנים , ונפלו ממש על הארץ. בהתחלה עוד התאספו כמה אנשים אספו כסף וכיסו אותם בנייר, אחר כך כבר לא שמו לב לזה, ראיתי איך שבאו חברת קדישא ואספו אותם בערימות בתוך העגלה והביאו אותם לקבר אחים.

מה עושים עם הזיכרונות?
יש מפגשים קבוצתיים של ניצולי שואה באוניברסיטה, במטרה לספר ולשתף, להוציא את הכול מהלב, להתחלק בכל מיני שאלות. הייתי מעוניינת להשתתף בקבוצה כזאת . אבל אני לא בן אדם חופשי, אני לא יכולה לעזוב את צבי לבד. המצב שלו התדרדר מאוד. הוא הפך להיות כמו ילד , מבולבל ולא מתפקד בכלל, רוב השעות הוא שוכב במיטה ולא עושה ממש שום דבר. צריך לטפל בו כמו בילד קטן. איך אני יכולה להשאיר אותו לבד? יש לי הרבה דברים לסדר, אני ממש צריכה לטפל בו ולהיות איתו כל הזמן. אני מאוד מוגבלת בתנועה. למה אני לא נובעת לאחי שבירושלים? לא נוסעת לילדים שלי? ולשום מקום? צבי כבר לו מסוגל לנסוע, הוא לא נייד , אני לו יכולה להשאיר אותו. הוא הידרדר מאוד ומצבו מאוד לא טוב. הוא היה גבר כזה חזק ובריא , היה לו הרבה כוח, הוא לו פחד משום גוי, להיפך –צעירים שהכירו אותו- פחדו ממנו. הוא היה מאוד חזק. הוא אף פעם לא פחד מהם. מה השפיע עליו? הוא חלה –בסוכרת . אולי מה שעבר עליו בשואה השפיע עליו , היו לו סיפורים מאוד מעניינים על מה שעבר עליו. הוא סיפר . חבל שלו הקלטנו.
עכשיו הוא כבר לא מסוגל, אני מקווה שבאף דור לא יקרה מה שקרה לנו, מה שעבר עלינו, אני מאוד מקווה. למען הילדים שלנו, הנכדים והדורות הבאים שהם לא ירגישו את הטעם. בזמן האחרון עלתה המודעות לגבי מה שקרה. הייתה תקופה שלא הייתה מודעות למה שקרה. לא סיפרו בבתי ספר, לא היה כתוב בספרים, לא בספרי ההיסטוריה. היו אנשים מארצות אחרות שבכלל לא ידעו שהייתה שואה. רק בשנים האחרונות מגבירים את הידע ומוציאים את הכול החוצה.

<u>ממחנות העקורים בגרוסל מרודם לספינת מפרשים בדרך לארץ.</u>

ביניהם הייתה חברה שלנו שאנחנו עשינו לה חתונה כשגרנו איזו תקופה בקיילצה, לפני שיצאנו מפולין, התינוקות הרגו אותה, הרגו אותה עם התינוקת. עשינו בברלין אזכרה לנרצחי קיילצה , ואחר כך העבירו אותנו למקום אחר, מרוחק משמה גם כן מחנה אמריקאי לפליטים, והתגוררנו שמה (גרוסל מרודם) , קיבלנו שמה מצרכים ותמכו בנו. אחר כך נולדה שמה חנה . שנה וחצי היינו בגרמניה. כל התקופה הזו ציפי התפתחה יפה, לא היו לה בעיות מיוחדות, הייתי מאושרת, היא הייתה ילדה יפהפייה התגאיתי בה, שיש לו ילדה כזאת, התיידדתי עם עוד אנשים, והיה פחות או יותר, גם שם החיים היו קשים , פליטים שאין להם שום דבר, לא היה היכן לבשל את הדייסה, את האוכל, הייתי צריכה לרדת שתי קומות, שם היה מטבח כללי כזה. (משותף)- כדי לבשל קצת דייסה. במקום הזה גרנו שנה וחצי, כשחנה הייתה בת קרוב לשנה כשיצאנו משם לכיוון צורפת. נסענו ברכבת לצורפת, בגרמניה חליתי אבל זה לא חשוב- נסענו לצורפת כדי להגיע לארץ, בדרך לארץ זה לקח לנו 3 שנים, לצורפת הביאו אותנו לליון, ושמה היה מחנה נוסף של פליטים יהודים, התגוררנו בחדר אחד עם כמה משפחות, והיה מאוד צפוף: חיינו עם עוד חברים, בלה נשארה בלודז', בינתיים היא התחתנה והכירה את יעקוב ספיבק, ונשארה שמה. הם הגיעו בשנת 67 ישר לארץ. הם היו בפולין הרבה שנים אז הייתה תקופה יותר טובה. לא הייתה רדיפה של יהודים והם התמקמו שמה והיה להם טוב, אפשר להגיד. אחרי חודשיים שגרנו בליון , בחדר למטה, זה היה בבית של 5 קומות, זה היה באמצע החורף, בקומה החמישית גרה משפחה עם חמישה ילדים, הם הדליקו תנור עם ארובה- פרצה שריפה מהתנור, הגג התחיל לבעור והגג החל להישרף, האש התחילה להתפשט , אני התעוררתי ב-2 בלילה , אני הרגשתי עשן, יצאתי החוצה , ואני רואה שהבית בוער, כולם ישנו , אני הערתי את כולם , והתחילו לפנות את החדרים. האש התפשטה וכבר המדרגות היו אפופות כולן בלהבה. לקחתי כל ילדה לחוד, עטפתי בשמיכה , אח"כ היו שמה משפחות וצרפתיות שעזרו לנו, שלקחו אותנו עם הילדים אליהם הביתה, לא יכולתי לתקשר איתם, מפני שהם לא ידעו שפה אחרת , לא הבנתי מה שהם אומרים, האכילו את הילדים , חיכינו שיפנו אותנו משמה , היו אנשים שנפגעו מהשריפה ולקחו אותם לבית החולים. אותנו אח"כ העבירו מבנדול, זה לקח כמעט יום שלם , היינו בחוץ עם הילדים . אותנו אירחו צרפתים , הגענו לבנדול –זה קרוב למרסי, קרוב לים, מחנה פליטים, אבל הכניסו אותנו לאורווה גדולה 6.27 שמה התגוררנו עם עוד 25 איש. כל אחד קיבל 2 מיטות לנו ולשתי הילדות הקטנות. התגוררנו שמה, חנה הייתה שמה בת שנה, התחילה ללכת וכל פעם –הייתה לה נטייה למצוא חתיכה זכוכית ולהכניס לפה ומצוץ. אני כל כך פחדתי , ניקיתי כל הזמן את השטח מהאורווה , שלא תמצא . אבל זה לא עזר , היא תמיד מצאה איזו חתיכת זכוכית, הגיע הזמן שפינו אותנו משמה, זה גם כן היה מקום סודי, היינו צריכים להפליג לא מנמל, זה לא היה חוקי, זה היה מאורגן דרך ההגנה, הייתה ספינת דייגים, קנו מאיטליה כל מיני ספינות, רעועות ושבורות, תיקנו אותן קצת והיה שביל צר ללכת, כל אחד מאיתנו לקח ילדה אחת וחבילה של חיתולים על הגב, וכל אחד לבש את כל הבגדים שלו על עצמו, הלכנו בשביל איזה 2 ק"מ , שביל צר שרק איש אחד יכול היה לעבור , עד למקום של הספינה, היינו כ-75-70 איש ואישה וילדים. זה לא היה בלילה ,זה היה היום,הגענו למקום נידח כזה, צדדי, שאף אחד לא נמצא בו. פעם אחת לקחו אותנו לאיזשהו מקום כדי שנפליג משם- אבל משהו הסגיר אותנו והיה צריך לחזור, היה שמונה שעות נסיעה עד שהחזירו אותנו ואז הגענו למקום הזה. החזירו אותנו- וזה לקח עוד 6 שבועות עד שהחזירו אותנו ,ואז הגענו למקום הזה, והספינה עמדה במרחק רב מהחוף, זה נראה כל כך גבוה – כמו להגיע לשמיים, היה צריך בסירות גומי להגיע עד הספינה: היו גלים שהציפו את הסירה והילדים נבהלו מאוד. ציפי בכתה וביקשה באידיש, (היא דיברה באידיש)- שאני אבקש שהמים לא יבואו אליה (ואסר –געי אבעק–מים- לכו מפה). שאני אגרש את המים, הגלים נכנסו לסירה, עזרו לנו לעלות.

היה סולם כזה ישר- בלי מעקה, לעלות עם הילדים ואני הייתי כבר שוב בהיריון- עם ילדה שלישית,צבי דאג שאהיה תמיד בהריון, הוא פחד שאני אעזוב אותו, היה לי קשה מאוד, לא הייתה לי ברירה, לא היו אז אמצעים כמו שיש היום, לא אמצעי מניעה , ולא איש שיעזור לי. זאת הייתה עובדה והייתי צריכה להיות עם זה. הייתי נגד, לא רציתי בדרך לא דרך, ובתנאים כל כך קשים, להביא ילדים זה היה ממש קשה, עברו עלי ממש כל מיני תקופות מאוד קשות, ובלתי נסבלות ממש, לא היה לי שיתוף פעולה, שצבי ידאג לילדים וכו'.

דוד לייזר(הוקלט ב-3 באוגוסט 2006 –ט' באב)

נשארנו 2 מתוך משפחה של תשע נפשות. הבת הבכורה הייתה שיינדלה' (סבינה-יפה). השנייה הייתה הודסל (הדסה-באידיש). אחר כך באו הבנים: מוטל (מרדכי). אחריו אני לייזר (אליעזר-באידיש, ליון-בפולנית). אחרי היה מיכואל (מיכאל באידיש). אח"כ היה הירשלה' (צבי-באידיש). אחרון- המוז'יניק (בו הזקונים-באידיש) היה מוישלה הקטנצ'יק.

ההפרשים בינינו היו שנה-שנתיים:

שיינדלה' נולדה ב-1918 . הודסל נולדה ב-1919 (25 בדצמבר). מוטל נולד ב-1922 . אני (לייזר) נולדתי ב-1924 (בראשון בפברואר). מיכואל נולד ב- 1926 . הירשלה' נולד ב- 1928. מוישלה' נולד ב-1930 .

לאבא קראו לייבו (אריה) פינדק. שמה של אמי היה חנה לבית קרטוז'ינסקי. גרנו בבלונייה-עיירה קטנה הנמצאת 28 ק"מ מוארשה-דרומית מערבית. היא נמצאת בין וארשה לסוחצ'ב. אבא יליד סוחצ'ב. אמא ילידת וארשה. בעקבות זאת החליטו לגור באמצע- בין סוחצ'ב לוארשה. הם גרו לאחר נישואיהם בבית הורי החתן- בסוחצ'ב, שם נולדו שינדלה' והודסל. לאחר מכן עברו לגור בוארשה אצל משפחת קרטוז'ינסקי-משפחת האם. לסבא שלי קראו אהרון אליעזר קרטוזינסקי. על שמו נקראתי-לאחר מותו, ולכן מעולם לא הכרתי אותו. לסבתא מצד אימי קראו הנהלה'. את השם קרטוז'ינסקי סבא קנה מאיזה אציל פולני, כיוון שעסק באסטרונומיה ועם השם אפשטיין-לוין לא היו מקבלים אותו לאגודת האסטרונומים בוארשה. הוא כתב לוח שנה עברי עד שנת אלפיים. היה מאוד מלומד. כתב ספרים בעברית. תרגם את ה"מפה" של הרמ"א לאידיש-שפת יהודי פולין, כדי שהאנשים שאינם מלומדים ויודעי עברית יוכלו לקרוא בו. הייתה לו הכשרה לרבנות ולמעשה היה לו שטיבל פרטי ברחוב לשנו. המשפחה עצמה גרה ברחוב פרנצ'יסקאינסקה. היום הרחוב לא קיים, הוא הופצץ ע"י הגרמנים במרד גטו וארשה. הייתה זאת משפחה גדולה. היו לה חנויות לדברי סנדלרות ועורות.

בערך ב-1920 הם התיישבו בבלוניה. בבלונייה גרה גם אחותו של אבא עם בני משפחתה-משפחת גבר. שמה היה חנה-חיה גבר לבית פינדק. היא האמא של בינקה, שרה, גיטל, שלמה, סבינה (שהייתה כבר נשואה) ואידה היפהפייה. בסוחצ'ב נשארה אחותן של אבא-דבורה לבית פינדק. ההיא הייתה נשואה והיה להם בית חרושת לסוכריות. אח נוסף של אבא-מוטל-מרדכי, חי בוארשה. הייתה לו חנות גדולה לעורות בסמטה הסמוכה לרחוב הראשי בוארשה.

לסבי וסבתי מצד אבא קראו משה ובלה פינדק. האמת היא שכבר לא זכיתי להכירם. הייתי כל כך קטן, שאינני זוכר. לקראת סוף חייהם, חנה-חיה, אחותו של אבא, הביאה אותם לבלונייה כדי שתוכל לסעוד אותם בזקנתם. כשנפטרו, נקברו בבית הקברות של בלוניה.

בית הקברות הרוס לחלוטין היום, המצבות מנותצות. לא הכרתי אותם אולי מפני שלא היה ביכולתם להרבות ולבקרנו. לא היה זמן לביקורים, כולם היו עסוקים בטרדות היום. כל משפחה הייתה מטופלת בילדים רבים וטרודה בגידולם ובפרנסתם. הזיכרון היחידי שנותר לי מהם –הם זוג הפמוטים שקיבלנו בירושה לאחר מותם. כנראה שהיו אלה פמוטי כסף שיברו מדור לדור והיה להם ערך רגשי. את המצבות שלהם לא נוכל למצוא אם נחפשם בבית הקברות שבבלונייה

וזאת מפני שהוא נהרס לחלוטין. נשארו אך מיעט מצבות מנופצות. הפולנים השתמשו במצבות לבניית מדרכות בעיירה. הרסו הכל, את רוב בתי הקברות היהודים בפולין השתדלו למחוק ולהרוס, כדי לא להותיר כל זכר ליהודים שגרו שם, עד כדי כך הם שנאו את היהודים. זאת הייתה טיפשות גדולה מצידם, מפני שאם היו נשארים בתי הקברות-היו באים יותר אנשים לבקר את קרוביהם הקבורים שם. בית הקברות היחיד, אולי, שנשאר שלם, הוא בוארשה, ברחובות גיינשה-אוקופובה, שמה קבורים האבות של אמי ממשפחת קרטוז'ינסקי. היה לי דוד שעבד בבית הקברות באוקופובה. שמו היה חיים וולף, הוא היה נשוי לאחותה של אמי, שמה היה לייצ'ה-לאה. הוא עבד בחברת קדישא בבית הקברות בגיינשה, זאת הייתה פרנסתו. אני משוכנע שאליעזר אהרון קרטוז'ינסקי ואשתו אנהלה' קבורים בבית קברות זה-למרות שבני המשפחה אשר חיפשו את מצבותיהם, לא מצאו עד עתה דבר, פרט לקברו של הילל קרטוז'ינסקי, בנו של אליעזר קרטוז'ינסקי מבריסק דליטא. האם זה בנו של אותו אדם שהיה סבי? זהו בית קברות מתחילת המאה ה-20 .את ילידי וארשה קברו בו.
מעולם לא הלכתי לבקר את קבריהם. הייתי קטן מדי לכך. בקרתי בבית הקברות יחד עם בן דודי, כשהלך להביא לאביו אוכל. זה היה יחיאל. היה לו אח ושמו אברהם. שניהם שרו במקהלה של הסינגוגה בטלומצקה (בית הכנסת הגדול והמפואר ביותר שהיה בוארשה).
אחי מוטל ואני, בקרנו פעם בסינגוגה ושמענו את השירה שלהם. זה היה יפה מאוד. פנים בית הכנסת היה מרהיב-כמו ארמון. הייתה זו פעם ראשונה שראיתי בית כנסת כל כך מפואר. המבנה מבחוץ היה כמו ארמון-מרהיב ומבחוץ-מפואר. בית הכנסת הזה פוצץ לאחר מרד גטו וארשה-כעונש ליהודי הגטו שהעיזו להילחם ברייך השלישי ובגזרותיו. ובעיקר-על הגורל שגזר על היהודים. הגרמנים רצו למחוק את היהודים פיזית ורוחנית.

בערב שבת אחד, מוטל ואני בקרנו את משפחת וולף. הם הזמינו אותנו להסינגוגה בטלומצקה. הברום ויחיאל, בני דודי- שרו יחד עם מקהלת 60 הילדים שהיו שם-שני בני דודים שלי. כמו מקהלה של מלאכים-הם שרו את "קול דודי... לכה דודי לקראת כלה..". הרגשתי גאווה גדולה. גם למחרת, בשבת, הלכנו לבית הכנסת. זה היה זיכרון מתוק מאוד-הייתי אז ילד-אולם התרשמתי מאוד מכל החוויה הזאת. מקהלה גדולה שרה, ובתוכם יושבים שני בני דודים שלי ושרים!!!... זה היה כבוד גדול. רציתי פעם להתקבל למקהלה בבית הכנסת שלנו בבלונייה-אבל לא הצלחתי להתקבל. בית הכנסת הגדול נהרס כולו עד היסוד. אחרי השואה הייתי שם-ולא היה סימן ממנו. היה שם רק בור וזה הכל. ממש בור..
יהודים לא רצו לשרת בצבא, מפני שזה היה כרוך בבעיות כשרות וגם באנטישמיות. לכן הבחורים היהודים החליפו שמות, או שהטילו מום קטן בגופם. כך אפשר היה להשתחרר מהצבא. כילד-הייתי עסוק בלימוד תורה בחדר. הייתי הולך לחדר מבוקר ועד ערב. בערב הייתי חוזר הביתה. וכך כל יום, מלבד ימי חג-בהם היינו הולכים לבית הכנסת עם אבא ושאר האחים. רוב הזמן היינו עסוקים בלימוד תורה.
היה בית ספר יהודי בבלונייה בתקופה מסוימת. הספקתי ללמוד בו רק שנה האחת. בית הספר נסגר מחוסר תקציב. בזמנו-לא כל כך הבנתי מדוע הוא נסגר.
כדי לרכוש קצת השכלה-אבא שלח אותנו למורה פרטי שהיה עיוור. הייתה לו בת שלא התחתנה ונשארה להתגורר עם אביה. היא הייתה לו לעזר רב.היא שימשה לו כ"עיניים". כשהיה צריך לבדוק מה ואיל אנחנו כותבים, היא היית ה מסתכלת ובודקת. הוא היה איש משכיל מאוד. הוא היה כנראה מורה בגיל צעיר. לעת זקנה הוא יצר לעצמו פרנסה כדי שיוכל להתקיים בכבוד. פנסיה, כמובן, לא הייתה לו.

למדנו אצלו כדי שנדע לפחות להיות סוחרים. בד"כ- מה יכול היה יהודי לעשות בגלות פולין? להיות איזה סנדלר, או חייט או משהו אחר, או להיות סוחר זעיר ולעסוק במסחר. היה חשוב שנדע קצת פולנית וחשבון-זה מה שרכשנו אצל המורה העיוור שלנו. קראנו לו הלירר (המורה-באידיש). בעיקר למדנו תורה. אבא רצה שנהיה מלומדים-אבל שלא נחיה מהתורה-אלא, שנחיה מעבודה. לכן למדנו בשני המקומות: בחדר ואצל הלירר. הוא עצמו ידע תורה-הוא ידע ללמוד תלמוד. הוא היה בעל קורא בבית הכנסת והיה יהודי ירא שמים. ובעבורו היה זה הכול. הוא ראה חשיבות עליונה בכך שנגדל ונהיה לפחות יהודים כמוהו- ואולי אף יותר טובים ממנו. אבא התפרנס ממלאכת כפים. הוא תפר נעלים והיה סוחר בעת ובעונה אחת. הוא תפר את החלק העליון של הנעליים. אנחנו היינו עסוקים יום-יום בלימוד תורה. למשחקים היה לנו זמן מועט בלבד. מגרש המשחקים שלנו הצטמצם בחצר הקטנה שמאחורי הבית. מקום שהיו שם תרנגולות ובעלי חיים אחרים בתוך כלובים. בחצר היה גם בית השימוש שלנו. בחצר זו שיחקנו עם ילדי שכנים בתופסת. משחק אהוב עלינו במיוחד היה ארצות: בעזרת מקל מחודד צירנו עיגול על האדמה. ובעזרת סכין חילקנו את השטח שבתוך העיגול-כך "כבש לו כל אחד מאיתנו שטח אדמה להקים לעצמו מדינה. בעזרת הסכין-הגדלנו את שטח האדמה שלנו על חשבון ילדים אחרים. אהבנו לשחק גם כדורגל-כמובן שכדור תיקני לא היה לנו. את הכדור הכנו מסמרטוטים.

כשהתבגרנו מעט-אבא קנה לנו אופניים. אופניים אלו העסיקו אותנו רבות, שכן בכל פעם התקלקל חלק אחר והיה עלינו להביאם למתקן האופנים-ששמח לקבל מאיתנו כל גרוש מדמי הכיס שאבא נתן לנו לממתקים. מידי פעם זכינו לקבל מאבא כמה גרושים כדי שנוכל לקנות לעצמנו איזה ממתק או משהו אחר. במקום לקנות לעצמנו ממתק, היינו משקיעים כל מעותינו בתיקון האופניים. רק "הגדולים" זכו ליהנות מהאופניים. הקטנים -עדיין לא הספיקו...

למדתי בחדר עם אחי מוטל. הירשלה' ומיכאל עדיין לא למדו.

הראשון שהלך לחדר היה מוטל. הוא הלך לבד. לאחר זמן מה, הצטרפתי אליו גם אני.

נדרסתי ע"י אוטו כשהייתי ילד קטן.

מוטל התחיל ללכת לחדר, ואני הקטנצ'יק, רציתי לרוץ אחריו. היה לנו בעיירה אוטו אחד ויחיד, שחילק תה ויסוצקי. לא שמתי לב, עברתי את הכביש מבלי לשים לב, כדי להשיג את מוטה- אחי הגדול. פתאום צץ האוטו מהפינה. ברגע האחרון הבחין בי הנהג וניסה להאט-אך היה זה מאוחר. נדחפתי בחוזקה רבה. נפלתי על המדרכה כשמצחי פוגע בקצה שלה. נפצעתי פצע עמוק במצחי. השכנים, שראו את כל ההתרחשות, הכירו אותי-זה הבן של לייבו פינדק- הם אמרו, ומייד הזעיקו את הורי. היו אלו יהודים סנדלרים שגרו לידנו. אבא ואמא היו מודאגים מאוד. אבא בא בריצה והזעיק את הרופא שגר בקרבת מקום. הוא תפר לי את הפצע שנפתח ונלקחתי חזרה הביתה.

זאת הייתה ההרפתקה שלי בגיל שנתיים-שלוש. הורי נקנסו בשל כך על שהרשו לי לצאת לבדי בגיל כה רך מביתי. על פי חוקי המדינה, הם לא היו רשעים לאפשר לי לצאת מביתי ללא השגחת הורים. לאמתו של דבר-הייתי שובב גדול וברחתי מהבית ללא ידיעתם. הייתי הרפתקן לא קטן כבר מגיל צעיר.

אולם-כתוצאה מהרפתקה זו-הפכתי לפחדן. בזכות אותה פחדנות-נותרתי בחיים מהתופת של אותה תקופה ארורה.

פחדתי מהגרמנים וברחתי. לא רציתי לחזור מרוב פחד. לפעמים טוב להיות פחדן. לא תמיד טוב להיות גיבור

הצלקת מאז-נותרה על מצחי בצידו השמאלי-עד היום. מזכירה לי תמיד להיות זהיר ושקול. האירוע הזה בילדותי-הי מאוד משמעותי ומכונן בהמשך חיי.

רוב אנשי השכונה היו יהודים. הגויים היחידים שגרו בתוכה, היו מטאטאי רחוב או כאלו שעסקו בניקיון. הבית שבו גרנו היה בעל שתי קומות ורוב דייריו היו יהודים, כמונו. היו בתים בהם גרו אך ורק יהודים. במרכז העיירה גרו בעיקר יהודים, הגויים גרו בשכונות המרוחקות יותר מהמרכז. אנחנו גרנו ממש במרכז. הבית בו גרנו גבל ברינק-כאשר החנות שלנו פנתה לרינק (כיכר העיר). בעיירה שלנו היה שוק: כיכר כזו גדולה באמצע ובתים מסביב, ושמה גרו כל היהודים. זה היה מרכז מסחרי. היו מתאספים בו כל יום שלישי –זה היה יום השוק. אנשי הכפר היו מביאים את מרכולתם-התוצרת החקלאית שלהם- כדי למכרה ובתמורה-קנו מצרכים אחרים הנחוצים להם: בגדים, נעליים וכו'.

בלוניה-בחזית החנות של סבא אריה פינדק- לנעליים. היום-חנות לקיובסה-נקניקים.-המשפחה התגוררה עם שיבעת ילדיהם בבית זה-מעל החנות. ה חזית פונה לכיכר העיר.

החנות שלנו לצרכי סנדלרות, הייתה בכיכר. החנות הייתה מחולקת לחנות עצמה-בה מכר אבא עורות וחלקים אחרים הנחוצים לסנדלרי העיירה. בחלק אחר-אבא עסק בתפירת החלק העליון של הנעל. לפני המלחמה אבא פתח בחנות גם מדור לקניית נעליים מוכנות. אבא נתן לסנדלרים חומרים, הם עשו את העבודה, הביאו אלינו ואנחנו מכרנו. הם סיימו את מלאכת הנעל- סבא תפר את החלק העליון והם הוסיפו את הסוליה והגמר. ככה התפרנסנו. חנויות מכולת היו בכל מקום. רוב המשפחות היו ברוכות ילדים. 6 או 7 ילדים-היה מן המקובל. אך היו משפחות בעלות יותר ילדים. לא היינו המשפחה הכי גדולה בעיירה. היו משפחות שהיו ברוכות במספר רב יותר של ילדים.

החדר היה לא רחוק מביתנו. לא היינו זקוקים לתחבורה כדי להגיע אליו. הלכנו ברגל, לא רחוק מהכיכר. היינו בד"כ 15-17 ילדים בחדר-מקסימום 20. למדתי אצל כמה רבנים. כל פעם למדתי אצל רב אחר, לפי הגיל ולפי ההתקדמות. בשלב הראשון, כשהייתי קטן-הייתי צריך רב שיודע ללמד א-ב וניקוד-את השלב הראשוני של הקריאה והכתיבה. כשגדלתי-הייתי זקוק לרב בעל ידע רב יותר. לכל שלב היה רב מומחה אחר. התחלתי ללמוד בגיל 4. אני חושב שהייתי תלמיד

טוב. לא כל כך אהבתי ללמוד-אבל לא הייתה לי ברירה. ילד מטבעו אוהב לשחק. אבל כשהוא נכנס לתלם של לימוד-אין לו ברירה. הוא חייב ללמוד.
בסוף השבוע, בשבת, אבא שלנו, זיכרונו לברכה, היה לוקח אותנו ובודק מה אנחנו יודעים. מה למדנו. אם לא ידענו-הוא היה מתלונן אצל הרבי. הרבי היה כועס עלינו-וכך היה עלינו להתאמץ וללמוד. היו פעמים שגם קיבלנו מכות. אני זוכר שאף אני "זכיתי" לקבל מכות מאבי: בסוף השבוע, בחומש, התקשיתי להבין את הפירושים ולא "סיפקתי את ה סחורה". קיבלתי כמה סטירות הגונות מאבי. סטירות אלו עדיין חרוטות בזיכרוני. בשבת אבי היה מושיב אותנו על ברכיו והיה משמיע לנו את פרשת השבוע, זאת שלמדנו במשך השבוע שחלף. אם לא ידענו היטב את הפירושים- הוא היה מתלונן לפני המורה, הרבי, על כך שלא לימדנו היטב. על כך שלא אפשר לנו להבין את הפרשה כדבעי. אבי היה אדם דתי, הוא לבוש דתי-בשטריימל-מעיל ארוך ושחור. היה לו קסקט- כמנהג היהודים בעיירה. היה זה כובע עגול בעל מצחייה. זה היה הלבוש האופייני ליהודים. לא היה נהוג לכבוש מגבעות-כמו החרדים בארץ. הוא לא היה ממש חסיד. לא היה לו זמן לעסוק בכך. הוא היה בעל מלאכה. אדם המתפרנס ממלאכת כפיים. אולם הייתה לו נטייה לחסידות. כאחותי הודסל חלתה, הוא לקח אותה לרב חסידי בוארשה כדי שיברכה.

בית הקברות בעיר סוחצ'ב-עיר הולדתה של אימא

בעיירה סוחצ'ב-בה נולד וכל משפחתו התגוררה בה. זאת הייתה עיירה שבה התגורר האדמו"ר אברהמלה' בורנשטיין שהקים שושלת חסידות סוחצ'ב- הקיימת עד היום. צאצאיו נמצאים בירושלים וממשיכים את שושלת החסידות. האווירה החסידית שבעיירת ילדותו-השפיע על אבא ונטייתו לחסידות. אני מעולם לא ביקרתי בסוחצ'ב-למרות שהייתה ממש סמוכה לעיירתנו. אולם היו לנו קרובי משפחה בסוחצ'ב. אחד מהם הוא בן דודי מדרגה שנייה-אריה פירסטנברג. אימו-

חנה-חיה הייתה בת דודתו של אבי-היה להם סבא משותף. שם נעוריה היה פינדק. אריה הוא כיום בן 98 שנים. פעיל מאוד בארגון יהודים יוצאי פולין. הוא הגזבר. הוא מנהל מועדון לאידיש בו קוראים ספרות יפה באידיש ומעלים הצגות באידיש.. בנוסף, הוא מוזמן לכל מיני מקומות לספר סיפורים משם... השם אריה-ניתן לו על שם הסבא רבה של שנינו.

סוחצ'ב-כיכר העיר לפני המלחמה-רוב הסוחרים היו יהודים וביניהם בני פונדק שעסקו בסחר עורות

אבי היה איש עבודה. עול הפרנסה היה בסדר עדיפות עליון עבורו. הוא היה איש תורה-אולם תורתו לא הייתה אומנותו. נוהג היה ללכת לביה"כ אך ורק בסופי שבוע ובחגים. בעיירה היו בתי כנסת של בעלי מלאכה. נהגו להזמין את אבי לבית הכנסת של הסנדלרים כדי להיות בעל קורא בתורה. בנוסף לשטיבלעך-היה גם בית כנסת גדול מרכזי, לשם באו כל יהודי העיירה ואורחיהם. בעל קורא היה קורא את פרשת השבוע. היה לאבא קול יפה. הוא גם היה עובר לפעמים ליפני התיבה. צריך לדעת לקרוא בתורה, על פי הטעמים המיוחדים והנוסח המתאים. הוא היה מקובל על אנשי העיירה. אבי היה איש טוב לב. נהג לתת צדקה לעניים. הוא דאג שנגדל על פי רוח היהדות ונהיה יהודים טובים כמוהו. הוא היה משוחח איתנו רבות. לא עבר יום מבלי שישוחח איתנו. תמיד התעניין לדעת מה למדנו ומה עשינו. השבת הייתה מוקדשת כולה ללימוד התורה. הלכנו אחריו כמו חיילים לבית הכנסת. הוא לא היה קשוח איתנו. השתדל מאוד לא לנזוף בנו. כל השבוע היה טרוד בענייני הפרנסה והקיום ולא התפנה דיו ללתת לנו מתשומת ליבו. בסוף השבוע השתדל מאוד לנהוג בנו בכבוד ובנעימות. הוא השתדל להנעים לנו את השבת.

היו זמנים בהם היה כועס עלינו כי נהגנו במעשי שובבות, כילדים ועשינו מעשה שלא יעשה.. ברחנו כדי לא לקבל איזו צביטה או מכה. נהגנו להתחבא מתחת למיטה. אבא היה מנסה לתפוס אותנו. הוא היה זורק איזה חפץ מתחת למיטה. היינו שובבים גדולים, במיוחד אני ומוטל-הגדולים. אח"כ הצטרפו אלינו גם הקטנים-כל החבורה. זה טבעו של ילד, להשתובב קצת,

לעשות מעשים אסורים. אבא לא קנה לנו צעצועים, היה זה תפקידה של אימא. אמא הייתה דואגת לבגדים.

הייתה לנו אמא טובה מאוד ומסורה. אני זוכר את דמותה. היא הייתה אישה מאוד אלגנטית. לבושה יפה. היא הייתה טובת לב ודאגה לנו מאוד. אני חושב שאין הרבה אמהות כמו האמא שהייתה לנו. המסירות שלה הייתה ללא גבול. היא הייתה יושבת בלילות, כשכולנו ישנו-והייתה תופרת. היא עסקה בתיקון בגדים. לא היו לנו אפשרויות לקנות בגדים כמו שקונים היום. את הבגדים היו מתקנים ומטליאים. בגדי הילדים הגדולים עברו לקטנים והייה צורך להתאים אותם. את עבודת התפירה אימי הייתה עושה בלילות, לאחר שהלכנו לישון. ביום היא הייתה מבשלת ומכבסת. פעם בשבוע הייתה מגיעה אלינו הכובסת. היא הייתה מכבסת ידנית את הבגדים ונהגה להרתיח אותם בדוד גדול על הפרימוס (את הבגדים שמותר להרתיח). אמא הייתה אישה לא גבוהה. היא נהגה לנעול נעלי עקב כדי להשוות עצמה לאבי שהיה אדם גבוה. היא אהבה להתלבש יפה ובאלגנטיות ולטייל. אמא הייתה אישה מלאת שימחת ואהבת חיים. אמא אהבה מאוד לבלות ואהבה ממתקים. הייתה לנו שכנה שגרה לא רחוק מאיתנו, אלמנה. בתוך ביתה הייתה חנות ממתקים.אמא אהבה לבלות אצל אותה אלמנה.הייתה באה אליה כדי לקנות לנו ממתקים. בהזדמנות זו נהנתה אף היא מאכילת ממתק ומשיחה עם האלמנה. לא פעם, כאשר נכנסתי לאלמנה לקנות דברי מתיקה במעט הגרושים שקיבלתי מ אבי כדמי כיס, הייתי מוצא שם את איי, ואז-כבר הייתי עושה חגיגה גדולה. אימא אהבה לפנק אותנו. היא הייתה אישה מפנקת ואישה אוהבת. כמעט אינני זוכר שכעסה עלינו. הייתה לה סבלנות רבה אלינו. האלמנה גרה ברחוב צדדי לרחוב בו גרנו.

הקונדיטוריה שבכיכר העיר-קרוב לבית של אימא-אולי סבתא ישבה פה עם חברותיה ללגום תה ולטעום שטרודל תפוחים עסיסי

שמ
שלנ
הייו
כל
מגי
החנ
הנפ
נעוי
כל
היה
החנ
בחו
בכל
ביום
להב
רכי
היו
הקשים שאבו מהבארות הקרובים למקום מגורנו, ואילו את המים הרכים היה צורך להביא מהבאר הרחוקה.

"הואסער טרעיגיר"-שואב המים, הוא זה שהביא לנו את המים הרכים. הוא היה הולך כל יום עם אסל ודליים. היה נוהג לאכול תוך כדי הליכה, מפני שלא היה לו רגע פנאי לשבת ולאכול. כל היום הוא היה רץ עם המשא הכבד על כתפיו. וכל זאת עבור גרושים מועטים. מאוחר יותר

הוא כבר השתכלל והכין לעצמו חבית על גלגלים. את מי השתייה הוא היה מביא בתוך החבית. את החבית- בתקופה מסוימת –הוא רתם לסוס, אולם, רוב הזמן הוא עצמו היה רתום אליה. כך פרנס את אשתו וילדיו. הוא עצמו ניזון משאריות של לחם אותן היה מקבל מלקוחות רחמניים. אמא תמיד השתדלה לתת לו שאריות של אוכל שהיו מצויות באותו הרגע. את האוכל נטל בידיו הגרומות וטמן בתוך גופייתו-קרוב לחזה. בדרך היה הולך ואוכל. אדם מסכן, אבל כוח, כנראה שהיה לו. הראש שלו היה סתום. ככה היה מתפרנס אותו יהודי עלוב. שמו היה בן-ציון דע ואסער טרייגער. עצם הדבר שלא הצליח להתפרנס ממסחר או ממלאכה אחרת-מראה שלא הייתה לו יכולת שכחית. כוחו היה במותניו. הוא היה אדם דתי-אולם לא התפלל בבית הכנסת שלנו. על ראשו חבש קסקט כמנהג יהודי המקום, אבל לבושו היה "שמאטעס", (סמרטוטים) קצרים. היה לו זקן ארוך, שלא כמו לאבי, שהיה מיישר וקוצץ את זקנו בקפידה. אבי לא יכול היה להרשות לעצמו לוקסוס כזה ללכת עם זקן ארוך ופאות. אבא התהלך בין אנשים, יהודים ופולנים. הפולנים לא אהבו יהודים וכסוחר צריך היה להיראות כאיש העולם הגדול.

אבא היה מרבה בנסיעות לוארשה. אחיו היחיד, מרדכי פינדק, היה סיטונאי עורות. אבא קנה בחנותו הגדולה שהייתה במרכז העיר וארשה, ליד תחנת הרכבת הגדולה. בתו של מרדכי, מלכהלה', התגרשה מבעלה והפליגה עם בנה לאמריקה, ליפני המלחמה. היא נשאה בשנית. האב החורג אימץ את הבן. הבן נישא ונולדה לו בת. כיום, בתו חיה בישראל, ברעננה עם בעלה רש"י וילדיה. מלכהלה' עצמה כבר נפטרה. פעם נסעתי עם אבי לדודי מוטל שבוארשה עקב אירוסים במשפחה. פגשתי שם את בת דודתי מלכהלה' עם בנה, הצעיר ממני בשנים.

אחרי הבר מצווה, אחרי שהגעתי לגיל 13, 14, הפסקתי ללכת לחדר וניסיתי כבר מפעם לפעם לבקש מאבא שייתן לי לעזור לו לתפור במכונה. אבא נתן לי עבודות קלות. בנוסף, בקשתי ממנו שייתן לי לנסוע לוארשה, כדי לקנות סחורה. ידעתי היכן ללכת כדי לקנות את הסחורה, את דברי הסנדלרות הקטנים-אך לא את העורות. (מסמרים, עקבים וכו') הלכתי לרחוב פרנצ'יסקאינסקה-לחנותו של הדוד מוטל-אח של אבא. גם לדודים מצד אמא-שלא הכרתי כל כך, היו חנויות באותו הרחוב. נהגתי ללכת למימע אידעסל-דודה יהודית-אחותה של אימי. הכרתי אותה היטב. היא גרה עם משפחתה ברחוב סטבקי. הייתה לה חנות –מזנון לסנדוויצ'ים ולמאכלים קלים ומהירים. החנות הייתה צמודה לדירתם. סטבקי לא נחשב לרחוב מן המשופרים. הרחוב היה מוזנח. היה בו שוק. משפחת שמין התגוררה בקומה הראשונה וצמוד לדירה הייתה החנות. נהגתי לבוא לשם. הכרתי היטב את המקום. הגעתי בקלות דודה יהודית הייתה מקבלת אותי בסבר פנים יפות והייתה מכבדת אותי במאכלים ומטעמים. היא הייתה אישה טובת לב. היו למשפחת שמיון 4 ילדים. מרדכי הגדול וצבי הקטן יותר, ושתי האחיות: אסתר-שהייתה "מסובבת על כל הראש, הייתה בעייתית, ושרה. היחידי ששרד היה צבי שעלה ארצה ונפטר לפני שנים לא רבות. אחיו עלה אף הוא ומיד גויס לצה"ל ונפל בקרב על הקסטל. דודה יהודית הייתה אישה פקחית. בעלה היה גם הוא אדם טוב לב. הוא נפטר זמן רב לפני השואה. לאמא הייתה אחות נוספת שנפטרה מסרטן, לאחר הניתוח. אף היא התגוררה בוארשה ברחוב סמוצ'ה. שמה היה מימה לייצ'ע (דודה לאה). בעלה היה חיים וולף. ילדיהם יחיאל ואברמהלה' שרו במקהלה של 60 הילדים יחד עם משה קוסוויצקי-החזן המפורסם, בסינגוגה הגדולה שברחוב טלומצקה. לאחת מאחיותיהם קראו שוורצ'ע-שרה-באידיש. הם היו שתי בנות וארבעה בנים: מיכאל, מרדכי, אברמל, יחיאל ושרה. את שם האחות הנוספת אינני זוכר.

בתקופת המלחמה הם לא ברחו, הם היו בגטו וארשה, בזמן המלחמה, לא נסעו לאף מקום. יכול להיות ששלחו אותם באקציה, אינני יודע מה קרה להם, מפני שברחתי לרוסיה ולא היה לי כל קשר איתם. אי אפשר היה ליצור קשר, ניסיתי להתקשר, ניסיתי לשלוח מכתב לשכנה שלנו שהייתה לה חנות בבלוניה בפינה—הייתה להם חנות גדולה, קראו לחנות צ'אחענטה. היא הייתה גויה. שלחתי פעם מכתב מרוסיה, כשהייתי בקזחסטאן, אבל לא קבלתי תשובה. שלחתי מכתב

לחנות בזו ובקשתי שיכתבו לי מה הם יודעים על המשפחה שלי. לא קבלתי תשובה. כתבתי את המכתב בפולנית. הם היו שכנים שלנו. הם הרגישו עליונות- הגויים. לא היינו קונים אצלבם בחנות. הלכנו לקנות אצל יהודים. ככה שלא היו לנו קשרים איתם.
לא רק אני נסעתי לוארשה. היו לי מתחרים בבית. גם מרדכי רצה לנסוע. הוא היה יותר גדול ממני. גם הדסה נהגה לנסוע. הדסה נסעה ללמוד קונפקציה: חזיות וחגורות. יום אחד ברחה מהבית לאידסל (יהודית שמיון). היא עזבה את הבית. הסתכסכה. היא כעסה על אבא, אני לא זוכר בדיוק למה. היא קנאה בשינדל, אחותה הגדולה, שקבלה כל מה שרצתה, בזמן שאותה היו מקפחים. היא הרגישה כאילו היא הכבשה השחורה. היא הרגישה מנוצלת.

37.24

זהו רחוב ה-11 במאי-תאריך יום העצמאות הפולני-הרחוב בו אימא גרה

עוד לא היה גטו בבלוניה. עוד לא הצליחו להתארגן. יותר מאוחר-העבירו את יהודי בלוניה לגטו וארשה.
סגרנו את החנות, אסור היה לנו לסחור. להיפך- היו לנו נעליים. יום אחד פשטה שמועה אצל הגויים שמותר להם להיכנס לחנויות ולקחת את סחורה מבלי לשלם תמורתה. היינו חנות הנעליים כמעט היחידה בעיירה. אולי הייתה עוד חנות, אני לא זוכר.
פתאום הגיע חייל אס-אס ואחריו תור גדול של גויים, והתחילו לבזוז את הנעליים.
לא היו לנו הרבה זוגות, אולי 200 זוגות בערך. שיינדהלה', אחותי, לא איבדה את העשתונות. היא לא נתנה להם לקחת. היא תפסה בכוח את החייל, היא עוד לא ידעה שיש לנו עסק עם גרמנים. הם לא היו מדברים אתנו-אלא-דרך קנה האקדח, אולם חייל זה היה כנראה יותר אנושי- הוא הלך איתה למושל כדי לקבל ממנו הוראות. המושל פקד לאסור על הגויים את הביזה ולשלם עבור הנעליים. על כל זוג 20 זלוטי. כולם נעמדו בתור. גם אנחנו עמדנו בתור, כדי להציל כמה שיותר זוגות נעליים. לא הבחינו באותו רגע שאנחנו יהודים. הרכה לא יכולנו לקחת, מפני שאת

הרוב כבר הגויים לקחו. לא הייתה לנו סחורה רבה מפני שהייתה זו חנות קטנה, לא סיטונאית. מה שיכולנו להציל-הצלנו. קיבלנו קצת כסף עבור הסחורה.

מאוחר יותר, כשברחתי, כל המשפחה פונו לגטו וארשה. הרבה מאוד יהודים, מכל אזור וארשה, הגיעו לגטו וארשה. לא היו דירות לשכן אותם. הם שוכנו במרתפים ובכל מיני מקומות לא ראויים למשכן אדם.
אמא גילתה- במקרה, איזו שהי חברת ילדות, שהיה לה מלון דירות קטן. הוא הזמינה אותה ואת כל משפחתה להתגורר איתם ופינתה עבורם חדר נאה, גדול ומרוהט. הם לא נשארו שם זמן ממושך. הם ברחו מגטו וארשה לעיירה אחרת, לאוז'רוב קילצקי. הם חשבו ששם תהיה להם הצלה, אולם גם שם השיגה אותם יד הרוצחים.
ליפני המלחמה, הווסל ברחה מהבית בגלל איזה שהוא סכסוך. את הסיבה אינני זוכר. הדסה הרגישה עצמה מקופחת נורא. היא תמיד הייתה שואלת: "למה לא יפה? למה דווקא אני?!! הווסל הייתה עושה כל מיני עבודות כמו- רחיצת כלים. זה לא היה קל. לא היה שם ברז. היה צריך לרחוץ את הכלים בתוך קערה. את המים הואסער טרייגר היה מביא-לשתיה וגם לרחיצה. אבל לפעמים היינו מביאים לבד, מפני שהייתה באר קרובה לבית, לצרכי רחיצת כלים ושטיפת רצפות וכו'. אבל לבאר המים לשתייה היה צריך ללכת רחוק מאוד. לפעמים היינו אוגרים מי גשמים. היינו שמים חבית בחוץ, והמים היו ממלאים אותה, וכך היו לנו מים רכים, טובים לכביסה. בחורף לא היו גשמים, היה שלג. גשמים ירדו בדרך כלל בקיץ. השירותים היו בחוץ. בלילה הייתה קערה ובה עשינו את הצרכים בלילה. קערה כזו גדולה. כדי ללכת לשירותים היה צריך ללכת החוצה לחצר שמאחורי הבית. כדי להתרחץ, היינו שופכים על עצמנו ספל מים ושוטפים עצמנו. ברז מים לא היה. כל אחד רחץ את עצמו ליד הפיילה (קערה גדולה). עמדנו בתוך הקערה והתרחצנו. אבל בשבת היינו הולכים למקווה. המקווה ליד בית הכנסת. היה צריך ללכת די רחוק. החיים היו פרימיטיביים. ירדנו למקווה כדי לטבול. שם היו ברזים וסבון, וכך היינו מתרחצים. לא היינו מתרחצים כל יום.
היינו הולכים לבית הכנסת רק ביום שישי ושבת. באמצע השבוע לא הלכנו לבית הכנסת. הבנות הלכו לבית הכנסת לעיתים רחוקות, רק בחגים. אמא הייתה הולכת כל שבת של ראש חודש. אנחנו-הבנים, היינו הולכים עם אבא. לא התלהבתי במיוחד מהליכה זו, כילד, חיפשנו לשחק. לא הייתה התלהבות גדולה.
אבא היה איש מכובד, הוא גם ידע לקרוא בתורה. הוא היה בעל קורא. במיוחד, הזמינו אותו לבית הכנסת של הסנדלרים והחייטים. בעלי המלאכה הזמינו אותו כבעל קורא, לכן הלכנו לבית הכנסת של בעלי המלאכה. זה היה בית כנסת קטן. היה גם בית כנסת גדול. בדרך כלל התפללנו בבית הכנסת הגדול. כשחזרתי לבלוניה אחרי המלחמה, מצאתי במקום הימצאו של בית הכנסת הגדול-בור גדול. הם חפרו והוציאו אף את יסודות הבניין.
בית הכנסת הגדול היה יפה, גדול, גבוה. שם היינו מתפללים בדרך כלל. אבל הייתה איזו תקופה שהזמינו את אבא להיות בעל-קורא של הסנדלרים. היות שאנחנו הזדקקנו לסנדלרים שיבואו לקנות אצלנו, מבחינה מסחרית, היה כדאי ללכת לשם, לקשור קשרים. אני לא יודע אם בית הכנסת של הסנדלרים נשאר. זה היה סתם איזשהו בית. שטיבל כזה.

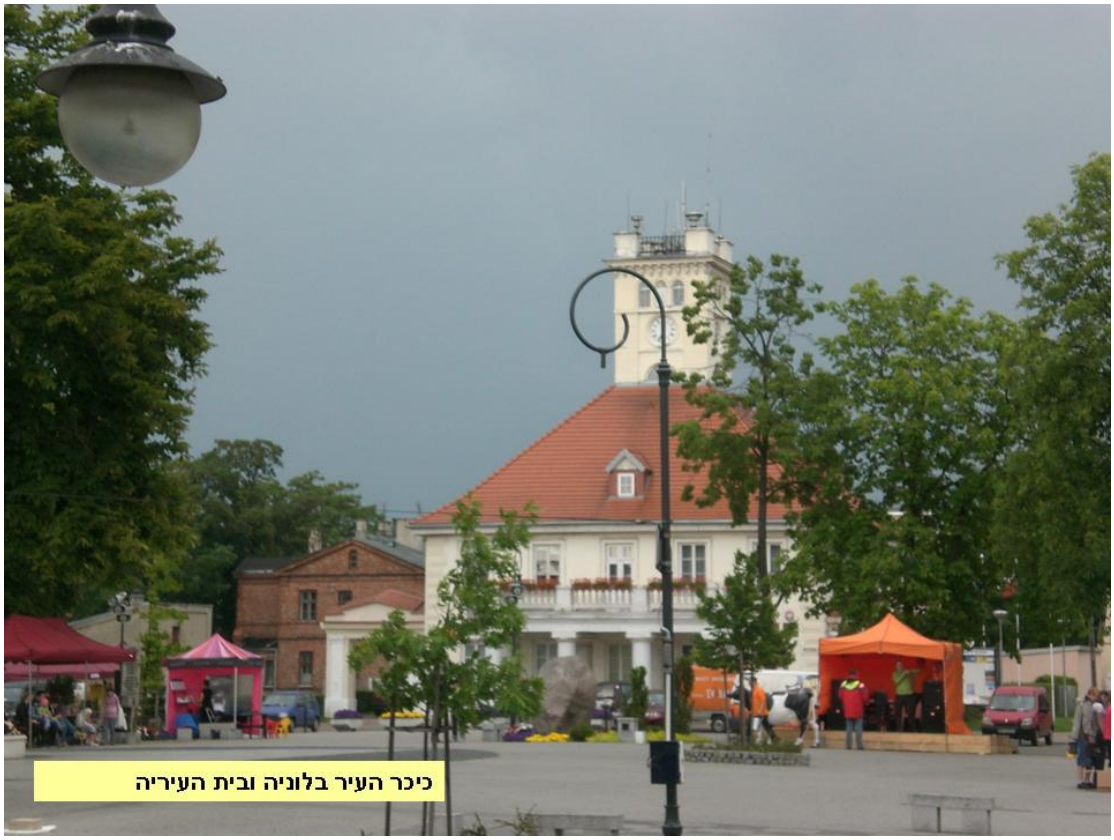

את השוק ביטלו לחלוטין-עשו שם גן עם ספסלים בתחילה. היום הכיכר מרוצפת וישנה בה אנדרטה לקורבנות הנאצים, לא מצוין אם יהודים או פולנים. אין בכיכר יותר שוק. בעבר היה בכיכר (ברינק) שוק. בדרך כלל, אנשים היו מתאספים כל יום שישי וכל יום שלישי, פעמים בשבוע היו האיכרים באים למכור ולקנות. סביב השוק-כל החנויות היו שייכות ליהודים. גם הדוכנים בשוק היו של היהודים. המסחר היה בעיקר בידי היהודים. היה שמח שמה ביום שלישי ושישי. בדרך כלל אני הייתי הולך רק למכולת, כשהיו חסרים מצרכים, בעיקר סוכר. אני לא הייתי הולך לשוק. הייתי הולך לפעמים לעמוד ולהתבונן, אבל לא לקנות, אבא שלנו היה הולך לקנות עופות.

הדסה, אחותי השניה, ברחה ליודסל,

אולי לחודש חודשיים. אבא הלך והחזיר אותה. הוא ביקש ממנה לחזור. לא רצינו שהיא לא תהיה איתנו. גם אצל יודסל גרו בצפיפות. היא הייתה אישה טובה, אמא של צבי שמיון. אבל אנחנו רצינו שהודסל תהיה בבית. איך שלא יהיה, אמא שלי-חנה, קיבלה את זה קשה. היא רצתה שהבת שלה תהיה איתה. אחותי שיינדהלה' הייתה יפהפייה כשהייתה נערה. לשיינדהלה היה יופי אחר, ולהודסל היה יופי אחר. שיינדהלה' הייתה עם עיניים כחולות ושער בלונד בהיר. להדסה ההיו עיניים כחולות ושיער כהה. לאמא שלנו, חנה, היה שיער שחור ועיניים חומות. את העיניים הכחולות קיבלנו מאבא שלנו, לייב-אריה פינדק, מוטל אחי היה היחידי שהיו לו עיניים חומות

ואף נשרי, היה לו מראה יהודי. אני נראיתי כמו גוי: בלונדיני עם עיניים כחולות. כשהייתי קטן היה לי שיער מסולסל בלונדיני.

משפחת גבר שגרה בבלוניה הייתה משפחתה של אחות אבי, חנה לבית פינדק, היא הייתה באה אלינו יותר מאשר אנחנו היינו באים אליהם. הם אהבו לבוא אלינו. לא כל כך אהבנו לבוא לשם. חנה גבר הייתה אחות של אבא. קראו לה חנה-חיע. שני שמות. היו לנו עוד דודות: דודה דבורה מסוכצ'ב, היא הייתה אחות נוספת של אבא וקראו לה דבורה קלינסקי. יש לנו גם בן של בת דודה של אבא. הוא גר בירושלים. הוא מנהל את המועדון של האידיש. שמו אריה פירסטנברג. פעם בשבוע מתאספים במועדון שלו ושומעים הרצאה או רואים הופעה בתשלום. הוא זוכר את סוכצ'ב. הוא מכיר את הדסה ובני משפחתה.

הסיפור של שיינדהלה'

שיינדהלה התאהבה בשייגץ. זה היה כשאבא שלי, התחשק לו לשכור שטח מחוץ לבלוניה, בקצה העיר. שכרנו רק את העונה של התות בשבילנו, שיהיו לנו קצת תותים.
באנו לשם בקיץ. הייתה לנו בקתה. היה אויר טוב וקיץ נעים מחוץ לעיר. עבורנו-הילדים, היה זה כמו להיות בקייטנה. גרנו באסם. בחודשי הקיץ היה מזג אויר טוב ויפה. סידרנו לנו מקום נוח למגורים-עד כמה שאפשר. על ידינו התגוררה אישה והיו לה בנים. אחד הבנים התאהב בשיינדל. התלקחה אהבה גדולה בין השניים. הם רצו מאוד להתחתן. שיינדהלה הייתה יפהפייה. הגוי חשב כנראה שהיא תתנצר. לא היו לו כוונות להתגייר. אצל הגויים- כשנישאים ליהודיה והיא מתנצרת- זוהי מצווה גדולה. זוהי מיסיונריות. כשנודע לאבא-הוא התנגד לכך בתוקף. אולם שיינדהלה' והגוי המשיכו להיפגש בסתר גם לאחר שחזרנו לביתנו שבעיירה. הם היו נפגשים מחוץ לבית. הוא לא העיז לבוא אלינו הביתה. אבל אבא עמד על דעתו לקטוע את המשך הקשר שביניהם. שיינדהלה' התמרדה, היא אפילו עשתה שביתת רעב, היא נלחמה עליו ועל זכותה להנשא לבחיר ליבה. אהבתה אליו הייתה גדולה ביותר. הוא היה בחור יפה והצליח לשבות את ליבה ולסחרר את ראשה. אולם אבא הבהיר לה כי תאלץ להיפרד מאהוב ליבה, אם ברצונה שלא ישבו עליה שבעה-כמנהג היהודים על בנותיהם הנישאות למי שאינו יהודי. בבית שבו גרנו, גרה משפחה יהודית אחרת ולה בן ושמו שלמה גלק. גלק התאהב בשינדהלה' עד מעל לראשו. הוא חיזר אחריה בנחישות והוא זכה בה כשחיפשה נחמה על אהבתה הבלתי אפשרית לפולני הגוי. גם שלמה גלק לא היה איש כלבבו של אבא כבן זוג מתאים לבתו הבכירה היפה והמוכשרת. הוא היה רחוק מהדת, חופשי, ספורטאי, היה שחקן כדורגל. ממש לא לטעמו של אבא שביקר על פניו בחור מסורתי כמונו, בעל עומק רוחני, חכמה ומידות טובות..

עם פרוץ המלחמה, שיינדהלה' ושלמה גלק ברחו ביחד ללוצק (שהייתה בשטח שהיה תחת כיבוש סובייטי- היום באוקראינה) - -שם נמצאו באותו זמן בני משפחת גבר -הדודה חנה-אחות האב, שהיה להם שם מטע שכור-הם נהגו מידי שנה לקנות את הפרי שעל העצים על מנת לארוז אותו ולמוכרו בשווקים. לשם כך הם שכרו דירה בעיירה זו. הם שכרו חדרון קטן ליד הדודים וגרו בה ביחד. אולם הדירה הקטנה והצפופה, ששכנו בה, מלבד משפחת גבר-פליטים נוספים מבלוניה, והמחסור במזון-הכריחו את הזוג הצעיר לנדוד הלאה לעומק הסובייטי. הם הגיעו למקום קטן-צ'רבינסקי-כנראה, (דוד לייזר לא זוכר). שם לקחו אותם הרוסים לעבודות יזומות קשות, היה להם קשה מאוד והם ברחו משם, לבסוף הגיעו לביאליסטוק. - שהייתה עיר גדולה בשטח שנכבש ע"י הרוסים. היא שימשה כמקום איסוף גדול לפליטים מהשטח שהיה תחת כיבוש גרמני. שם נישאו ושלחו את הכתובה להורים. שיינדהלה כבר הייתה בהריון. עדיין נשקפה סכנה לחייהם. הרוסים חיפשו אחריהם. שלמה גלק-הבעל, החליט לברוח כדי לחפש מקום מסתור טוב יותר ולאחר מכן לקחת אליו את אשתו היפה. שיינדהלה שכרה חדרון קטן אצל אישה פולנייה. שם ילדה תינוקת מתוקה וקראה שמה הענאלה'. לפרנסתה נאלצה לעבוד בעבודות ניקיון. לאחותה שבגטו וארשה-שלחה מכתב אחרון בו היא מספרת לה על הבת הקטנה שנולדה. קשה היה לה להודות כי היא מתפרנסת מעבודות ניקיון למחייתה. לכן כתבה כי היא עובדת בבית חרושת לשוקולד וכי אינה חשה כל מחסור. שיינדהלה נרצחה עם התינוקת היפה ברחובות ביאליסטוק ע"י אנשי אס-אס גרמנים. זאת נודע לאחותה הדסה (אימי י.ז) לאחר המלחמה, מפי הפולנייה שאצלה התגוררה.

<u>הסיפור של דודה חנה אייכנגרין. (סופר כ-3 חודשים לפני מותה)</u>

השחקנית אסתר קמינסקה הייתה קרובת משפחה שלנו מהצד של סבתא רבקה. גם השחקן דני קי היה קרוב משפחה שלנו, מצד אבא שלי-אהרון אליעזר קרטוז'ינסקי. הקרטוז'ינסקים כל הזמן החליפו שמות. ה-ק' של דני קי הוא כנראה קיצור של קרטוז'ינסקי. מצאנו קרוב משפחה נוסף בשם קרטוז'ינסקי שהגיע עם עליית יהדות ברית המועצות לשעבר.

סבא אליעזר אהרון קרטוז'ינסקי התגורר עם משפחתו הענפה ברחוב פרנצ'יסקאינסקה. אני ומשפחתי גרנו בבית מספר 12. לאבי קראו הירש קרטוז'ינסקי. בבתים 23,27 ו-29 –התגוררו אחים נוספים של אבא. לכולם היו חנויות סיטונאיות שסחרו בעורות ובכלי סנדלרות.

אבא שלי, הירש, היה מחלק את הסחורה לאחים. אמא שלי הייתה בוררת בין סוחרים. כל פעם כשהיה ריב בין הסוחרים-קראו לאמא, שמה היה קלייה. התפללנו בבית הכנסת של סבא. היה לו בית כנסת ברחוב לשנו. הוא הוסמך לרבנות, אולם לא עסק בכך. עיסוקיו היו רבים. הוא עסק במדעי הטבע. ישבתי על בירכיו כשניהל ויכוחים בענייני דת עם כמרים פולנים קתוליים. הוא עסק ברפואה, בגיאוגרפיה ובאסטרונומיה. הוא היה דמות מיוחדת במינה. כתב לוח שנה עברי עד לשנת אלפיים (נפטר ב-1924), הלוח נמצא במוזיאון היהודי בניו-יורק. בית הכנסת ברחוב לשנו-ליד נלבקי- היה יפה מאוד. כל שנה בראש השנה ובסכות היו מתאספים בביתנו כל בני המשפחה. אבא היה מחלק קטעי קריאה מהתורה לאנשים. אבא לימד גם ילדי בר מצווה לקרוא את הדרשה שלהם.

בשמחת תורה כל הנכדים היו מתאספים בבית הכנסת של הסבא. סבא היה מוציא שק מלא בממתקים וצועק בקול: "צאן קדוש", ואנחנו היינו כולנו עונים לו בהמייה: "מממהההה". הוא היה זורק את הממתקים והנכדים היו צריכים לתפוס אותם ולאסוף כמה שיותר מהרצפה. אחותי הייתה "ליידי". היא הייתה תמיד מגיבה בכעס: "למה לא נותנים לי?". אבא היה עונה לה: "גם את כמו כולם, את חלק מהכלל-את צריכה להסתובב, להתכופף ולקחת כמו כולם...".

ישנן חוויות ילדות מצחיקות -לא הכול אני יכולה לספר. אני זוכרת את עצמי כילדה קטנה, תמיד, איכשהו, הייתי מתלכלכת. כשסבא היה בא לבקרנו וראה מקום מלוכלך-מיד היה מכריז: "אני יודע מי ישבה פה!!!...".

אהבנו מאוד לבקר בבית הסבתא הנהלה וסבא אליעזר קרטוז'ינסקי. המשפחה הייתה מאוד מלוכדת. האח הבכור יעקוב סלמון נסע לאמריקה כשהיה צעיר. הוא היה מוסיקאלי מאוד. ה הוא ידע לנגן על כלים רבים. סבא רצה שהוא יהיה גדול בתורה. אולם יעקב סולומון- החליט אחרת-הוא ברח באונייה לארה"ב. אחריו נולדה יודסל (יהודית)-אמא של צבי שמיון, היו לה עוד שתי בנות ובן נוסף שנפל בקרב בלטרון במלחמת העצמאות. אחריה נולדה לייצ'ה (לאה)- היה נישאה לחיים וולף שעבד בבית הקברות גיינשה בוארשה. שני בניהם שרו במקהלה של קוסביצקי שבבית הכנסת הגדול בטלומצקה. היו להם חמישה ילדים, כולם נספו בשואה. לאח

נוסף קראו מוטהלה', וישנה חנהלה' הקטנטונת שנשאה לאריה לייב פינדק מסוכצ'ב, הם עברו להתגורר בבלוניה. משפחה יפה. כולם משהו....
באחד הביקורים אצל הסבא והסבתא-נכנסתי לחדר השינה לברך לשלום את דודה חנהלה' לשלום-אולם לתדהמתי ומבוכתי-מצאתי אותה מתנה אהבים עם אריה-בעלה. הייתי ילדה קטנה-

הסבא אהרון אליעזר קרטוז'ינסקי, לבית אפשטיין- (נפטר ב-1924 –אסטרונום, סופר ומוסמך לרבנות) אשתו הנה'לה והילדים. הילדה עם הסרט היא סבתא חנה-אמא של אמא-נולדה בוארשה ברחוב פרנצ'יסקאינסקה. הסבא נולד כנראה בבריסק דב ליטא

נבהלתי וברחתי מהר. שניהם היו כל כך נחמדים והייתה להם זוגיות יוצאת מן הכלל. הם מאוד אהבו זה את זו. לייב פינדק היה נחמד מאוד ואדיב-יפה תואר. היה לו זקן קטנטן ומטופח. הוא היה גבוה קומה, בעל עיניים כחולות וטובות לב. חנהלה, דודתי, הייתה צעירה ויפה. שיינדהלה-ביתם הבכורה, הייתה יפהפייה. היא אהבה אותי מאוד. היא הייתה מלאת אהבה וטובת לב. הם גרו בבלוניה-25 ק"מ מוארשה. לא התראינו לעיתים קרובות.

הפולנים היו יותר גרועים מהגרמנים. מה שהם עשו לי, לא אשכח לעולם:
הייתי בת 13 כמעט. היינו בגן קרשינסקי עם אמא ואחי הקטן בעגלה. אמא אמרה: "חכי פה עם הילד, אני מיד חוזרת". היא הלכה לבקר את אחותה. ניגשה אלי ילדה פולנייה בגילי בערך ורצתה להפריע לי. היה אלו ימי חג. לבשתי שמלה חדשה ויפה. היא תפסה לי בשמלה וקרעה אותה מעלי. אני עמדתי מבוישת ומושפלת. אנשים התאספו סביבי והתחילו לצעוק: "משטרה, משטרה". הגיעו שוטרים וביניהם דודה של הילדה. אמא ירדה בינתיים מדירת אחותה שהייתה סמוכה למקום וראתה אותי במצבי המביך. היה מיד הרגיעה אותי. חיבקה ונישקה אותי ואמרה: "אני לא אשתוק להם!!". אמא תבעה אותם למשפט. במשפט לא אפשרו לדודה של הילדה להתערב-לפי החוק הפולני. אמא זכתה במשפט. הורי הילדה הפולנייה נתבעו לשלם לנו על השמלה שהושחתה. אולם אמא החליטה לתרום את כל הכסף לצלב האדום, והיא עשתה זאת בזמן המשפט בנוכחות השופט.
הייתי בת 13 ולמדתי בבית ספר של שלזינגר. בית ספר פולני. אולם אבא רצה שאלמד עברית ולכן רשם אותי בבית ספר יהודיה. מול רחוב דלוגה-מול בית הסוהר-פאביאק. דלוגה 55.

המורה שלי להיסטוריה היה עמנואל רינגלבלום, קראנו לו "רינגל". היינו צעירות וכולנו היינו מאוהבות בו. הוא היה יפה תואר. יש לי 2 ספרים שלו שקניתי מיד- ושם.

אחרי המלחמה

דבר נוסף מעניין שקרה לי

אתם מכירים את התמונה של הילד שמרים ידיים? כל הזמן חיפשתי קרובי משפחה ששרדו מן השואה. יום אחד הגעתי ללוס אנג'לס. הלכתי יחד עם המחותנת שלי (אמא של אשתו של מושי בני) למוזיאון השואה. בכניסה הייתה התמונה במפורסמת של הילד שמרים ידיים. נכנסתי ו... שומו שמיים!!!...אלוהים משמים שלח אותי לתמונה המפורסמת. הלכתי באופן עיוור לתמונה, והנה אני רואה את אחי בתמונה. שמו היה לייזר-על שם הסבא אהרון לייזר קרטוז'ינסקי. אחי צריך היה להיות היום בגיל של דוד לייזר- הבן של חנה פינדק דודתי. שלוש שנים חיפשתי אחר הילד שמרים ידיים, כדי לשאול אותו מה קרה לאחי לייזר. לבסוף הצלחתי להשיג את כתובתו. צלצלו אלי מיד ושם והודיעו לי כי הוא חי באורלנדו שבפלורידה. הגעתי עם מכתבים והפניות. דני בני הגיע איתי. להפתעתנו מצאנו את ד"ר גינזבורג, רופא עיניים יהודי מאורלנדו-הוא הילד שהרים את ידיו לכניעה, ביוצאו מהמחבוא בזמן מרד גטו וארשה-כשהוא דובר עברית רהוטה. "חנה", הוא פנה אלי, "אל תדאגי, שלוש שנים חיפשת אותי, אני מבטיח לך שכאשר אגיע לארץ, אצלצל אלייך..בעוד כחודש אהיה בארץ, אטלפן אלייך". והוא אכן טלפן. ברכה גיסתי, בעלה-מיכאל, אחי, וקלייה בתי, נפגשנו עימו בנתניה. הוא סיפר לנו כי כל המצולמים איתו בתמונה היו מאחרוני שרידי הגטו, הם שהו יחד באותו הבונקר. אולם לא תמיד יושבי הבונקרים הכירו זה את זה. הוא לא הכיר ולא ידע מי הוא הנער הנמצא מאחוריו בתמונה. גינזבורג עצמו היה תושב פלסטינה. הוא והוריו "נתקעו" עם פרוץ המלחמה בוארשה. הם היו נתינים בריטיים. בעקבות חילופי שבויים בין הגרמנים לבריטים הוא שוחרר מהשבי הגרמני. (החוקרים טוענים כי ישנם מספר אנשים הטוענים כי הם הם אותו הילד מהתמונה המפורסמת, המרים ידיו לכניעה, שהפכה לסמל השואה). הצטלמנו איתו. נשארו לנו תמונות למזכרת-אולם את תעלומת אחי לייזר-לא פטרנו.

סבתא רבקה הייתה גרה ליד גן קרשינסקי .

אני, כילדה, הייתי משחקת בו לעיתים קרובות. הייתה לה דירה נחמדה והיו לה ילדים. זה היה פארק עם עצים ונדנדות. היה בו עץ אחד גדול במיוחד. אמא התרגשה פעם ממשהו-לא אשכח זאת-היא נעמדה ליד העץ ובכתה מאוד. שאלתי אותה: "אמא- לא חסר לך דבר-למה את בוכה?" היא המשיכה לבכות, אולם לא סיפרה לי מדוע היא בוכה. עד היום אינני יודעת מדוע בכתה אמא ליד העץ הגבוה כשבגן קרשינסקי. סודה ירד לקבר. היא נספתה בשואה. היה לה סרטיפיקט (אישור כניסה לארץ), היא הראתה אותו להדסה פינדק, בת דודתי, שהייתה אף היא בגטו וארשה. היא ביקשה ממנה לספר לי זאת, אם תזכה לראותני. אולם היא כבר הייתה לכודה עם אבי הירש ואחי-לייזר, בגטו. גם לאבי היה סרטיפיקט. היה לו כסף רב. הוא הצליח להבריח הרבה יהודים מן הגטו ולהצילם. אולם את עצמו, אשתו ובן הזקונים שלהם-לא היה ביכולתו להציל.

כשהייתי בת 16, משפחתי עברה להתגורר בגדינסק ב-1925.

גדאינסק הפכה אז להיות עיר עצמאית (בעקבות חוזה ורסאי), תחת שלטון האומות המאוחדות.

מדוע עברה המשפחה לגדאינסק?

אבא שלי היה סוחר סיטונאי של עורות. ערב אחד, היה צריך להגיע שמאי, כדי להעריך את הסחורה. באותו הלילה עבד במחסן הסחורות נער קטן. לא היה אז חשמל. השתמשו למנורות גז. היה ערב חנוכה. הוא הדליק נרות. עבר עכבר קטן והנר נפל והצית את כל המחסן על תכולתו.

הכול נשרף. אימי, בצערה כי רב, החליטה כי אין היא רוצה להתגורר יותר בוארשה, ולכן, המשפחה עברה להתגורר בגדאינסק.
בגדאינסק למדתי 3 שנים במכללה טכנאות שיניים. מתוך כ-25 תלמידים-היינו רק 3 יהודים: אני ועוד 2 בחורים. תוך כדי הלימודים עבדתי כסייענית אצל רופא שיניים. לילי-ביתו של הבוס הייתה חברתי הטובה. גם היא למדה איתנו במכללה. כל בוקר היה נהוג ללחוץ ידיים אחד לשני ולברך לשלום ובוקר טוב. אני, היהודייה היחידה וחברי-2 היהודים האחרים, מאיתנו התעלמו. איש לא לחץ ידינו לשלום. מחברותי היו מאוד מבוקשות מפני שהיו ערוכות היטב ומלוות בהסברים ושרטוטים, הגויים נהגו לבקש את מחברותי כדי להעתיק ממני וללמוד למבחנים. נעמדתי לפני כל הכתה ודרשתי מהתלמידים שמחברותי היו ברשותם להחזיר לי, כבר למחרת, את כל מחברותי לקליניקה שבה עבדתי. לילי חברתי, בתו של רופא השיניים שעבדתי אצלו, רצה אחרי וקראה: "הנהלה, אני איתך בכל אשר תהיי ותלכי". ואכן- שמרתי איתה על קשר לאורך כל השנים. היום אני בקשר עם בנה המתגורר בהמבורג שבגרמניה. אנחנו מתכתבים.
דנציג-שמה הגרמני של גדאינסק- הייתה עיר יפהפייה. היינו משתוללים ברחובות, כילדים וכבני נעורים. בדרכי לעבודה, עברתי מידי יום ביומו ליד ה"דום"-קתדראלה ענקית ועתיקה, ברחוב הקתדראלה. גרנו ברחוב דאם 2 . לא היה רובע יהודי בגדאינסק. יהודים וגויים התגוררו ביחד. האנטישמיות בדנציג התגברה במיוחד לאחר עלייתו של היטלר לשלטון. אנחנו הרגשנו אותה פחות. ב-1935 (חוקי נירנברג), עליתי ארצה, לא לפני שעברתי הכשרה בדנמרק. לפני כן-בדנציג, השתייכתי לתנועת הבונים. היה שם פשוט פנטסטי.
היה בית כנסת גדול בדנציג. בליל הבדולח שרפו אותו עד היסוד. אבא לא הלך אליו, אלא, לשטיבל. גם אני הייתי מצטרפת לאבא ולבנים. היה לי תפקיד חשוב: לשחק עם הבנות בחוץ, כדי שלא תפרענה בתפילה. יחד איתי שמר עוד בחור אחד.

כשהיה אליעזר בן 13 הוא המשיך במעשי השובבות שלו. הוא ידע לשחק היטב פינג-פונג והצטיין בנסיעה באופניים . חיבה יתירה הוא גילה לרכיבה אקרובטית על אופניים. יום אחד, בעוברי לתומי במרכז העיר העתיקה, ראיתי חבורת אנשים מתגודדת וצופה במופע מרתק. לשאלתי-ענו לי כי הם צופים במעשי אקרובאטיקה של ילד קטן על אופניים. הסתקרנתי ונעמדתי גם אני כדי לראות את הקונצמכר הקטן. גם אימי נקלעה למקום במקרה וגם היא רצתה לראות מדוע מתגודדים האנשים מסביב לאקרובט הקטן. לפתע-הנער נראה לה מוכר. היא זיהתה את אליעזר הקטן שלה ו....התעלפה.
לעומתו-מיכאל אחי היה ילד שקט וממושמע.
יום אחד חזרתי מהעבודה על אופני. כשהגעתי הביתה ירדתי מאופניי והשענתי אותם על הקיר בכניסה. כשרציתי לצאת שוב, נגשתי לקיר לקחתם-והינה הם אינם.
מיכאל וליאו לקחו את אופניי, פירקו והרכיבו מחדש. הם פיתחו מיומנות לעשות זאת בזריזות. גם לאבי היה חוש טכני מפותח. הוא גם היה מאוד מוסיקאלי. אהב במיוחד לשיר. כולנו אהבנו מאוד לשיר. משפחתנו הצטיינה בשירה.
כל בני המשפחה נתנו שכם לפרנסתה. אחד המכרים של אבי הציע לי משרה "מכובדת" בבית החרושת שהיה ברשותם. התפקיד כלל גיהוץ בשבת. הייתי פגועה מאוד. אמא ראתה אותי במצוקתי תמיד ידעה לראות לנבכי נשמתי. היא חיבקה אותי ואמרה: "הנהלה', את לא תעבדי. את תלמדי מקצוע שתוכלי להשתמש בו בכל פינה בעולם". כשהגעתי לארץ, עבדתי כטכנאית שיניים בקופת חולים בחיפה. כשבני גדלו, ניסיתי לשכנעם ללמוד גם הם מקצוע זה-אולם הם סירבו.

אחי הקטן אליעזר, כשהיה בן 8 למד בבית ספר רגיל, לפי חוקי המדינה, וכמו ילדים יהודים רבים, למד גם בחדר, אצל הרבי. יום אחד הוא ארגן את כל חבריו הילדים מהחדר, והכריז: "אנחנו נוסעים לארץ ישראל". הילדים סיפרו להוריהם כי הם הולכים לטיול. אולם-כולם פנו לנמל ונבלעו בבטן אחת האניות. ב-12 בלילה החלו ההורים לדאוג-מדוע לא חוזרים הזאטוטים הביתה? לאן הם נעלמו? ואז, פה אחד הם החליטו לבקש את עזרת המשטרה. חיפשו אותם כל הלילה. רק לפנות בוקר גילו כי הם מסתתרים בבטן אחת האוניות שעמדה לה ככה בנמל, ליד הרציף. כשמצאו את הילדים, שאלו אותם: "לאן רציתם להפליג?" "לארץ ישראל"- ענו כל הילדים בקול עייף אך החלטי.

אבא היה מאוד ציוני. הוא הקפיד להקנות לנו ערכים של אהבת הארץ וגעגועים לציון. אבא עודד אותנו לשאוף לעלות לישראל מהר ככל האפשר.
הראשונה שעלתה לארץ הייתה ציפורה, הבכורה. היא הייתה החלוצה. היא עלתה בשנת 1934 בהיותה בת 16-17 בלבד. אני עליתי בשנת 1935. אבא ואמא ליוו את שתינו לרכבת. אמא התייפחה בבכי קורע לב. אבא עמד ליד רציף הרכבת ושר את "התקווה" בקול רם וללא בושה ומורא. תחילה נסענו לברלין ולאחר מכן-באנייה –לארץ ישראל. רות ומיכאל נשארו בדנציג. הם לא זכו לקבל סרטיפיקטים בטענה כי אין לשלוח ילדים קטנים לישראל. רות אחותי, לא הסכימה לוותר. היא החליטה לעשות מעשה. קמה, נסעה לברלין והקימה קולות צעקה: "זכותנו לעלות ארצה, היינו בהכשרה!!..." הפקידים לא יכלו לעמוד מול הצעירה היפיפייה והנמרצת, הם נאלצו להיעתר לה וכך יצאה מעל פניהם והסרטיפיקטים בידה. התנועה הציונית היא שחילקה את הסרטיפיקטים. רות ומיכאל עלו ארצה ב-1938. ממש ברגע שליפני סגירת הדלת בפני היהודים האחרים שעדיין נותרו מאחור לחסדי הרייך השלישי. כאשר כל העולם "הנאור", סוגר בפניהם את הדלת ומשאיר אותם לבדם לגורלם.

אמא ואבא נותרו עם אליעזר, האח הקטן.

כשעליתי לארץ התגוררתי תחילה בתל-אביב, ליד אחותי ציפורה, שהגיעה לפני. היא זאת שקיבלה את פני כשהגעתי, ועזרה לי בקליטה.
כשנסעתי ברכבת מברלין למינכן, ראיתי לפתע, דרך חלון הרכבת, בתחנה, יהודי קטן נפרד מבנו. המראה הזה החזיר אותי אחורה. נזכרתי בהורי שנשארו על הרציף בגדאינסק. דמעות פרצו מעיני וזלגו לאורך לחיי. בכיתי. חשבתי על כך שייתכן שזאת התמונה האחרונה שתישאר חרוטה בליבי מדמות הורי. מי ערב לכך שאראה אותם אי פעם. נפרדתי מהם בקלות ובעליזות . לא הפנמתי את רגע הפרידה. הייתי כל כך עסוקה בעצמי ובהתרגשות הגשמת חלומותיי לעלות לארץ-לא הייתי פנויה לתת דעתי לתחושה ולהבנה של רגע הפרידה, על כל המשתמע מכך.
בעוד אני מתבוננת דרך החלון והמעות צורבות את עיני-הבחנתי בדמותו של רוברט. (מי שהפך בעתיד להיות בעלי ואבי ילדי) ., באותו הרגע חשבתי בליבי: "לו היה יותר גבוה, יכול היה להיות הטיפוס שלי" . רוברט נולד ליד מינכן, בפישאך.
רוברט לאותה האונייה שכולנו עלינו עליה, גם הבנות וגם הבנים. הבנים היו מבית ספר מקצועי. הם למדו בליטא. רוברט אף הוא למד באותו בית הספר. זאת הייתה ההכשרה שלו. כשעלינו על האנייה-רוברט מצא לעצמו בת זוג ואף אני מצאתי לי בן זוג אחר. לא היה בינינו קשר רומנטי. כיוון שבהכשרה שלי הייתי במשק הפועלות, קיבלתי סרטיפיקט של סטודנטים. לכן בארץ הופניתי לנחלת יצחק. ליד שכונת בורוכוב שבגבעתיים. לרוברט היו קרובי משפחה שגרו בשכונת בורוכוב. קרוביו חפצו להראות לאיש הצעיר בית ספר מודרני בנחלת יצחק. רצה הגורל

והם נכנסו דווקא לחדרי. בדיוק חזרתי ממקלחת. כולי נוטפת, עטופה במגבת ושרה בקולי קולות.
והנה-רוברט נכנס לחדר עם כל בני המשפחה.
רוברט אמר בתדהמה: "את פה?"
עניתי לו: "אתה פה?".
ומאז התחיל הרומן.
ולא סתם!
רוברט ידע לשרוק כמו ציפור.
כשהוא היה בא אלי הוא היה שורק כמו ציפור.
הבנות היו צוחקות:
"הציפור שלך הגיע...."

הדסה ולייזר מבקרים בבלונייה 1984 עם חנה, הבת של הדסה

WIKTOROWICZ
JÓZEF
USTROWSKI
ADAM
TOMASZEWSKI